

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı
Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

**ANKARA'DA ÇALIŞAN KADINLARDA
KADIN ve ANNELİK ALGISININ TEZAHÜRLERİ**

Mine ÖZTEKİN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

ANKARA'DA ÇALIŞAN KADINLARDA KADIN VE ANNELİK ALGISİNİN
TEZAHÜRLERİ

Mine ÖZTEKİN

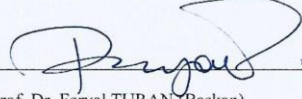
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı
Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

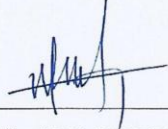
Mine ÖZTEKİN tarafından hazırlanan "Ankara'da Çalışan Kadınlarda Kadın ve Annelik Algısının Tezahürleri" başlıklı bu çalışma, 24.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Feryal TURAN (Başkan)

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Selda TAŞDEMİR AFŞAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

09.10.2019

Mine ÖZTEKİN

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Mine ÖZTEKİN

TEŞEKKÜR

Bilgi ve deneyimleri ile gerek yüksek lisans eğitimimde gerek araştırmanın planlama ve yürütme sürecinde bana yol göstericiliğiyle kendisinden çok şey öğrendiğim, bu tezin yapılandırılması ve içeriğinin zenginleştirilmesi gibi pek çok detayda destek olan, beni her zaman dinleyip yardımlarını ve tecrübesini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Aylin Görgün Baran'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma hayatının yoğun ve değişken temposuna rağmen bana kıymetli vakitlerini ayıran ve gündelik yaşam deneyimlerini paylaşmayı kabul eden yirmi iki kadının ayrı ayrı her birine bu araştırmaya katılmayı kabul ettikleri ve deneyimlerini benimle içtenlikle paylaştıklarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Özellikle araştırma konumu netleştirmem esnasında dağarcığımı açan tartışmalara vesile olduğu ve bu tez sürecinin her anında manevi desteğini yanımda hissettiğim Mehmet Alpaydın başta olmak üzere, bu çalışmanın gerçekleşmesi için her türlü imkânı sunan ve bu yolculukta bana inanan sevgili ailem; Meral Öztekin ve Aydın Öztekin'e çok teşekkür ederim.

ÖZET

ÖZTEKİN, Mine. *Ankara'da Çalışan Kadınlarda Kadın ve Annelik Algısının Tezahürleri*, Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 2019.

Kadınların da erkekler gibi çalışma hayatında aktif olarak rol almasının toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından olumlu bir adım olduğu düşünülmüştür. Ancak kadınların gündelik hayatlarındaki deneyimlerini göz önünde bulundurduğumuz zaman eşitliğin ötesinde çifte sömürüye maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı; kadınların çalışma hayatına dahil olmaları bağlamında kadın olmayı nasıl deneyimledikleri ve bunun üzerinden özel alan – kamusal alan ayrımı yahut anneliğe dair kendilerini bu tanımlamalarla ilişkilendirip ilişkilendirmediklerini tespit etmektir. Postmodernizm etkisinde gelişen günümüz koşulları bakımından, kadın algısının değişip değişmediği ve bir değişimin söz konusu gibi görüldüğü durumlarda içkin olarak geleneksel ataerkil savunmanın hala taşınıp taşınmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamında farklı mesleklerden 22 kadın ile yarı yapılandırılmış sorular eşliğinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilmiş olan bulgular tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu tez çalışması neticesinde kadınların çalışma hayatına katılım ve annelik ile ilgili bakış açılarının, kadının kaçınılmaz bir şekilde kendini annelik üzerinden kabul etmesiyle pratiğe geçirdiği ve böylelikle ataerkinin yeniden üretiminde rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Çalışma Hayatı ve Kadın, Çalışan Kadınlar, Kadın Algısı, Annelik, Kamusal Alan - Özel Alan, Kadının Kendini Gerçekleştirme

ABSTRACT

ÖZTEKİN, Mine. *The Manifestations of Woman and Motherhood Perception in Working Women in Ankara City*, Master's Thesis, Ankara, 2019.

It is considered that women's actively participation in business life like men is a positive step in terms of gender equality. However, when we consider the experiences of women's in their daily lives, it is understood that they are exposed to double exploitation beyond equality. The main purpose of this study is to determine how women experience being a woman and through this, whether they link themselves to these definitions of the private sphere – public sphere or motherhood in the context of women's participation in business life. In terms of current conditions developed under the influence of postmodernism, it has been investigated whether the perception of women has changed and whether the traditional patriarchal plea is inherently carried when a change seems to be in question. In this context, face to face interviews were conducted with 22 women from different professions with semi-structured questions and in-depth interview technique was carried out. Findings derived as a result of the research were surveyed by thematic analysis method. As a result of this thesis, it was concluded that women's perspectives on participation in business life and motherhood were practiced by women inevitably accepting herself through motherhood and thus played a role in the reproduction of patriarchy.

Keywords

Business Life and Woman, Working Women, Woman Perception, Motherhood, Public Sphere - Private Sphere, Women's Self-actualization

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN ALANI VE YÖNTEMİ	13
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ	13
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	20
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	21
1.3.1. Veri Toplama Teknikleri	23
1.3.2. Katılımcıların Belirlenmesi	24
1.3.3. Görüşme Formunun Hazırlanış ve Uygulanışı	25
1.3.4. Verilerin Deşifresi	27
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	30

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	33
2.1. VAROLUŞÇU FEMİNİZM	33
2.2. KÜLTÜREL FEMİNİZM	44
2.3. QUEER KURAM	47
2.3.1. Gayle Rubin	52
2.3.2. Eve Kosofsky Sedgwick	54
2.3.3. Judith Butler	55
2.4. TARİHSEL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE'DE KADININ ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMI VE ELDE ETTİĞİ HAKLAR	59
3. BÖLÜM: BULGULAR	68
3.1. KATILIMCILARIN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	68
3.2. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ	71
3.2.1. Kendi Anlam Dünyasında “Kadın Olmak/Kadın Doğmak”	72
3.2.2. Gündelik Hayat İçerisinde Kamusal Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri	82
3.2.3. Gündelik Hayat İçerisinde Özel Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri ...	88
3.2.4. İmkânlar Dâhilinde Gerçekleştirilebilir Kadınlık	94
3.2.4.1. Ebeveynler ve İdoller Yoluyla Kodlanan Gelecek Vaatleri	98
3.2.5. Anne Olarak Kadınlık	99
3.2.6. Annelik ve Sürdürülebilir Kadınlık	103
3.2.6.1. Karar Mekanizmaları	107
3.2.6.2. Cinsel Kadınlık Ekseninde Biyolojik Bağın Reddi	110
3.2.7. Aile Kavramı ve Kadınlık	114
3.2.8. Çocuk ve Aile	119
3.2.9. Deneyimler Bağlamında Kadınlık Serüveni ve Cinsiyete Bağlı İzler	128

4. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA	145
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	158
EK 1. ARAŞTIRMA GÖRÜŞME FORMU	175
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	181
EK 3. ETİK KOMİSYON İZİNİ	183

KISALTMALAR DİZİNİ

ACT UP	Gücü Serbest Bırakmak İçin AIDS Koalisyonu
AIDS	Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu
BESYO	Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
GWR	Küresel Ücret Raporu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KEİG	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler	68
---	----

GİRİŞ

“Cinsiyet: ...” tanımlaması farklı alt ve üst metinlerden temellenmekle birlikte ideolojileri şekillendirme etkisi de göz önünde bulundurulduğunda gündelik hayat pratikleri üzerinde yaptırım etkisine sahip bir gücü temsil etmektedir. Bu güç ataerkil toplum içerisinde kaçınılmaz bir şekilde varlığını yeniden yeniden üreterek pekiştirmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise cinsiyet olarak adlandırılan güç aracı sayesinde temelini daimî olarak sağlamlaştırmaktadır. Cinsiyet kavramı; biyolojik özellikler bakımından kadın ve erkek oluşu, toplumsal cinsiyet kavramı ise; toplumsal alanda kadın ve erkeğin (kendilerine biçilmiş) rol ve yükümlülüklerini tanımlamaktadır. Elbette kadın ve erkeğe biçilmiş roller toplum tarafından yükümlülük olarak değerlendirilmez. Ancak eleştirel ve feminist bir perspektiften bahsi geçen kavramı yeniden okuduğumuzda; farklı sosyal etkileşimler, kültürel pratikler açısından cinsiyet kavramından beslenen, kadın ve erkeği topluma içkin bir şekilde tanımlayan ve dolayısıyla bireyin toplum içerisindeki davranış ve tutumlarını sınırlayan, önceleyen bir labirente benzetirsek fazla ileri gitmiş sayılmayız.

Günümüz koşulları (toplumsal, ekonomik, eğitim, istihdam vb.) dâhilinde kadınların kendilerini, geçmişlerini, var oluş süreçlerini ve bugünlerini nasıl değerlendirdikleri birer özne olarak kendi ifadeleri ile ele alınmalıdır. Gündelik yaşamın çeşitliliği göz önünde bulundurularak kadınların kendilerini gerçekleştirme ve yaşamını sürdürmesi, iş hayatının bu duruma etkileri ve günümüz koşullarının yeni bir kadın algısı yaratıp yaratmadığının araştırılması gereği doğmuştur. Böylelikle ataerkil mekanizmalar kısıncında kendini var etmeye çalışan kadınlara (yaşam ve söylem özelinde) “özgür” bir alan oluşturma ihtimali bakımından yeni kadınlık ve annelik konusu önem taşımaktadır. Bu bağlamda kadınların “anne” kavramına dair bakış açılarının değerlendirilmesi de mevcut kalıp yargıların ötesinde, eğer söz konusu ise yeni bir kadın algısının altını dolduracağı düşünülen önemli bir alan oluşturmaktadır.

Anne kavramının feminist çalışmalar kapsamında daha ziyade Freud'dan bu yana psikanalitik ve psikolojik yaklaşımların odağında ele alındığı görülmektedir. Cinsiyet farklılığını anneliğin toplumsal süreci ile ilişkilendiren Nancy Chodorow, feminist bir çabanın katkısı olarak değerlendirdiği “*Anneliğin Yeniden Üretimi: Psikanaliz ve Cinsiyetin Sosyolojisi*” (1999) adlı eserinde, sosyal organizasyon bağlamında merkezi ve kurucu bir unsur olarak ele aldığı anneliğin ve de cinsiyetin yeniden üretimini analiz etmektedir. Ona göre cinsiyetçiliğin temelinde annelik rolü bulunmaktadır. Anneliğin çağdaş yeniden üretiminin (toplumsal anlamda) sosyal yapılar bakımından psikolojik süreçlerle ortaya çıktığını öne sürer. Ne rol çalışması ne de biyolojinin bir ürünü değildir. Kadınların anneliğinin döngüsel olarak kendini yeniden ürettiğini göstermek adına kadın ve erkeğin kişilik gelişiminde psikanalitik yaklaşımı kullanmıştır. Kadınlar, anne olarak kızlarını, annelik kapasiteleri ve annelik tutkularıyla üretmektedir. Bu kapasite ve ihtiyaçlar, anne-kız ilişkisinde yerleşiktir ve kendiliğinden ortaya çıkar. Bilakis, anne olarak kadınlar (ve anne olmayan erkekler) besleyici kapasiteleri ve ihtiyaçları sistematik olarak azaltılmış ve bastırılmış oğullar üretmektedirler. Bu durum erkekleri önlerindeki daha az duygusal aile rolüne ve aile dışında yer alan iş dünyası ile kamusal hayata adım atma süreçlerine hazırlamaktadır. Chodorow'a göre; cinsel ve ailevi iş bölümünde anne olan kadınlar, erkeklerden daha çok kişilerarası, hissi ilişkilere ve psikolojik kapasitelerin bölünmesine katılmaktadır. Bu durumun kız ve erkek çocukların cinsel ve ailevi işbölümünü yeniden üretmelerine öncülük ettiğini vurgular. Kadın ilişkiselliğini çocuk doğurmakta yakalar. Buradan hareketle Chodorow; kadınların ailelerinin yanında ve onların da haricinde, çocuk bakımının birincil sorumluluğuna sahip oluşları, büyük bir tutkuyla anne olma istekleri ve anneliklerinden büyük bir haz duymalarının yanı sıra tüm sorunlara ve çelişiklere rağmen annelikte başarılı olmaları gibi başlıklar altında annelikle ilgili tartışmasız doğru kabul edilebilecek (olarak belirttiği) tespitleri teorik olarak açıklamaya çalışmıştır. Elbette ki feminist dalgalar/kuşaklar dâhilinde “anne” kavramına yönelik söylemler üretilmiştir. Ancak pek çoğu kadını hapsedici ifadeler ile bir noktada toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren bir etkide bulunmuştur.

Feminist öznelerin yaratılması nihai amacını güden radikal feministler bu amaçla özel alanı kamusal alana taşıma gayesi gütmüşlerdir. Aileyi toplumsal mekanizmanın temel

direği olarak değerlendiren radikal feministler için ataerkiye yönelik köktenci bir dönüşüm gerçekleşmeden bireyler üzerindeki baskısından da kurtulmak mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda heteroseksüelliğin ideolojik anlamda kadınların baskı altına alınmasındaki temel unsurlardan biri olduğunu vurgulamaktadırlar. Erkeği niteleyen heteroseksüellik kavramı kadınların erkekler üzerinden tanımlandığını ve onların “mülkü” konumunda bulunduğunu varsaymaktadır. Bu minvalde kadının varoluşu ve ürettiği her şey erkeğe ait olarak değerlendirilir. Cinsiyet çatışmasını insanlar arasındaki en temel anlaşmazlık olarak ele alan radikal feministler için cinsiyet temelli tahakküm, toplumsal sınıfları oluşturmaktadır. Cinsiyetin toplumsal anlamda kurumsallaşması sonucunda kadının ezilmesi sorunuyla karşı karşıya kalınmıştır. Radikal feministler bu durumu ataerki toplum yapısının bir sonucu olarak değerlendirir. Erkek çıkarları ve erkek soyuna dayalı ataerki sistemde mülkiyet babadan oğula geçmektedir ve bu aile yapılanmasında kadın bağımsızlığını elde edebilmek adına kendini kanıtlamak zorunda bırakılmıştır. Mary Wollstonecraft (1792) kadınların (erkeklerle) bağımlılığını topluma bağlar. Dolayısıyla öncelikle toplumsal engellerin aşılması ve akabinde eğitim ve kültürel alandaki engellerin giderilmesi durumunda kadınların hür bireyler olabileceğini savunmuştur. Patriarki, kadın ve erkek dünyası şeklinde bir sınıflandırmaya giderek kadın dünyasını yeniden üretim, erkek dünyasını ise üretim kapsamında nitelemektedir. Emek piyasasını dolaylı yoldan analiz eden radikal feministler bu alanda toplumsal cinsiyet merkezli cinsel taciz konusu üzerinde durarak çalışma hayatında kadınların karşılaştığı cinsel tacizin kadınların çalışmakta oldukları işten ayrılmalarına sebep olduğunu belirtmişlerdir. Kadının ezilmesini, anne olmak ve çocuk bakımını üstlenmek olarak değerlendirmelerinin yanı sıra çocukların da bu role göre tanımlanıp yetiştiklerini vurgularlar. Doğurgan beden yapısı, kadının ezilmesinin başlangıçtaki ve müteakip sebebidir. Anneliğe yönelik temel sorunsalı kadınların anne olmalarının kontrol edilmesi oluşturmaktadır. Kadının özgürlüğünü kısıtlayan en büyük etken olarak ele aldıkları aile kavramı da dünyaya çocuk getirmek ve bakımını sağlamak açısından kadının tüm enerjisini ve vaktini alması özelinde eleştirilmiştir. Kadının hayallerini gerçekleştirememesi, erkekler gibi özgür davranamaması ve ideallerine ulaşamaması bağlamında aile kurumunun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kadını ikincilleştiren, yok sayan, ötekileştiren mevcut düzenin yerine ikame edilecek yeni düzen ile birlikte

kadınların gerçek özgürlüklerine kavuşacaklarını öngörmektedirler. Erkek denetimi olan ataerki ile mücadele, kadınların özgürleşmesinin anahtarı olarak nitelendirilmiştir.

Shulamith Firestone ve Kate Millett gibi radikal feministler kadının özgürlüğü konusunda aile kavramı üzerinde durmaktadır. Firestone "*Cinselliğin Diyalektiği*" (1993) adlı eserinde kadını biyolojik anneliği üzerinden değerlendirmekte ve çocuklarla birlikte kadınların ataerki çekirdek aile yapısı içerisinde özgürlüklerinin ellerinden alınmış olması sebebiyle ezilmiş konumda bulduklarını vurgulamaktadır. Tarihsel anlamda da kadınların her dönemde ve her kültürde ezildiklerini ileri sürmektedir. Ona göre kadınların bedensel doğurganlıklarının yanı sıra erkeklere duydukları sevgi de ezilmelerine yol açmaktadır ve kadınlar sevgiye, varlıklarını doğrulamak amacıyla ihtiyaç duymaktadır. Freud'un dehasını bilimsel olmaktan ziyade şiirsel ve fikirlerini de gerçek doğrular değil mecaz anlamda değerli olarak kabul eden Firestone (1993) Oedipus kompleksini kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. Egemenlik ortamı bağlamında anlamlı olabileceğini ileri sürdüğü Oedipus kompleksinin yoğunlukla ataerki aile sistemi dâhilinde görüldüğünü düşünmektedir. Ona göre Freud bu kompleksi ataerki çekirdek aile yapısında yetişen normal bireylerde görmüştür. Anne ile erkek çocuk arasındaki bağ babanın gücü karşısında ezilmektedir. Erkek çocuğun annesine karşı belli bir yaştan sonra bastırmak zorunda kaldığı öne sürülen bir cinsel istek duyduğu dile getirilmiştir. Erkek çocuğun büyümeye başlaması ile bastırıldığı bu duygu annesine ve sonraki yaşantısında diğer kadınlara yönelik bir tür aşağılama yaklaşımına dönüşmektedir (Firestone, 1993, s. 59-66). Ataerki çekirdek aile yapısının kabaca; eve ekmek getiren bir baba figürü ve maddi-manevi gücü elinde bulunduran bu figür karşısında ona bağımlı diğer aile üyelerinden oluştuğunu dile getirir. Ayrıca erkeğin hayatına dair her türlü gereksinimini karşılayan bir de kadın figürü tanımlar. Gerçekleştirmekte olduğu "hizmet"lerden (ev işleri, manevi emek, cinsellik, çocuk doğurma vb.) dolayı erkek kadına bakmaktadır. Çocukların yasal olarak babanın malı olduğunu belirten Firestone için çocuklar, erkeğe kadından daha çok bağımlıdır. Çocukların beslenmesi için çalışmak, eğitimlerini karşılamak, içinde yaşadıkları topluma ve ait oldukları sınıfa uygun bireyler yetiştirmeye yönelik koşulları temin etmek babanın görevidir. Ona göre, çocuklar üzerinde tam hakka sahip olduğunu vurguladığı baba, çocuklardan (soy)adını ve mülkünü sürdürmelerini

beklemektedir. Büyüme evresinde babanın kısılcacında olan çocuklar bu evrenin tamamlanmasının ardından (ruhsal kalıplanmanın bir sonucu şeklinde değerlendirilen) babanın yaptıklarını tekrarlamaya hazır konuma gelmektedir. Firestone, ataerkil toplumu değerlendirirken biyolojik aile yapılanmasında var olan eşitsizlikleri daha da pekiştiren bir yapıya sahip olduğunun altını çizer. Bu kompleksin etkilerinin azalmakta olduğunu gösteren bazı toplumlardan bahsetmekte ve ataerkilliğin zayıflaması sonucunda kültürel değişimlerin ortaya çıkacağını vurgulamaktadır (Firestone, 1993, s. 57-58). Firestone, yeni çekirdek aile biçimlenmelerinde, tanımlamış olduğu bu temel ilişkilerin belirsizleşmeye başladığına değinir. Fakat bunun yanı sıra aynı bağımlılık üçgeninin (baba, ana, oğul) tekrarlanmaya devam ettiğini vurgular: “kadın erkekle aynı öğrenim düzeyinde olsa, çalışsa bile, [...] iş pazarındaki eşitsizlik yüzünden kocası kadar para kazanamaz”. İyimser bir tutumla tüm bunların gerçekleşmiş olduğunu varsaymamız durumunda dahi; “kadın çocuk doğurdu zaman ve bebeğe bakarken gene çalışamayacak duruma gelir. Hem çocukları hem de kadınları bütünüyle bağımsız kılmak yalnız ataerkil çekirdek ailenin değil, biyolojik ailenin ortadan kaldırılmasını” gerektirmektedir (Firestone, 1993, s. 59). Sosyal baskıdan kaynaklandığını düşündüğü “aile-içi-zina yasağını kaldırmak için aileyi ve şimdiki durumuyla cinselliği” (Firestone, 1993, s. 67) ortadan kaldırmak gerektiğini öne süren Firestone, gelişen teknoloji ile birlikte kadınların ezilmişliğinin temeli olarak değerlendirdiği ev ve üreme kavramlarından kurtulmanın mümkünlüğüne dikkat çekmektedir. “Yeniden üretimin biyolojisinin yol açtığı zayıflık erkeklerin kadınlar üzerinde egemen olmasını sağlar” (Firestone’den akt. Toksöz, 2012a, s. 96). Doğum sonrasında kadının ev içine kapanıyor oluşu ve ev içi üretim ile daha çok karşı karşıya kalıyor olması Firestone tarafından eleştirilmektedir.

Kate Millett de Firestone gibi ataerkillik, aile ve üreme kavramları üzerinden “*Cinsel Politika*” (2011) adlı eserinde, kadının özgürlüğü ve cinsellik konularını ele almıştır. Ataerkilliğin fiziksel güce dayandırılmasının günümüzde bir anlam ifade etmediğini belirten Millett (2011), bu düzenin toplumsal yaşamda insan doğasına bağlı bir gerçeklik olarak değerlendirilmesini riskli bulmaktadır. Ona göre böylesi bir görüş; tarihsel kökenin yanı sıra ataerkilliğe mantıki bir oluşum da kazandırır. Dolayısıyla bu görüşü kabul edebilmek için erkeğin faik fiziksel güçlere sahip olduğunu ve bu gücün yeni değerler ve

bilgiler sonucu meydana gelen yöntem değişimiyle ortaya çıktığını kabul etmek gerekmektedir. Bahsi geçen teşekküllerin kökenlerine dair kesin kanıtların olmaması bu anlamda hiçbir zaman kesinliğe ulaşılamayacağını göstermektedir. “Tarihöncesi devirler hakkında yapılan spekülasyon, spekülasyon olarak kalmaya mahkumdur” (Millett, 2011, s. 51). Aile ataerkil sistemin temel kurumudur. Toplumun bağlantı noktası ve aynası olarak değerlendirdiği aile; “ataerkil bir birim içindeki ikinci bir ataerkil birimdir” (Millett, 2011, s. 60). Yüklendiği rollerle beraber aile kavramı, ataerkil toplumun temel birimi ve aracı olması bakımından bir prototip olarak okunabilir. Bu anlamda toplumun aracı rolünü üstlenen aile üyelerini tanımlanmış bir düzene uyma yükümlülüğüne tabi tutmanın yanı sıra; “vatandaşları aile reisleri kanalıyla yöneten ataerkil devletin hkmetinde de bir birim olarak” yer almaktadır (Millett, 2011, s. 60). Ataerkil düzen içerisinde ailenin topluma en önemli katkısı; çocukların toplum içerisindeki konum ve davranışlar, ruhsal yapı ve (toplumsal) cinsiyet rolleri bakımından ataerkil ideolojiyi ielleştirmeleri, benimsemeleridir. Farklı aile içi yapılanmaların olabileceğine değinmekle beraber Millett kültürün, hayatın her alanında erkek otoritesini destekleyen ve kadınlara hiçbir hakkın tanınmadığı bir düzen yarattığını ne sürer. İnsana dair tanımlanmış tüm eylemler erkeğe atfedilmiştir. Ataerkil düzen üzerinde radikal bir değişiklik yapılması gerektiğinin altını çizen Millett ancak bu yolla mevcut düzenin bireyler üzerindeki baskısının ortadan kaldırılabileceğine değinir. Ataerkil yapının, (Firestone’nin de vurgulamış olduğu üzere) ocukları yasal olarak babanın malı şeklinde değerlendirilişinin aslında tüm aile üyelerini kapsadığına dikkat çeker. Ataerkil aile düzeninde keskin bir etki yapmaksızın cinsel devrim gerçekleştirilemez. Cinsel tabiiyetin yok edilmesi ve kadının ekonomik bağımsızlığa erişmesi, ataerkil düzeni, otoriteyi ve yapılanmayı kökünden etkileyecektir. Cinsel devrim bağlamında ocuk bakımının yalnızca anneye atfedilmemesi, eşitlikçi bir şekilde profesyonelleştirilmesi, ailenin temelini sarsmakla birlikte kadının özgürlüğüne giden yolda ilk destek unsurlarından biri haline gelecektir. Böylelikle “kutsallaştırılmış” evlilik kurumu, toplumsal, inançsal yahut otoriteye dayalı yapısal unsurlar tarafından değil, insanların kendi istençleri doğrultusunda bir araya gelmelerine dnyecektir. Millett için bu devrimin gerçekleşmesi nüfus fazlalığı sorununu ortadan kaldırmanın yanı sıra kadının özgürlüğüne kavuşmasıyla sonuçlanacaktır. Bu anlamda ataerkil zihniyete özgü bekaret inancının -gebelikten korunmaya dair psikolojik ve fiziksel kısıtlamalar- kadının cinselliği ve bedeni üzerindeki

özgürlük hakkını kısıtlanmanın ötesinde elinden alınması manasını taşımaktadır. Fizyolojik ve ideolojik eril gücü pekiştirmeye yönelik unsurlar barındıran ataerkillik gelişen teknoloji ile birlikte önemini yitirmiştir ve kadınların kendi özgürlüklerini elde etme ve deneyimleme iradesi engellenemez.

Gündelik hayatın günümüzdeki yansımaları göz önünde bulundurulduğunda toplumsal cinsiyet rollerinin muğlaklaşmasının yanı sıra “kadın” ve “anne” kavramlarının da karşılıklı bir etkileşim içinde oldukları ve değiştikleri gözlemlenmektedir. Öyle ki artık anne olmanın koşutu evliliği yahut cinsel birleşmeyi zihnimizde canlandırmamaktadır. Tarihsel perspektiften ele alındığında aslında anne kavramının bahsettiğimiz şekilde sınırlı olmadığını ama elbette cinsiyet açısından keskin hatlara sahip olduğunu söylememiz gerekir. Öyle ki sütannelik yahut evlat edinme gibi konular, iyimser bir yaklaşımla, aslında bu kavramın toplumsal ve biyolojik cinsiyet normlarından nispeten sıyrılmaya gayretinde hayat bulmuş örnekleri olarak da değerlendirilebilir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet algısının yerleşmesinde ve sürdürülmesinde rol oynayan temel kaynaklarından biri olarak okunabilecek Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre, “anne olmak” kavramı; “kadın, çocuk sahibi olmak” şeklinde açıklanmaktadır. Bu kurum aracılığıyla da anne olmanın doğrudan kadına özel bir pratikmişçesine kodlandığı ve doğurganlıkla ilişkilendirildiği gözlemlenmektedir. Günümüzde “trans gender” olarak farklı kadınlar ve farklı erkeklerden söz ederken aslında cinsiyet kavramının ve toplumsal cinsiyet normlarının giderek bulanıklaşarak, belirsizleştiğinden bahsetmiştik. Ayrıca tıbbi teknolojideki gelişmeler, tüp bebek, sperm/yumurta bankası vb. uygulamalar da anne olmanın yolları arasında bulunmaktadır. Tam da bu noktada değişim ve dönüşümün neden/nasıl başlamış olabileceği daha iyi anlaşılmaktadır. Anne kavramı doğurganlık, üretim, yeniden üretim, hane özelinde neslin devamlılığı gibi, kadının kendi deneyimlerinin çok daha ötesinde, topluma, aileye, ataerkil düzenin devamlılığına yönelik unsurlar tarafından da değerlendirilebilir. Bu konuda kadının kendi deneyimleri ve kendini var etmesi bakımından deneyimlerini aktarımı göz ardı edilmektedir. Bu

araştırmada kadınların çocuk doğurmuş olmaları gerekmeksizin anne kavramına bakış açıları bizzat kendi ifadeleriyle aktarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma boyunca vurgulanan günümüz kavramını modernizm ve postmodernizm kavramları üzerinden açıklamamız gerekmektedir. Rönesans ile birlikte modern/antik devlet, modern/ilkel toplum ayrımına gidilerek “*Modernus*” sözcüğünün inanç ile ilgili sınırlı manası genişletilmiştir. Bu bağlamda modern toplum Batı toplumunu, “ilkel” toplum ise Batı haricindeki toplumları nitelendirir. Aydınlanma Çağı ile birlikte ise kavram daha geniş bir anlam kazanmıştır. “Modernlik tasarısı 18. yüzyılda yaşayan Aydınlanma filozoflarının nesnel bir bilim, evrensel bir ahlak, evrensel bir yasa, özerk bir sanat geliştirme amacı güden çalışmalarıyla biçimlenmiştir” (Sarup, 2004, s. 205). 19. yüzyıl ortalarında ise bilim ve sanatla alakalı değişimleri açıklamaktadır. Bu dönem, bilim tarihi bakımından pozitivistlere tekabül eder. Modernizm öncesinde sanata hâkim olan realist akım doğa ve varoluşu bir arada görmekte ve varlığı doğada bulunduğu şekliyle aktarma düşüncesini savunmaktadır. Ancak modernizm ile beraber varlıkların yansımacılık ile görülemeyecek değer ve manaları olduğu ifade edilmiştir. Bu minvalde modernizmin sanattaki objektivite ve yansımacılık bağlamında realizme tepki olarak geliştiği vurgulanmaktadır. Modernizm, sanatçılar başta olmak üzere, pek çok alandan, insani değerler ve toplumun yıpranmaya başladığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Sosyolojik perspektiften ele alındığında bilim ve teknoloji bağlamında toplumun değişimi/dönüşümü olarak okunabilecek bu kavram sosyal yapı bakımından (sanatta olduğu gibi) realizme bir tepki olarak gelişmemiştir. Aksine rasyonellik üstüne kurulu bir toplum inşası söz konusudur. Eylem ve pratikler inanca dayalı, geleneksel yahut hislere bağlı değildir. Neden-sonuç ilişkisi mantık temeline oturmaktadır. 21. yüzyıla gelişimizle beraber modernizm kavramının Batı toplumları ve onların niteliklerini belirttiği gözlemlenmektedir. David Harvey (1997) modernitenin küresel savlarının, liberal kapitalizm ve emperyalizmle iç içe geçerek “yüksek modernist kültürün hegemonyasına karşı kozmopolit, ulusüstü, kısacası küresel bir direniş hareketinin maddi ve politik temellerini” yarattığını öne sürmektedir (s. 53).

1960'lı yılların ortalarından itibaren kapitalizmdeki üretim şeklinin değişimiyle birlikte postmodernizm karşımıza çıkmıştır. İktisadi ve sosyal yapıyla ilişki olarak değerlendirildiğinde postmodern dönem Post-Fordizm, modern dönem ise Fordizm olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırmayı sanayi toplumundan sanayi ötesi topluma geçiş şeklinde özetleyebiliriz. Postmodernizm, modernizmin, ikici yaklaşımları sonucunda kendi sonunu getirdiğini ileri sürmektedir. Düalist yaklaşımın temel ifade aracı olan dil, postmodern yaklaşımla eleştirel bir perspektiften yeniden ele alınmıştır. Verili kabul edilen ve sorgulanamayan söylemlerle (sözde) gerçekliğin dayatılmasına bir karşı duruş söz konusudur. Sarup (2004, s. 207) postmodernistlerin makro anlatılara güvensizlikle ve evrensel felsefe türlerine kuşkuyla yaklaştıklarını vurgulamaktadır. Postmodernist yaklaşım açısından dil, olguları meydana getirir. Makro anlatılar üzerinden egemen-bağımlı anlayışını, insan ve doğa üzerinde ele geçirici bir rol olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Toplumu kurtarmaya yönelik makro anlatıların iflas ettiği ve Batı'dan yayılacak olan bilginin kendi içinde hapsoldüğü görüşü hâkimdir. Benzer bir şekilde bilimin pozitivist bakışının da yanıltıcı olduğu ve daha yorumlayıcı bir bakışa ihtiyaç duyulduğuna değinilmektedir. Değişen kimlikleri kucaklayan postmodernite, kimlik kavramına benzerlik ve farklılıklar düzleminden yaklaşır. Modern paradigmanın aksine akışkan toplumsal koşulların hâkim kavramları; görecelik, heterojenlik, belirsizlik, çeşitlilik, mekansızlık, yüzeysellik, melezzelik, yayılmışlık şeklinde çeşitlendirilebilir. Toplumsal yapının farklılaşarak karmaşık bir hale dönüşmesi sonucu bu dönemde kimlik kavramı; pek çok katmandan oluşan, daha değişken ve kırılabilir bir yapı haline gelmiştir. Değişkenlik bağlamında, farklı ve çeşitli kimliklerin postmodern çağ içindeki varlığı daha çok değer kazanmaktadır. Bu değişkenlik üzerinden hıza ve devinime bağlı olarak, zamansızlık, sanallık ve iz bırakmamaya yönelik hareket özgürlüğü, postmodern evrenin ayırt edici niteliği olarak değerlendirilmektedir. Gerçeklik algısı ise yanıltıcı olarak kabul edilmektedir. Tek bir gerçeklik değil, farklı farklı gerçeklikler bulunmaktadır. Modern kimlik; insanın mesleği, kamusal yahut ailevi alandaki işlevi çerçevesinde konumlanırken, postmodern kimlik; “görünümler, imajlar ve tüketime dayanan, boş zaman faaliyetleri çerçevesinde oluşur. Postmodern kimlik bir boş zaman ürünü [...] ve oyuna, kuralları bozmadan ama rakibin dikkatini dağıtıp, sınırlendirerek oyunu kazanma sanatı”dır (Kellner, 2004, s. 199).

Feminist perspektiften değerlendirdiğimizde modernizm algısının erkeği egemen konuma yerleştirirken kadını ona bağlı kıldığı görölmektedir. Ancak postmodern düşünce, modernizmin egemen-bağımlı ikiliğine karşı (modernizmin böylesi bir düalist bakışla gerçekleştirmeyeceği) eşitlik ve özgürlüğü vaat etmektedir. Postmodern çağda birey var oluşuna yönelik ideallerin peşinden gider. Ancak bu durum sürekli yükselen beklentiler bağlamında sonsuz bir döngüye dönüşebilir. Öyle ki özne popüler kültürün ve yeni toplumsal yapılanmanın da etkisiyle hayata dair yeni hedeflerin peşinden koşmaktadır. Daha prestijli bir eğitim, daha prestijli bir meslek, daha saygın iř koşulları, daha iyi gelir düzeyi gibi birleşmişlikten kopan çoklu ve çatışmacı kimliklerin yeni idealleri doğrultusunda canlanan hayat kurgularından ve “günümüzde” postmodernizmin etkisinde gelişen yeni algılardan söz edebiliriz. Araştırma kapsamında bu yaklaşım postmodernizm etkisiyle gelişen “yeni kadın algısı” ile sınırlı tutulmuştur. Kadınların kendilerini gerçekleştirmeleri bağlamında günümüzde gelişen koşullarla bağlantılı olarak çalışma hayatına katılımı etkileyen faktörler bulunmaktadır. Özellikle formal eğitimin bu alana yönelik tesirleri göz ardı edilemez. Eđitim düzeyinin kadınların iř koşullarını doğrudan etkilediğine yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. Ayrıca akademik kaynaklar (Toksöz, 2007, s. 62-70; Toksöz, 2012b, s. 114-116; Günsoy ve Özsoy, 2012, s. 23-24; Bakış vd., 2017, s. 55-59; şahbaz Kılınç, 2015, s. 124-131; Durmaz, 2016; KEİG, 2019, s. 4,12; Hooks, 2016; Connell, 2017, s. 151-155) eğitim düzeyi bağlamında nitelikli hale gelen, profesyonelleşen kadınların daha iyi iř koşullarına sahip olabileceğini ortaya koymaktadır. Gül, Yalçınoğlu ve Atlı'nın (2013) makalesinde de belirtildiği üzere, eğitim düzeyinin artması, kadınların yalnızca işgücüne katılım oranlarını yükseltmemekte bununla beraber özgüvenlerinin örselenmesine sebep olan bir unsuru da ortadan kaldırmaktadır. Eđitim seviyesi düşük olan kadınların ise özgüvenlerinin örselendiğini ve buna bağlı olarak da hareket alanlarının kısıtlanmakta olduğunu vurgulamaktadırlar. Kadınların işgücüne katılımlarının arttırılması için eğitimde fırsat eşitliği imkânlarının sağlanmasını önerirler (Gül vd., 2013, s. 174). Bunun yanı sıra çalışma hayatına katılımında anne olmanın bedelinin kadınlar tarafından ağır bir şekilde ödendiğine yönelik bulgular her gečen yıl artmaktadır. 2018-2019 Küresel Ücret Raporu (GWR) verilerine göre Türkiye’de anne olmalarından dolayı kadınların erkeklere göre %30 daha düşük gelir elde ettikleri açığa çıkarılmıştır.

Kadınların çalışma hayatına katılımı, anne olmalarının hayatlarına etkisi ve özellikle çalışma yaşamlarında herhangi bir değişim ya da dönüşümün söz konusu olup olmadığının anlaşılması bakımından yukarıda da değinildiği üzere çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Öznenin deneyimlerini kendi ifadeleri aracılığıyla aktarması ve bu anlamda kendisine söz hakkı tanınmış olan kadının kendini bir birey olarak ifade etme özgürlüğünü deneyimlemesi toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden de önem taşımaktadır. Araştırma konusu kapsamında Ankara ili özelinde, hayatlarının belirli bir döneminde çalışma hayatına katılmış yahut halen bilfiil çalışmakta olan kadınların ve annelerin kendilerini nasıl var ettikleri, bu bağlamda yaşamlarını nasıl inşa ettikleri, anlamlandırdıkları ve yaşama nasıl katıldıklarının izleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır; ilk bölümde araştırmanın konusu ve yöntemi kapsamında araştırmanın problemi, amacı, yöntemi ve sınırlılıkları yer almaktadır. İkinci bölüm ise kavramsal ve kuramsal çerçeveden oluşmaktadır. Kavramsal çerçeve başlığında tarihsellik açısından kadının çalışma yaşamına katılımını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Kuramsal çerçeve kısmında ise varoluşçu feminizm ve queer kuramın cinsiyet özelinde çalışan kadının, kadın ve anne kavramlarını nasıl ele aldığı ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik eleştirilerine değinilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise “Bulgular” başlığı altında, araştırma öznelerine dair sosyodemografik bilgilerin aktarılmasının ardından “Araştırma Verilerinin Analizi” kısmında alanda bizzat karşılaşılan kadın anlatıları aktarılmıştır. Bu bölümde alan görüşmelerinin analizi sonucunda belirlenmiş olan temalar bağlamında kadınların kendi anlatıları aktarılmıştır.

Sonuç kısmında ise “Araştırma Verilerinin Analizi” bölümünde aktarılmış olan verilerin varoluşçu feminizm ve queer kuramın kavramlara yaklaşımı ve bu alanda daha önceden gerçekleştirilmiş çalışmalar ışığında feminist perspektiften bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Günümüz toplumsal, ekonomik, sosyal ve ideolojik koşulları bakımından “yeni” bir “kadın algısı”nın yaratıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışan kadınların iş yaşamına katılımı ve özel hayatlarındaki konumla(landırılma)larını açısından kendilerini nasıl var ettikleri ve deneyimledikleri gözlemlenmeye çalışılmıştır. Hayatlarının herhangi bir evresinde iş yaşamına katılmış olma koşulu gözetilerek görüşülen kadın katılımcıların; “kadın” olmak, “anne” olmak ve “kamusal-özel alan” ayrımı kapsamında çalışan kadın kavramları bakımından, bir kadın olarak kendilerini bu kavramlarla nasıl ilişkilendirdiklerinin derinlemesine görüşmeler ve gözlemler doğrultusunda ortaya konması gerekmektedir. Araştırma bu amaçla çalışan kadınlar; toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadın (olmak), kadın(lık) kimliği, gündelik yaşam, eğitim ve çalışma hayatı özelinde cinsiyet ayrımcılığı, gündelik pratikler, iş gücüne katılım, kendini gerçekleştirmek için iş hayatına atılma, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında anne (olmak), çalışma hayatı ve “çalışan anne”, ait olma hissiyatı kapsamında hane içi ve hane dışı işbölümü, kendini var etme gibi konular doğrultusunda kapsamlı bir açıdan ele alınarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma özelinde hem görüşmeyi kabul eden katılımcıların hem de araştırmayı okuma fırsatı bulacak diğer bireylerin (bu noktada kadınların anlaşılması tarafımdan önem taşıması bakımından herhangi bir cinsiyet sınırlamasına gidilmemiştir ancak bireyin kendine dönmesi hususunun elbette kadınlar özelinde gerçekleşebileceği göz ardı edilmemelidir) okuyup irdelleyebileceği, kadınların kendilerine dönmeleri ve kendi deneyimlerini öznel ifadeleri aracılığıyla aktarmaları açısından kadınların iç dünyasına dair kapsamlı ve farklı perspektiflerden deşifreler ortaya çıkmıştır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ALANI VE YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Araştırmanın konusunu; geç kapitalist dönemin gündelik yaşamının sosyal çeşitliliği kapsamında, çalışan kadınların, kendi yaşamlarını nasıl anlamlandırdıkları/yaşama nasıl dâhil oldukları ve iş (kamusal alan) ve ev (özel alan) yaşamları ile anneliği nasıl bir arada deneyimledikleri ve bu bağlamda anneliğe dair düşünce ve bakış açılarını zihinlerinde nasıl tahayyül ettikleri sorunu oluşturmaktadır. Araştırmada yaşamlarının belirli bir dönemde çalışma hayatına katılmış olmaları ön koşuluyla iş arayan, halen çalışan veya emekli olmuş kadınların, kendilerini var etmeleri; çalışma hayatına katılım, kadın olmak ve anne(lik) kavramları arasındaki bağlantılar, çalışan (bir) kadın olma kapsamında varoluşçu feminizm ve queer kuramın bakış açısıyla yorumlanarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Günümüz koşulları kapsamında kadınların çalışma hayatına katılımı ve bu bağlamda kendilerini nasıl tanımladıkları, anlamlandırdıkları, ekonomik koşulların hayatlarındaki etkileri ve denetimleri, birey olarak kendilerini toplumda nasıl var kıldıkları ve pratiğe geçirdikleri, anne olma kavramına bakış açıları, kadının bir özne olarak kendini nasıl güçlendirdiği hususu ele alınması gereken önemli başlıklardır. Bu bakımdan kadınların, iş arama sürecinde kadın olmaları sebebiyle karşılaştıkları avantajlar ve dezavantajların neler olduğu önem taşımaktadır. Eril bir toplumun çalışma hayatına yansımaları, kadınların hem çalışma hayatına girmelerini sınırlayıcı sonuçlar doğurmakta hem de kadının bu bakış açısıyla değerlendirilip, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bakımından sınırlandırılmasına sebebiyet vermektedir.

Queer kuram, norm dışılıkla ilişkili olarak, sadece cinsel yönelimler yahut eşcinsel evlilik meselesi gibi konular üzerinden değil daha kapsamlı bir perspektifle; kimliksizleşme ve cinsiyetsizleşme gibi konuları kapsamaktadır. Diğer kuramlardan farklı olarak queer kuramın ortaya koymuş olduğu söylem; “normalleşme” kavramından beslenmektedir. Queer bakış beden, kimlik, cinsellik, normlar vb. bağlamında bu kavramların göreceliği ihmal etmekle birlikte genel kalıplar, toplumsal yargılar ve kuralları pekiştirdiğini vurgulamaktadır. Bahsedilen yaklaşım aynı zamanda devlet ve iktidara yönelik eleştirel bir söylem de oluşturmaktadır. Queer kavramının eşcinsel kimliklere dair tartışmalardan sonra ortaya çıktığı söylenebilir ancak esas olarak bu kimliklerin algılanışıyla alakalı bir değişimin eseri şeklinde değerlendirilmelidir. Bu açıdan ele alındığında kadın olmak ve anne olmak kavramlarının queer bir yaklaşımla yeniden okunması gerektiği düşünülmektedir. Böylelikle toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılarının dışına çıkabilme imkânı elde edilebilir. Bu yaklaşım kadının kendini gerçekleştirme/var etmesi konularında eşitlikçi, özgün ve kendi düşüncelerini olduğu gibi paylaşabilmesi ve deneyimleyebilmesi açısından öznelliğinin biricikliği bağlamında değerlendirilmelidir.

Bir kavramın tanımlanması için o kavramın olumsuzlamasını ortaya koyan dikotomik bakış açısı kapsamında normal olanın açıklanması, beraberinde normal dışındaki bir “anormal” tanımlanmasını getirmektedir. Bu sebeple normalleşme; normal olanın getirdiği ve dahi gerektirdiği koşullara uygun kabul edilme ve dışlanmış olan alanın da marjinalleşmesi manasına gelen ikili bir yapı üretmektedir. Böylelikle normal olanın sapkın olmayan manasına geldiği ve bu nedenle de kabul edilebilir olan olarak tanımlandığı ortaya konmaktadır. Çalışmasında, öznenin “bölücü pratikler”de nesneleştirilmesini inceleyen Michel Foucault (2016, s. 58) kendi içinde yahut başkaları tarafından bölünmüş olan öznenin bu süreç zarfında nesneleştirilmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Bu duruma “deli ile akıllı”, “hasta ile sağlıklı”, “suçlular ile iyi çocuklar” sınıflandırmalarını örnek verir. Foucault için söylemden önce özne var olamaz, söylem içinde ve onun aracılığıyla üretilendir. Özne, bilinçli, doğruların yazarı bir özne değildir. Öznenin kurucusu, bilinç olmamakla birlikte tam olarak yapı ya da söylem de değildir. İdeoloji, belirlenen olması bakımından bir belirleyicinin fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan ikincil konumda yer alır. Postyapısalcı söylem kavramı,

klasik ideoloji kavramından bu noktada ayrılır. Klasik ideoloji kavramında, nesnel yapı üzerinden yaratılan kazançları ayırt edebilen özneler bu bilinci ifadeler aracılığıyla çözümleyip iktidarı elde edebilecektir. Söylem ise pratiklerin dil yoluyla anlatımıdır ve dışsal özelliklerin üzerinde duran ideolojinin aksine dilsel pratiklerde içsel olan üzerinde yoğunlaşır. Foucault, iktidar ve söylemin kuruluş evresinin bir olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla iktidar, bireylerin karşısına söylem biçiminde, söylem ise bizzat iktidar olarak çıkmaktadır. İktidar tanımına baktığımızda ise iktidarın, çıkarlar ya da istençler üzerinden oluşmadığını öne sürmektedir. “İktidar, iktidarlardan, iktidarın çok sayıdaki sorun ve etkisinden yola çıkarak oluşur ve işlev görür” (Foucault, 2012, s. 111) ve bu karmaşık alanın incelenmesi gerekmektedir. Ona göre bugün yapmamız gereken; “ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir. Modern iktidar yapılarının eşzamanlı olarak bireyselleştirmesi ve bütünselleştirmesi olan [...] siyasi “double bind”den (“ikili kısıtlama” (Foucault, 2016, s. 68) kurtulmak için ne olabileceğimizi tahayyül etmemiz ve bunu gerçekleştirmemiz gerekmektedir. Foucault’un bu ifadeleri tezin konusu açısından önem taşımakla birlikte kuram olarak alınmamıştır. Ancak araştırma sonucunda kadınların-annelerin içinde buldukları durumu reddetmelerine yönelik bir algı ve anlayışlarının bulunup bulunmadığını ortaya koymak ve buna ilişkin öneri getirmek üzere Foucault’un görüşüne değinilmiştir.

Toplumsal cinsiyet kavramı bakımından düalist yaklaşımın (özellikle normal olan-patolojik olan kabulünü) cinsiyet özelinde sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Ancak queer kuram bizlere heteronormatif sistemin kadın ve erkeğe dair ön kabullerden yola çıkan ikili karşıtlıklar serisine dönüşmüş (toplumsal cinsiyet) rollerinin, toplumsal bir inşa olduğunu göstermektedir. Butler (2009, 2011, 2014a, 2014b) bedenin, kültürel normlarla nasıl karşılaştığı, birlikte nasıl hareket ettiği, bu normların nasıl benimsendiği yahut bozguna uğratarak nasıl toplumsal cinsiyetlendiğini vurgular. Beden, davranış ve tekrar ekseninde kurulu olan performans kuramı ile bedensel ve kültürel açıdan cinsiyeti; doğal bir kaynağı olmayan ve eylemlerden ibaret, performatik bir kurgu şeklinde açıklamaktadır. Ona göre; normatif heteroseksüellik ile performatif tekrarlardan ibaret olan cinsiyet kimlikleri, cinsiyetin doğal görünmesini sağlamaktadır. Buradan hareketle özne, performatifliği bakımından normların sınırlarında hapsolmüştür. Bu sebeptendir ki

normlar, sadece davranışlarımızı düzenlemekle kalmayıp aynı zamanda cinsiyetli özneyi üretme konumunda da yer almaktadır. Butler'in bizlere önermiş olduğu yapıcı yoldan hareketle; normların etkisinden tamamen kurtulamayacağımızı göz önünde bulundurarak, nasıl ihlal edildiği yahut bunun yollarının aranıp aranmadığı araştırma kapsamında incelenmektedir.

Varoluşçu perspektif açısından ise normlar beden bilincine bir dayatma olarak okunabilir. Bedenimizce üstlendiğimiz normlar yeryüzünde bir “durum”u oluşturmaktadır. Zeynep Direk'in (2018, s. 213) de belirttiği üzere; bu tarihsel belirlenmişlik aşılabilir. Normları var edenin bilinçli seçim(ler) olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu noktada düşünüm, yeni vücuda geliş tarzları bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Varoluşçu fenomenoloji, normu benimseyen davranışı düşünümün nesnesi konumunda görmektedir. Bir normu benimseyip benimsemememiz yahut onu kabul edip etmememiz düşünüm sayesinde gerçekleşmektedir. Butler'in de değinmiş olduğu üzere normların, ihlal edilebilme ihtimali es geçilmemelidir. Kadının konumuna yönelik queer kuramla ortak noktada buluşan, varoluşçu feminist perspektifin temel eleştirilerinden biri de tanım yapma zorunluluğu ile bağlantılıdır. Normların sınırlandırıcı etkisinden bahsederken, tanımlar evreninin kaçınılmaz sınırlarının içinde buluyoruz kendimizi (örneğin; varoluşumuzu kadın yahut erkek olarak belirtme zorunluluğu). İşte tam da bu noktada Simone de Beauvoir'e (1971, s. 16) kulak vermemiz yerinde olacaktır; “Kendimi tanımlamak istiyorsam, ilkin: “Ben bir kadını” demem gerekiyor; bu doğru, daha sonra, uzun bir olumlamanın oturtulacağı bir temel meydana getiriyor”. Ona göre; “Hiçbir erkek, işe, kendini belli bir cinsin üyesi olarak kabul etmekle başlamaz: erkek oluşu, kendiliğindedir”. Queer bakışla iç içe geçen söylemlerinde Beauvoir, erkeğin daha en baştan haklı olarak kabul edildiği ve erkek olmasının bir başkalık unsuruna neden olmadığını, herhangi bir gariplik yaratmadığını vurgular. “İnsanlık için mutlak bir örnek” olarak tanımladığı “erkek” kavramı kadınlığa bakışın ana hatlarını belirlemektedir. Ona göre; insanlık, erkeklerden oluşmuş ve erkek, kadını kendi varlığı içinde değil, kendisine göre tanımlamaktadır. Dolayısıyla erkek, kadına özerk bir varlık olarak bakmamaktadır (Beauvoir, 1971, s. 17). Tıpkı Beauvoir'in belirttiği gibi kadın veya erkeğe atfedilen kalıp yargılar queer kuram açısından da eleştirilmektedir. Kadının kendini var etmesi

hususunun eril zihniyetin engellemeleriyle karşı karşıya kaldığını söylememiz için bir engel bulunmamaktadır. Her iki kuram da özne ve ikinci cins/öteki bağlamında, erkek ile kadını okumakta ve hatta yeniden değerlendirmektedir.

Simone de Beauvoir (1971) kadını “Öteki” olarak erkeğin “Özne” olması üzerinden okumaktadır. Ancak bu noktada Beauvoir kadınları kendi yazgılarını kabullenmekle eleştirmiştir. Kadınların “Öteki” olmaya –tarih boyunca– kendilerinin razı olduğunu belirtmektedir. Nesneleştirilmiş “Öteki” konumundaki kadının mevcut konumuna göz yumduğunu ve –adeta bir efendi-köle ilişkisi olarak değerlendirdiği– erkek ve kadın arasındaki üstü kapalı anlaşmanın bozulmaması amacıyla kadınların mevcut konumlarını “korumaya” yönelik böylesi bir tutum içinde olduklarını ileri sürer. Ele aldığı en kritik unsurlardan biri, kadının maddi güvenceye sahip olup olmaması konusudur. Araştırma kapsamında bu konu günümüz koşulları açısından yeniden ele alınmış olmakla birlikte mevcut kabuller ve etkenler bağlamında kadınların anlatılarına yer verilmektedir.

Beauvoir kadının tarihsel süreç boyunca daima bir nesne konumunda değerlendirildiğinden bahsetmektedir. Kadın hep nesne olarak yetiştirilmiş, nesne olarak görülmüştür. “Erkek, başka bir varlığa can vererek değil, canını tehlikeye atarak hayvanlıktan kurtulmaktadır; işte bu yüzden, insan topluluklarında, doğuran cinse değil, öldüren cinse” (Beauvoir, 1971, s. 70) üstünlük tanınmasını, kadının en büyük talihsizliği olarak yorumlanmaktadır. Biyolojik açıdan bir türün kendine benzeyeni yaratabilmesiyle varlığını sürdüreceğini belirtmiştir. Burada farklı olarak erkeğin ortaya koyduğu; varoluşu bağlamında yaşamı aşması ile yaşamın tekrarını sağlamasıdır. Bu aşım ile erkek değerler yaratımını tekeline almaktadır. Öyle ki bahsi geçen anlatıda Beauvoir (1971, s. 70-71) kadınlar açısından bu yaratımın –biyolojik anlamda bir türün kendine benzeyeni yaratabilmesi bağlamında– aynı yaşamın farklı görünüşleriyle yeniden meydana gelmek olduğuna değinmiştir. Bu açıdan kadının talihsizliğinin, biyolojik anlamda yaşamı yinelemek olduğunu vurgular. Kadınlara “Öteki” kimliği atanmıştır ve ataerkillik tarih boyunca kadının bağımlı olmasını, kadını kontrol eden yasaların geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Ataerkinin bu tutumu Beauvoir (1971) tarafından kadının, “somut olarak,

Öteki varlık, erkeğe benzemeyen varlık” haline getirilmesi şeklinde değerlendirilmiştir. “Erkek kendini göstermeye kalktığı an, varlığını sınırlayıp yadsıyan Öteki varlık, her şeye rağmen, gerekli hale gelir: o kendini, kendisi olmayan bu gerçeklik aracılığıyla yakalar” (Beauvoir, 1971, s. 153).

Kadını, eylemden kaçıp kendi dünyasına sığınması bakımından eleştirmiş olan Beauvoir’in görüşünün günümüzde farklılaştığı gözlemlenmektedir. Günümüz çalışma hayatı kapsamında kadınların bu konumdan sıyrıldıkları ve çok yönlü üretici tarafları ile anılmaya başladıkları tespit edilmiştir. Eylem yapan özne şeklinde tanımlanması bakımından kadından üstün olarak kabul edilen erkek artık bu alanda yalnız değildir. Artık kadınların çok daha aktif ve geniş bir alanı kapsayan şekilde çalışma hayatına dâhil oldukları gözlemlenmektedir.

Mevcut algı ve düzenin değişip dönüşmesine yönelik harekete geçmemiz gerekmektedir. Ancak bunun için mevcut kalıp yargılar doğrultusunda yeni tanımlamalar üretmeye çalışmak ataerkiye karşı çıkarken onun yöntem ve dilini kullanmaktan ibaret olur. Eleştirdiğimiz tüm sınırların ötesinde, kendimizi var etmemiz ve kendi var oluşumuzu, kendi ifadelerimizle dile getirmemiz gerektiğini düşünmekteyim. Bu noktada kadınların kendi ifadeleriyle deneyimlerini aktarmaları üzerinde durulmaktadır. Böylelikle kadın olmak ve annelik kavramlarının hem teori hem de pratikte dönüşüme uğrayabileceği öngörülmektedir.

Bu çalışmada varoluşçu feminizm ve queer kuramın kavramları olan kadın ve anneliğin, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği kalıp yargılardan arındırılarak çalışan kadınlar üzerinden kadının bir özne olarak kendini bu kuramlar bağlamında nasıl tanımladığı durumu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. “Varoluşçu ve queer kuramlar bağlamında kadın nasıl bir kadınlık ve annelik durumu inşa etmektedir?” sorgulaması araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Bu sorgulama bağlamında aşağıdaki alt problemler geliştirilmiştir:

- Toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında günümüzdeki kadın imgesi kadınlar tarafından nasıl anlamlandırılmaktadır?
- Kabul görüldüğü varsayılan günümüz kadın imgesinin kadınlar tarafından pratiğe dönüştürülme süreci nasıldır ve hangi araçlarla gerçekleştirilmektedir?
- Kadınlık ve annelik üzerinden ne tür performatif davranışlar sergilenmektedir?
- Pratiğe dönüştürülme sürecinde söz konusu kadın imgesinin bireysel olarak algılanışı ve bu süreci kadının içsel olarak anlamlandırışının geçirdiği evreler nelerdir?
- Günümüz kadın imgesinin kabul görmediği katılımcılarda eril normlara karşı direnç gösterme durumu söz konusu mudur?
- Bu araştırmaya katılan kadınlarda kadın imgesi toplumsal cinsiyet açısından herhangi bir dönüşüme uğramış mıdır, bir değişim mevcut ise bu değişimin bireye etkileri nelerdir?
- Annelik kavramının çalışma hayatı ve kadının kendini gerçekleştirme bağlamında bireye etkileri nelerdir?
- Kadın varoluş sebebi olarak, yaşamı anlamlandırmanın yolu olarak anneliği mi görmektedir?
- Ev ve çocuk(ların) bakımında kadın ve erkeğin birlikte yaptıkları pratikler var mıdır? Aile içerisindeki pratiklere toplumsal cinsiyet eşitliği yansımakta mıdır, yansımamakta mıdır?
- Kadınlar çalışma hayatı ve evdeki kadınlık/annelik durumunu kendi yaşamlarında nasıl deneyimlemektedirler?

Kadının kendini annelik üzerinde var edip etmediği, postmodern anlamda günümüz kadınlarının anneliği kutsayıp kutsamadığı ve birlikte yaşamlarındaki toplumsal cinsiyet eşitliğinin sosyal pratiklere yansıyor yansımıyor sorgulanmaktadır. Bu minvalde araştırmanın belirtilmiş olan araştırma sorunu kapsamında kadın olmak ve anne olmaya dair katılımcıların, varoluşçu feminizm ve queer kuramların perspektifinden yukarıda belirtilen hususlara karşılık gelen görüşleri kadın öznelerin deneyimleri ve anlamlandırmaları üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışma kapsamında toplumsal cinsiyet rolleri bakımından kadın/kadınlık algısının Ankara’da çalışma yaşamı ve annelik bağlamları üzerinden içinde bulunduğumuz zamanın koşulları göz önünde tutularak, feminist söylemler aracılığıyla dönüşüme uğratılan günümüz kadın kimliğinin değişim ve dönüşümü minvalinde kadınların düşünce ve algıları araştırılmaktadır. Bu bağlamda kadın algısının nasıl değiştiğinin yahut değişmiyorsa da sebebinin, ayrıca değişim söz konusu gibi görünse de aslında içkin olarak geleneksel ataerkil savunmanın hala taşınıp taşınmadığının, mevcut ön kabullerin yanı sıra kadın olmaya dair yeni tanımlamaların üretilip üretilmediğinin, üretildiği belirlenen tanımların ise gündelik hayatta hangi ölçüde uygulanıp uygulanmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Günümüzde kadın algısının dönüşmekte olduğu gözlemlenmekte ve kamusal alana katılım, toplumda kendini var edebilme konusunda kadınlara yeni kimlikler ve roller biçildiği düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kadın olmak, kadının kendini gerçekleştirme başlıklarının günümüz koşullarında, Ankara ili özelinde yapılmış olan saha çalışmasından elde edilen veriler ve bizzat kadınların anlatıları üzerinden yeniden ele alınması suretiyle feminist kuramlara güncel ve yerel bir yorum getirilmesi hedeflenmektedir.

Varoluşçu feminizmin temel argümanı, Simone de Beauvoir’ın; “Kadın doğulmaz, kadın olunur” sözüyle, insan olmaktan yola çıkarak belirlenmiştir. Varoluşçu feminist perspektif ile hazırlanan çalışmaların spesifik konularla sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu araştırma kapsamında farklı bir perspektiften varoluşçu feminizm ve queer kuramın bakış açısından faydalanılarak çalışan kadınların algısı minvalinde kadın olmak ve annelik konuları ele alınmaktadır. Bu bağlamda araştırma

konusu hem güncelliği hem de alandaki sınırlı çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda literatüre de bir katkı niteliği taşımaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma konum; kadınların bilgisini almak ve kendi yaşadıklarını nasıl anlamlandırdıklarını kavramak açısından nitel bir çalışmayı ve feminist bakış açısını gerektirmektedir. Bu bakımdan araştırmaya dâhil olmayı kabul eden öznelere kendi deneyimlerini anlamlandırmaları öncelik taşımaktadır. Araştırmacı olarak bu anlamlandırmayı nasıl anlamlandırdığımı da yorumcu yaklaşım çerçevesinde ele almaktayım. Böylelikle anlamacı ve açıklayıcı bir şekilde aktarmamın araştırmanın bütünlüğü bakımından önemli olduğunu düşünmekteyim.

Feminist bir bakış açısından ele alınmış olan alan araştırmasında, araştırmacı ile katılımcılar arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmamıştır. Bu bağlamda yatay ilişkilere önem verildiğinin bir kez daha altını çizmek araştırmacı ile katılımcılar arasındaki iletişimin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Öznenin (kadının) kendi yaşadıklarının bilgisine ulaşmak amacıyla görüşmeler son derece rahat bir ortamda (Neuman, 2014; Glesne, 2012), katılımcıların kendi talep ve tercihleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kendi öznel yaşamlarındaki deneyimledikleri pratikler, günlük yaşamlarındaki tecrübeleri, yaşadıkları sorunlar ve kendilerine dair (öz) eleştirileri bizzat bireysel anlatılarından öğrenilmiştir. Bu noktada araştırmacı ve katılımcı arasında katılımcının kendisiyle bir bakıma yüzleşme an(lar)ı yaşayabildiği, herhangi bir çekince ve endişeye sebebiyet verecek hiçbir unsurun söz konusu olmadığı, son derece rahat ve güvenilir bir ambiyans yakalanmıştır. Bu konuda karar mekanizması olarak, kontrolün tamamıyla katılımcıda olmasının, öznenin kendine dair görüş ve farkındalıklarını doğrudan araştırmacıya aktarabilmesindeki önemi göz ardı edilemez.

Toplumsal gerçekliğin derinlemesine anlaşılması gayesinde olan feminist yöntem açısından, bu gerçekliğin anlaşılabilmesi amacıyla bireylerin/öznelerin kendi fikir ve algılarına önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Punch, 1999, s. 141-143). Çalışmada, kadın algısının nasıl değiştiğinin, mevcut ön kabullerin yanı sıra kadın olmaya dair yeni tanımlamaların üretilip üretilmediğinin, üretildiği belirlenen tanımların ise gündelik hayatta hangi ölçüde uygulanıp uygulanmadığının anlaşılması ve tespit edilmesi bakımından katılımcılarla herhangi bir hiyerarşik unsur söz konusu olmaksızın, kendilerini en rahat hissedecekleri ortam ve paylaşım koşulları sağlanmaya çalışılmıştır. Geleneksel araştırma ve yöntemlerde verili olarak kabul edilen kavramların bu bağlamda bir yeniden değerlendirilmesi ve değişimi yahut bulanıklaştırıp, muğlaklaştırılması söz konusu olmuştur. Ayrıca bu yeniden değerlendiriş toplumsal cinsiyet analizine tabi tutulmuştur. Fenomenolojik araştırmaların günlük hayat pratiklerini ve bu pratikleri var eden davranış, fikir, bilgi, inanç ve algılar kapsamında gerçekliğin anlaşılması ve yorumlanması gayesi, feminist yöntemde, kadınların günlük yaşantılarını, deneyimlerini ve kadınlık bilgilerini anlama ve yorumlamaya evrilmiştir (Kümbetoğlu, 2005, s. 53). Bu bağlamda feminist metodolojinin, yorumsamacı ve eleştirel araştırma kuramlarıyla bağlantılı olarak, egemen sosyal bilim paradigmalarına meydan okuyan, zengin bir yaklaşım olduğu gözlemlenmektedir (Öztañ, 2016, s. 272).

Araştırma kapsamında sıkça dile getirilen “günümüz kadını” kavramı postmodernizmin toplumsal etkileri ve “özne”nin hayatını yönlendirici unsurları bakımından değerlendirilmelidir. Bu minvalde kadınların kendini “öteki” olarak hangi alanda görüp görmedikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Postmodernizmin getirisi olan “akışkanlık” kavramının, kadınların gündelik pratikleri ve algılarındaki etkisinin ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla “günümüz kadını” kavramı bağlamında postmodernizmin sonuçlarından etkilenen (yahut etkilenmeyen) bireylerin “özne” ve “öteki” (olma) konumlarına tanıklık edilmiştir.

Araştırma yöntemi çerçevesinde ele alınan konular; “Veri Toplama Teknikleri”, “Katılımcıların Belirlenmesi”, “Görüşme Formunun Hazırlanış ve Uygulanışı”, “Verilerin Deşifresi” olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır.

1.3.1. Veri Toplama Teknikleri

Feminist yöntem, kadınların gündelik pratiklerine dair eşitsizlik ve ayrımcılığı ortaya çıkarabilmesi açısından eleştirel sosyal bilim yaklaşımının, gerçekliği anlamaya dair yöntemi ve gerçekliğin özüne ulaşma çabasıyla beraber ilerlemektedir. Toplumsal gerçekliği anlayabilmek ve ortaya çıkarılabilmesini sağlamak amacıyla bireylerin/öznelerin kendi algı ve düşüncelerine yer verilmektedir. Feminist yöntem bu açıdan toplumsal gerçekliğin ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını amaç edinmiştir. Araştırma özelinde klasik yöntem ve araştırmalarda verili olarak değerlendirilen (ön) kabuller ve kavramlar tekrar ele alınarak feminist yöntemin öncelikleri gözetilmek suretiyle, toplumsal cinsiyet analizinden geçirilerek yeniden değerlendirilmiştir.

Feminist araştırmalarda kullanılan yöntem ve teknikler bağlamında, önceden şekillendirilmiş, ucu kapalı sorular yerine katılımcıların kendilerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri, duygu, düşünce ve deneyimlerini aktarabilecekleri görüşme tekniklerine başvurulmaktadır. Böylece geleneksel araştırma yöntemlerinde önemle altı çizilen “nesnellik” ilkesi, kadın araştırmalarında yerini “öznel deneyimlere” ve bu deneyimlerin önemine bırakmıştır (Kümbetoğlu, 2005: 63). Feminist araştırmalarda yalnızca nesnel bilgi elde etme amacıyla bireyin deneyimlerini hiçe sayan, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çerçevesinde sınırlandırılmış, genellemelere bağlı bakış açısından uzaklaşmaktadır. Araştırmacının katılımcıya yaklaşımı açısından da karşılıklı iletişime dayalı, bireyin/öznenin kendi deneyimlerini bizzat kendi ifadeleriyle rahatlıkla/çekinmeden aktarabildiği, veri aktaran bir “nesne” hissiyatına sebep olabilecek unsurların söz konusu dahi olamayacağı, araştırmacı ile araştırma boyunca ve daha sonrasında da sürdürülebilecek bir iletişim ve konumda yer alması bakımından

katılımcının kendini her açıdan hür hissedebilmesine büyük önem verilmiştir. Çalışmanın amacına en iyi şekilde hizmet edecek olan derinlemesine görüşme, gözlem, odak grup tekniklerine dayanan yorumcu paradigmadan hareket edilerek (Hesse-Biber, 2014; 184-191; Neuman 2014: 158), “nitel yöntem” kullanılmış ve bu bağlamda araştırmacıyı araştırma sonuçlarına götüren ve değerlendirmelerin temelini şekillendiren derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır.

Etik Komisyon izni alınmış olan araştırmanın saha çalışması kapsamında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu görüşmeler sonucunda edilen veriler nitel içerik çözümlemesi tekniği ile analize tabi tutulmuştur. Bu esnada konuya ilişkin literatür taraması devam ederken yüz yüze görüşmeler sürdürülmüş, görüşmelerden elde edilen verilerin deşifresi ile beraber saha ve masa başı çalışması birlikte ilerlemiştir.

1.3.2. Katılımcıların Belirlenmesi

Araştırmada toplumsal cinsiyet rolleri bakımından kadın/kadınlık algısının, Ankara’da çalışma yaşamı ve annelik konuları üzerinden, günümüz koşulları kapsamında feminist söylemler vasıtasıyla dönüşüme uğratılan “yeni” (günümüz) kadın kimliğinin katılımcı kadınlarda nasıl tezahür ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan araştırmaya Ankara ilinde yaşayan/yaşamış, hayatının belli bir döneminde burada çalışma hayatına katılarak çalışma yaşamına dair tecrübe edinmiş olan 24-65 yaş aralığındaki kadınlar dâhil edilmiştir.

Araştırmanın içeriğine dair amaçlı bir seçim ve anahtar kişi üzerinden kartopu örneklem yoluyla belirlenen katılımcıların farklı niteliklere sahip oldukları göz önünde bulundurulduğunda bir zenginlikten söz edilebilir. Öyle ki öncelikli olarak ana kriterimizi katılımcıların sosyodemografik özellikler bakımından yaş, eğitim, çalışma durumu, ekonomik durumun yanı sıra kimlik bağlamındaki nitelikler de belirlemektedir. Aile

yapısı ve genişliği, meslek, medeni durum ve çocuk sayısı gibi kriterler aracılığıyla katılımcılar iki grupta ele alınmıştır. Kadın olmak bağlamında anneliğin farklı bir başlık olarak değerlendirilmesi bireyin kendini kadın olarak gerçekleştirmesinin yanı sıra anne olarak nasıl tanımladığı ve deneyimlediğinin tarafımdan ayrı bir pratik biçiminde kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırma için 20 katılımcı ile görüşülmesi öngörülmüş, toplamda 30 kişi ile irtibata geçilmiş, 26'sı ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler üzerinden yapılan deşifrelerde verilen cevaplar doğrultusunda katılımcılar kategorilere ayrılarak temalar oluşturulmuştur. Alana dair veri analizi kapsamında sorulara verilen cevaplara göre oluşturulmuş temalar bakımından 22 katılımcının anlatılarına yer verilmesi uygun bulunmuştur. Kendini tekrar eden veriler yahut alan bağlamının dışında kalan yanıtlar bakımından 22 katılımcıdan elde edilmiş verilerde doyum noktasına ulaşılmış olduğundan görüşmeleri gerçekleştirilmiş olan diğer dört katılımcının anlatıları araştırmaya dâhil edilmemiştir.

1.3.3. Görüşme Formunun Hazırlanış ve Uygulanışı

Derinlemesine görüşme kapsamında bu araştırmada rehber niteliğinde bir görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırma konusu dâhilinde alanda gerçekleştirilmiş olan görüşmelerden edinilmek istenen bilgiler doğrultusunda oluşturulan bu form aracılığıyla katılımcılara aktarılan sorular yalnızca öznenin konuya dair fikir ve düşüncelerini alma amacını taşımaktadır. Alana çıkmadan önce araştırma konusu, problemi ve amacı bakımından oluşturulan görüşme formunda yer alacak sorular belirlenmiştir

Bu bağlamda varoluşçu feminizm kapsamında; “Kadın olmak” tanımı size ne ifade etmektedir?, Kendinizi bir kadın olarak nasıl tanımlarsınız?, Kadın olmanın olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?, Kadın olduğunuz için yapmak durumunda olduğunuz herhangi

bir iş, görev, sorumluluk vb. var mıdır?, Eğitim hayatınızı göz önünde bulundurduğunuzda, yapmış olduğunuz tercihlerin hangileri tamamen sizin isteğinizle gelişti?, Bugün bulduğunuz yeri göz önünde tutarak, geçmişte kendinizle alakalı neler hayal etmişiniz? Bunlar ne kadar gerçekleşti ve gerçekleşmediğini düşündüğünüz şeylerin sebebi nedir?, “Ev” ve “iş” kavramları sizin için ne ifade ediyor, kendi cümlelerinizle tanımlayınız., İş yaşamına katılma düşüncesi size ne hissettiriyor?, Hayatınızda en çok neyi değiştirmek/neyin farklı olmasını isterdiniz? soruları temel alınmıştır. Queer kuram kapsamında ise; Anne olmak tanımı sizin için ne anlama gelmektedir? Kendi cümlelerinizle açıklar mısınız?, Anne olmak için hangi süreçlerin tamamlanmasını beklediniz?, Sizce anne olmaya dair özel sorumluluklar bulunmakta mıdır? Eğer var ise bu sorumluluklar ve görevler size göre nelerdir?, Sizce bir annenin asla yapmaması gereken şeyler nelerdir?, Bir anne kesinlikle neleri yapmalıdır?, Küçükken anne olmayı hayal eder miydiniz? Cevabınız evet ise bu durumu zihninizde nasıl canlandırırdınız?, Anne olduktan sonra hayatınızda herhangi bir değişim oldu mu? Değişim olduysa olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir? sorularından hareketle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Katılımcının düşüncelerini kendi özgür iradesiyle ifade edebilmesinin sağlanması aracılığıyla konuya ilişkin açık uçlu, genel sorular sorulmuştur. Pilot görüşme olarak, araştırmacının daha önceden çalışmış olduğu iş yerinden tanıdığı referans kişiler aracılığıyla, aktif bir şekilde çalışma hayatında yer alan ve de emekliye ayrılmış iki farklı kadın katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonrasında görüşme formundaki kimi sorularda açıklık getirici ve konu bütünlüğünü sağlamaya yönelik bazı değişikliklere gidilmiştir. Yine bu pilot görüşmeler sayesinde katılımcılara yönlendirilecek olan soruların sırası belirlenmiş ve kendi içerisinde (cinsiyet bağlamında genel değerlendirme, kadın olmaya dair bakış, çalışma hayatı, anne olmak, içe dönüş bağlamında) kategorilendirilmiştir. Pilot görüşmeler sonrasında saha süreci aktif olarak başlamış olup her bir katılımcının önerdiği farklı bireylere ulaşılarak bir sonraki görüşmeciyile tanışılmıştır. Kimi görüşmeler esnasında katılımcının özneliği doğrultusunda daha net ve alana yönelik sorgulanan konulara açıklık getirebilmek amacıyla formda olmayan farklı sorular da sorulmuştur. Bunun yanı sıra kimi

katılımcılara da görüşme formunda yer alan her soru yönlendirilmemiş ve katılımcının anlatıları doğrultusunda bazı soruların sorulmasına gerek dahi kalmamıştır.

Araştırma kapsamında katılımcıların kendilerini en rahat şekilde ifade edebilmeleri ve herhangi bir kısıtlama altında kalınmaması bakımından görüşmeler kendi belirledikleri saat ve mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 22 katılımcı içinden 4'ü çalışmakta oldukları/işletmeciliğini yaptıkları iş yerini, 8'i özellikle araştırmacı ile baş başa olmak istemeleri sebebiyle kendi evlerini, geri kalan 10 katılımcı ise dış mekânı tercih ederek görüşmeyi gerçekleştirmeyi kabul etmişlerdir. Araştırma öznesi olan kadınlarla yapmış olduğum derinlemesine görüşmeler 17 Kasım 2018 – 15 Şubat 2019 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

1.3.4. Verilerin Deşifresi

Nitel araştırma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin deşifresi saha çalışmasıyla eş zamanlı olarak sürdürülmüştür. Bu doğrultuda araştırmacı alandan ve görüşme gerçekleştirmiş olduğu öznenen kopmadan hem alan notlarının hem de görüşme notlarının tutulmasına izin veren katılımcıların aktardıkları verilerin sığağı sığağına değerlendirilmesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak konunun kapsamlılığı ve alandan beklenildiğinden çok daha detaylı ve birbirinden ayırt edilemeyecek derecede her biri önemli bulunan verilerin çıkması veri analizi sürecinin tahmin edilenden uzun sürmesi sonucunu getirmiştir. Oldukça detaylı ve zengin bir veri kaynağına sahip olan araştırmacının veri analiz süreci bu bağlamda uzun ve emek isteyen bir süreci kapsamaktadır. Araştırma konusunun kadınlar açısından hassasiyeti göz önünde bulundurulduğunda hiçbir detayın atlanmaması istenmekle beraber, araştırmanın amacında da belirtildiği üzere; kadınların kendi ifadelerine ve tanımlarına verilen önemin yerine getirilmesi gayesi taşınmıştır.

Araştırma sorularıyla da bağlantılı olarak katılımcıların kendi ifadelerinden yola çıkarak, kavramsallaştırma sürecine gidilmiş ve veri analizinde sıklıkla tekrar eden kavramlar da göz önünde bulundurulup araştırmaya dair temalar ve kategoriler belirlenmiştir. Bunun yanı sıra görüşme notları kendi içerisinde sınıflandırılmış ve temalar bağlamında her bir veri kendi özelinde değerlendirilmek amacıyla tasnif edilmiştir.

Araştırma sonucunda, çalışma hayatında yer alan/alınmış, Ankara’da yaşayan/yaşamış kadınların kendilerini tanımlamaları ve anneliğe dair düşünceleri ile varoluşçu feminizm ve queer kuramlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan dokuz temaya ulaşılmıştır. Verilerin analizi bu temalar kapsamında gerçekleştirilmiştir. Temalar; “Kendi Anlam Dünyasında “Kadın Olmak/Kadın Doğmak”, “Gündelik Hayat İçerisinde Kamusal Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri”, “Gündelik Hayat İçerisinde Özel Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri”, “İmkânlar Dâhilinde Gerçekleştirilebilir Kadınlık”, “Anne Olarak Kadınlık”, “Annelik ve Sürdürülebilir Kadınlık”, “Aile Kavramı ve Kadınlık”, “Çocuk ve Aile”, “Deneyimler Bağlamında Kadınlık Serüveni ve Cinsiyete Bağlı İzler” başlıklardan oluşmaktadır. “İmkânlar Dâhilinde Gerçekleştirilebilir Kadınlık” temasının altında “Ebeveynler ve İdoller Yoluyla Kodlanan Gelecek Vaatleri” ve “Annelik ve Sürdürülebilir Kadınlık” başlığı altında ise “Karar Mekanizmaları” ile “Cinsel Kadınlık Ekseninde Biyolojik Bağın Reddi” alt temaları yer almaktadır.

“Kendi Anlam Dünyasında “Kadın Olmak/Kadın Doğmak”” teması kapsamında Simone de Beauvoir’in “Kadın doğulmaz, kadın olunur” söyleminden hareket edilmiş olup, yaşamlarının belli bir döneminde çalışma hayatına katılmış yahut hala çalışmakta olan kadınların “kadın olmak” kavramını kendi içlerinde nasıl değerlendirdikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

“Gündelik Hayat İçerisinde Kamusal Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri” başlığı altında katılımcılar anne olup olmama durumlarına göre ikiye ayrılmakla birlikte kamusal

alan kapsamında kadınlığı ne şekilde taşıdıkları, tanıttıkları, serimledikleri yahut gizleme yoluna gidip gitmediklerinin yorumlanması yer almaktadır.

“Gündelik Hayat İçerisinde Özel Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri” teması kapsamında katılımcılar anne olup olmama durumlarına göre ikiye ayrılmıştır. Özel alan dâhilinde “kadın olmak” ve “anne olmak” konularını nasıl değerlendirdikleri ve çalışan bir kadın olmanın özel alan sınırları içerisinde ne gibi etkileri olduğu incelenmektedir.

“İmkânlar Dâhilinde Gerçekleştirilebilir Kadınlık” kısmında ise yine katılımcılar anne olup olmama durumlarına göre iki kategoride değerlendirilmiş olup kadın olmalarından kaynaklı devlet, toplum, aile düzleminde bireye sağlanan imkânlar ve zorluklar irdelenmektedir. Ayrıca bu bölümün bir alt teması olarak “Ebeveynler ve İdoller Yoluyla Kodlanan Gelecek Vaatleri” başlığı içerisinde de kadınların özellikle üniversite döneminde, karar aşamalarına dair aile ve yakın çevrelerinin etkilerinin olup olmadığı ve var ise ne yönde bir etkide buldukları anlaşılmaya çalışılmıştır.

“Anne Olarak Kadınlık” bölümü katılımcıların ifadelerinin çeşitliliği bakımından anne olup olmama durumlarına göre iki kategoride değerlendirilmektedir. Anne olmak, anne olmaya özel sorumluluk ve görevlerin bulunup bulunmadığı, çocuk bakımında annenin rolünün ne olduğu ve bu bakımın kimler tarafından üstlenilmesi gerektiğine yönelik düşünceler bu tema kapsamında değerlendirilmiştir.

“Annelik ve Sürdürülebilir Kadınlık” başlığı altında da katılımcıların değerlendirmeleri anne olup olmama durumlarına göre incelenmiş ve annelik ile kadınlık arasındaki bağlantılar irdelenmiştir. Bu başlık “Karar Mekanizmaları” ve “Cinsel Kadınlık Ekseninde Biyolojik Bağın Reddi” alt temalarından oluşmaktadır. “Karar Mekanizmaları” bölümünde katılımcıların anne olmaya karar verme aşamasına dair düşüncelerine yer verilmiştir. Annelik ve kadınlık arasında bir farklılık olup olmadığı ise

“Cinsel Kadınlik Ekseninde Biyolojik Bağın Reddi” alt teması kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca anne olmayı tercih etmediğini belirten katılımcıların neden böyle bir tercihte buldukları bu bölümde açıklanmıştır.

“Aile Kavramı ve Kadınlik” bölümünde ise aile olabilmek adına kadının konumu, görevleri, yapması gerekenler, kurallar var mıdır, aile kavramı altında kadının kendi koyduğu kurallar mevcut mu, aile içi erkeklik ve kadınlik bağlamında kendine karşılık bulabilen cinsiyet rolleri söz konusu mu gibi sorulardan hareket edilmiştir. Burada çalışan kadınların evli/bekâr, anne olup olmaması gibi unsurlar ayırt edilmeksizin, bir kadın olarak ve çalışan bir kadın olarak bu konuları nasıl değerlendirdikleri, deneyimledikleri ve yorumladıkları serimlenmeye çalışılmıştır.

“Çocuk ve Aile” teması kapsamında çocukla ilgili görev ve sorumluluklar, cinsiyetlere göre iş taksimi, çocuk üzerinden tanımlanan toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete göre annelik, babalık gibi konular ele alınmıştır.

Son olarak “Deneyimler Bağlamında Kadınlik Serüveni ve Cinsiyete Bağlı İzler” temasında ise araştırma öznelerinin (çalışan) bir kadın olarak hayatlarında neleri gerçekleştirip gerçekleştiremediklerine dair gündelik deneyimleri ve hayalleri üzerinden hayat yoluna dair cinsiyetin etkisi olup olmadığı konusu irdelenmektedir.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma konusu itibarıyla çalışan kadınlara ulaşılması gerekmiştir. 24-65 yaş aralığındaki, hayatının belli bir döneminde çalışma hayatına katılmış yahut hala çalışma yaşamında yer alan kadınların görüşmeye katılabilecekleri uygun zamanı ayarlamak alan araştırması sürecinde karşılaşılan güçlüklerden en önemlisini oluşturmaktadır. Öyle ki bu

sebeple 24-29 yaş aralığındaki kadınlarla görüşmenin çok zor olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma saatleri ve yoğun tempoları bakımından bu yaş aralığındaki kadınların yalnızca belli iş kollarından kadınlarla sınırlı kaldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında görüşme yapılan ve çalışmaya katkıda bulunan “genç” yaş aralığındaki kadınların katılımının sınırlı kalmış olması araştırmacı tarafından sonuç bölümünde yeniden değerlendirilecektir. Bu tespit aynı zamanda çalışma hayatının belirli yaş aralıklarında, bireyler üzerindeki farklı etkilerine dair de düşündürücü niteliktedir. Öyle ki diğer yaş gruplarından hala çalışmakta olan kadınların işlerinden izin almak yahut izin saatlerinde görüşmeyi gerçekleştirmek istemeleri bu durumun çalışma hayatını aksatıcı bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak 20’li yaş grubu için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Pilot görüşmecinin yönlendirdiği diğer katılımcı aracılığıyla bir sonraki görüşmeciye ulaşılmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen “genç” yaş aralığındaki 2 kadın ile yalnızca telefon ve/veya yazışma/mesajlaşma aracılığıyla ön görüşme niteliğinde bir iletişim sağlanmış ancak çalışma koşulları ve onlar adına uygun zamanın ayarlanamaması bakımından bir araya gelinememiştir. Bir önceki görüşmecinin yönlendirmesi üzerine iletişime geçilen ve araştırmaya dâhil olmak isteyen 18-23 yaş aralığındaki 4 bireyin ise araştırma kapsamına uygun iş deneyimleri edinememiş oldukları tespit edildiğinden görüşme gerçekleştirilememiş ve kendileri araştırmaya dâhil edilememiştir.

Araştırmaya dahil olmayı kabul eden katılımcıların orta sınıfla sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Katılımcılara pilot görüşmecinin yönlendirmesi aracılığıyla ulaşıldığı için ekonomik durum bu şekilde sonuçlanmıştır. Ayrıca yine benzer bir şekilde eğitim durumu bakımından da lise üstü ve üniversite mezunu kadınlarla görüşme gerçekleştirilmiştir.

İnsan olarak kadın(lar)ın kendini nasıl ifade edeceğinden, ileride hayatını hangi koşullarda yaşayacağına kadar kapsayıcı bir konu olduğu düşünülen bu araştırmada sadece insan kimliği altında kadının söz konusu durumlar ekseninde yaklaşımlarını ve gündelik pratiklerini algılayabilme gayesi güdülmüştür. Alan kapsamında

gerçekleştirilmiş olan görüşmeler sonucunda bahsi geçen konuları hiç düşünmediği yahut böylesine detaylı bir şekilde irdelemediğini belirten kadınların ifadelerinden anlaşıldığı üzere; araştırmanın bir yandan da katılımcılarda (farklı düzeylerde de olsa) bir farkındalık oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu yönüyle bakıldığında kadınların gündelik hayat içerisinde kendi varoluşlarına dair sorgulamalar veya yorumlara herhangi bir ihtiyaç duymadan, kendisi için olan üzerinden hayatlarını gerçekleştirdikleri düşünülebilir.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Her araştırmada problemin ne olduğuna, niçin bu çalışmanın yapılacağına ve bu konunun en uygun şekilde nasıl bir yolla ortaya koyulacağına yönelik kriterler araştırmanın gerek metodik gerekse kuram ve kavramların seçiminde rol oynar. Bu bakımdan bu çalışmada inşacı-yorumcu yaklaşımdan yola çıkmakla birlikte analizlerin eleştirel-realist paradigmanın ilkeleri çerçevesinde yapılmakta olduğunu belirtmek gerekmektedir.

2.1. VAROLUŞÇU FEMİNİZM

Sartre için bireyin benliği, varoluşu bağlamında iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki “kendi için” olan iken ikincisi “kendi içinde” olandır. Sartre bu durumda insanın değiştirilemez olan varlığını -ya da biyolojik varlığının da getirisiyle- *en-soi* olarak tanımlamaktadır. Bu nesne düzleminde varoluşta *en-soi* edilgen bir kavram olarak öne sürülmüştür. Nesnel varlığının haricinde belki de insanı insan yapan benliğin *pour-soi* olduğunu belirtmektedir. *Pour-soi* bilinç ile özdeşleştirilir. *En-soi*'nin nesnellğine karşın *pour-soi*'nin durağanlığı, edilgenliği yok edici, yaratıma açık, idea oluşturucu bir benliği temsil ettiği kabul edilmektedir. Benlik, biyolojik olarak nesne olan *en-soi*'nin varlığıyla *pour-soi*'nin bilinç dünyası var olabilmekte olduğu gibi *pour-soi*'nin *en-soi* dışındaki varlığı aslında hiçlikten ibarettir. *En-soi* olmaksızın *pour-soi* tanımlanamaz. Bilincin yani *pour-soi*'nin aktif olmadığı bir benlik, tanımlanmış pratikler, düşünmeden gerçekleştirilen eylemler ve hazır olarak kurgulanmış davranış ve hayat öğretilerini tanımlayabilmektedir. Yani varlığın nesneleştirilmesi ve bu yolla devinimden kopuk, gelişime ve üretime kapalı bir tekrar durumundan ibaret olarak bireyin hayatına etki ettiği öne sürülmektedir. Bu bakımdan Sartre için bireyin daimî devinim halinde olması ve üretkenliğiyle beraber bilinç düzleminde kendini var etmesi yani *pour-soi*, etkinliği bağlamında erkekle özdeşleştirilmektedir. Buradan hareketle biyolojik varlığıyla kadın bedeni üzerinden nesneleştirilmiş kadın benliği, kendine tanımlanmış davranış, görevler

ve varlığının ödevi yoluyla *en-soi* konumuna itilmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman hayat pratikleri ve varoluşsal durağanlığıyla kadın özgürlük dışındadır, “özgürlük dışı” olandır. Her ne kadar erkek *pour-soi* tanımına denk düşüyor gibi değerlendirilse de kadının aktif çalışma hayatına katılımıyla kadının da *pour-soi* konumuna çıktığı düşünülebilir. Fakat kadının *pour-soi* konumu dahi bu bağlamda *en-soi*’den ayrı olarak tanımlanamadığı için özgürlüğü de daimî olarak kısıt altında bulunmaktadır. Sartre’ın bahsettiği üzere; erkek ya da kadın benliği durumunda *pour-soi* olsa da kendine sağlamış olduğu özgürlük, “seçim yapmak”, seçimler arasında bir tercihte bulunmaktan ibaret bir döngüden öteye gidememektedir. Bu yüzden kadın, erkek gibi, “erk” gibi *pour-soi* konumunda olsa dahi, bilinciyle yaratıma, üretime veya çalışma hayatına dâhil olsa bile varoluşu yoluyla özgürlük döngüsü kısıtı içerisinde tam anlamıyla kendisini gerçekleştirme konusunda yeterli olup olmadığı da hala cevaplanamamış bir sorun olarak kendine yer bulmaktadır.

Simone de Beauvoir, queer kuram kapsamında da üzerinde durulacak olan “öteki” kavramını insan düşüncesinin temel bir kategorisi olarak ele almaktadır. Kadının kültürel ve politik pozisyonunu açıklama gayesiyle varoluşçu perspektifin feminizme dâhil edilmesi bakımından Simone de Beauvoir’in katkısı yadsınamayacak derecede önem arz etmektedir. Beauvoir, bu diyalektiğin kültür içinde baskın oluşunun yanı sıra birey içinde de baskınlığının farkındadır. Ataerkil bir kültür içerisinde eril olanın, erkeğin temel olarak alınması, olumlu bir şekilde kabul edilmesi ve hatta norm olarak kurgulanmış olmasına karşı kadın esas olmayan, olumsuz ve norm dışı yani “Öteki” olarak kabul edilmektedir. Beauvoir’in öne sürdüklerine bu bölümün sonunda kapsamlı bir şekilde değinilecektir. Ancak varoluşçu feminizm özelinde farklı görüşlere de yer vermemiz gerekmektedir.

Varoluşçu feminizm kendi içinde farklı görüşler barındırmaktadır. Varoluşçu teoloji kapsamında Mary Daly’nin “*Beyond God the Father*” adlı çalışmasını örnek verebiliriz. Ontolojik umudu devrimci olarak niteleyen Daly (1985, s. 32-33) için kadın hareketi ontolojik, “tinsel” bir devrimdir. Ona göre kadınlar, ancak birbirilerini duyarak/*bilerek/görerek* [italikle yazılmış kavramlar tarafımdan eklenmiştir, orijinal

metinde yer almamaktadır] ve *böylelikle* dünyamızı konuşarak gelenek, görenekleri ve düşünceleri özgür kılacaklardır. Bu yaklaşım yanlış bir düalizm olarak “sosyal eylemin” üzerine “derinlemesine düşünme” anlamında değil, bunun yerine sürekli bir büyüme/gelişme, esneklik ve yeni gerçeklik algılarının ortaya çıkması anlamında içgörü ve praksis arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır (Daly, 1985, s. 11). Bu bağlamda kadınların biraradalık sergilemeleri insanlığın geleceğe yönelik tinsel yükselişini ortaya koyan kültürlerarası bir durum olarak okunabilir. Kadınların özgürleşmesini dilin özgürleşmesinde gören Daly (1985, s. 7-8), kadınların kendilerine içkin yeni bir söylem inşasına gitmelerini savunur. Ancak kadınların yeni söyleminin yalnızca erkeklerin dilinden (onların kavramlarıyla) konuşan kadınlarla eşitlenebileceğini hayal etmenin yanlış olduğunu belirtmektedir. Tanımlanmış olmak yerine kadınların kendi tanımlamalarını kurarak yeni kelimeler söylemesi gerektiğini dile getiren Daly’nin bu noktada queer perspektiften bakışımızla taban tabana zıt düştüğünü vurgulamamız gerekmektedir.

Varoluşçu teolojik perspektifin bir diğer temsilcisi ise Simone de Beauvoir’e karşı olarak Kathryn Allen Rabuzzi’dır. Onun için kadın ne üstün ne de aşağıdır. Sadece farklıdır. Ayrıca kadının yaşamını tekrara bağlı olması bakımından döngüsel ve de durağan olarak tanımlar. Bu bağlamda kadınların özel alan sınırlılığındaki süreçlerini döngüsellik ve durağanlıkla ilişkilendirmektedir. Varlığı, arayış ve bekleyiş eksenine oturduğu eril ve dişil bakımından değerlendirmektedir. Ona göre dişil olan beklemekle özdeş kabul edilmektedir. Bu söylemine rağmen kadını aşağı olarak kodlamaz. Onun için bekleyiş farklı olmak anlamına gelmektedir (Rabuzzi, 1982).

Özgürleştirme teolojisine yönelik feminist teolojik perspektiften değerlendirmeler yapılmıştır. Letty Russell (1974), özgürleşme süreci bağlamında “bilinç-yükseltme” evresinin temel gayesinin ötekiliğe karşı, olumlu bir grup kimliğinin geliştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan özgürleşme sürecinin bireylerin reel deneyimlerinden gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Kadınların erkekten veya diğer toplum bireylerinden ayrılmasının kültür yoluyla çok daha fazla olanaksızlaştığını ileri sürmüştür. Çünkü

mevcut kültürlenme dışına çıkıldığı zaman yahut özgürleşme süreci sadece bireyin kendi deneyimleriyle beslendiğinde bir yerde bu durum kadının “marjinal kişi” olabilmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu yüzden cinsiyet rollerinden kaçış Russell’e göre; kadına özgü olamayacağı gibi erkeğe de özgü olamaz ve toplumsal bir dönüşümün mümkünlüğüyle olanak dâhiline girer (akt. Donovan, s. 245).

Dana Densmore, dişil cezbedicilik ve kadınsılığı güzellik bağlamında okumaktadır. Bu açıdan bakıldığında Densmore’nin (1972) kadına atfedilen “dişillik” rolünü pekiştirici ve güzellik, cazibe çerçevesinde tanımlayıcı ifadeleri dikkat çekmektedir. Kültürel açıdan kadın tanımlamasının mecburi unsuru olarak değerlendirdiği güzellik miti Densmore’nin olmazsa olmazı niteliğindedir. Kadınlar için güzelliği vazgeçilmez koşul olarak öne sürmüştür. Kadına atfedilmiş olan güzellik algısı, kadının kendini gerçekleştirme ve kendini yaşaması açısından aynı toplumsal cinsiyet rollerinde olduğu gibi, bir yük şeklinde, “mecburi” olarak kabul edilmiş, yaptırım niteliğinde etkilere sahiptir (Densmore’dan akt. Donovan, s. 259-262).

Shoshana Felman (1975, s. 3-4), ikili karşıtlıkların (varlık/hiçlik, özdeşlik/farklılık vb.) kendi içinde, astlık üstlük düzenine tabi bir sınıflandırmaya sebebiyet verdiğiine değinmektedir. Bu sınıflandırma aracılığıyla “olumlu” taraf değer kazanırken “aşağı olan”, “olumsuz” taraf ikincil kılınmaktadır. Böylelikle farklılığın bizatihi denetimi gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Açıklamalardan anlaşılacağı üzere varoluşçu feminizm içerisinde farklı görüşler yer almaktadır. Beauvoir, kadını erkeğin ötekisi yapan nedenler üzerinden değerlendirirken; Mary Daly kadınların biraradalık sergilemelerini insanlığın geleceğe yönelik tinsel yükselişini ortaya koyan kültürlerarası bir durum olarak ele alır. Kathryn Allen Rabuzzi erkeğin arayışı karşısında dişil olanın beklemekle özdeş kabul edildiğine değinirken, Letty Russell özgürleşme sürecinin bireylerin reel deneyimlerinden gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Dana Densmore kadınlar için güzelliği vazgeçilmez koşul olarak öne

sürmüştür. Bu feministlerin hepsi kadınlık durumunu ikili-düalist bakış açısından, “ben” ve “öteki” üzerinden ele almış ve arayış içinde olan ve bekleyen, özgürleşen ve özgürleşemeyen, güzellik miti ile beslenemeyen ve beslenen şeklinde kategorilendirmiştir. Kategorilerin ilki erkeği ikincisi ise dişiliği önceler. Bu kuramların ortak noktası, kadının farklılığına vurgu yapmalarıdır. Böylelikle kadının sahip olduğu özelliklerin onu ikincilleştiren değil farklı kılan ve bu farklılığının yaşatılması için kadının özgürleşmesini onaylayan görüşlerdir. Varoluşçu feminizmin farklı yorumlarına rağmen bu çalışma kapsamında Simone de Beauvoir’ın varoluşçu perspektifinin feminizme yansımaları çalışmamıza dayanak oluşturmaktadır.

Beauvoir’ın varoluşçu perspektifinden baktığımızda normların, beden algısına dair bir dayatma olduğunu ayırt edebiliriz. Bedenlerimiz tarafından yüklenilen normların varoluşsal anlamda, toplum içerisinde tanımlı bir yeri meydana getirdiğini söylememiz mümkün. Elbette bedenler üzerinden tanımlanmış olan bu normlar, bireylerin öznel kabulleri ile de kendisini sorunsuz şekilde gerçekleştirebilmesine sebebiyet vermektedir. Ancak şunu da göz ardı etmemek gerekir ki bu seçimler bilincin bir neticesi olarak varlığını sürdürmeye devam edebilir yahut ortadan kalkabilir. Yani özgürleşip özgürleşmemesiyle alakalıdır.

Toplumsal cinsiyet rolleri açısından verili kabul edilen bu perspektif kadını ve erkeği toplumun kuralları içinde, sınırları önceden çizilmiş şekilde konumlandırmaktadır. Kadının kendini var etmesi eril zihniyetin sınırlamalarıyla karşı karşıya gelmektedir. Kadının, erkeğin kararları doğrultusunda var olabildiğini belirten Beauvoir açısından erkeğin kadının üzerinde sahip olduğu tahakküm gücünün açıklanmasında tek yönlü yaklaşımlar da yeterli değildir. Bu bağlamda erkek adına kadının cinsel olarak nesneleştirilmesi de bu tahakkümün tek açıklayıcısı olarak görülemez. Kadın sadece erkek açısından cinsel bir anlam ifade etse dahi değer olarak yalnızca erkeğin tanımladığı *en-soi*’den ibaret değildir. Ayrıca kadın; cinsellik, güç ve imkânlar kısıtı altında erkekle farklı konumlandırılmaktadır. Ona göre kadın, toplumda “kendine göre değil, erkeğe göre belirlenmekte ve ondan ayrılmaktadır. Kadın; özsel olan temel varlığın karşısında özsel

olmayan varlıktır. Erkek Özne'dir, Mutlak Varlık'tır: kadınsa Öteki Cins'tir" (Beauvoir, 1971, s. 17). Beauvoir gibi bu yaklaşım üzerinden oluşmuş tahakkümün ve kadının içine oturtulmuş olduğu söz konusu düzenin değişip, dönüşmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bir tür olmanın ötesinde, insanlığı tarihsel bir olgu biçimde ele alan Beauvoir doğal varoluş biçimini üstüne almak suretiyle insanlığın belirlenebileceğine değinmektedir. "İnsan denen varlığın dışisiyle erkeği arasında salt bedensel açıdan bir düşmanlık, bir çekişme bulabilmek olanaksızdır. Bu yüzden de düşmanlıkları, biyolojiyle ruhbilim arasında yer alan ruh çözümlemesi alanına" yerleştirilmelidir (Beauvoir, 1981, s. 179). Kadın ve erkek arasında (doğaları gereği) var olduğu öne sürülen mücadele halinin doğrudan kadın ve erkeğin bedensel yapısından kaynaklanmadığının altını çizmektedir. Erkeklerin yasa koyucu olduğu bir toplum düzeni içerisinde erkekten aşağıda olduğu hükmüne varılan kadın, bu durumdan ancak erkek üstünlüğünü ortandan kaldırmak suretiyle kurtulabilir. Bu anlamda (aslında) kendini (yeniden) var etmeye çalışan kadın, erkeğin kabullerini ve yasalarını yadsıma yoluna gitmekle kendine bir savunma alanı yaratmış olur. "Onu içkinliğe, aşağılığa mahkûm eden şey ne değişmeyen bir öz ne de yanlış bir seçmedir. İçkinlik de erkekten aşağı durumda oluş da zorla kabul ettirilmişdir kendisine" (Beauvoir, 1981, s. 180). Özsel olmayan şekilde değerlendirilen bir canlının kaçınılmaz olarak egemenliği ele geçirmeye çalışacağını öne sürmektedir.

Beauvoir, günümüzde kadın ve erkek arasındaki bahsi geçen düşmanlık durumunun dönüşüme uğradığından bahsetmiştir. Artık kadın, erkeğin hegemonik dünyasından kurtulmak istemektedir. Bunun için "erkeği yakalayıp içkinlik bölgesine sürüklemek üzere değil, aşkınlığın aydınlık dünyasına çıkabilmek üzere uğraşıp didinmektedir" (Beauvoir, 1981, s. 180). Bu dönüşüm doğrultusunda artık aşkınlığı elinde bulunduran iki taraf vardır. Kadın ve erkeğin düşmanlığı birbirlerini tahakküm altına alma savaşına dönüşmüştür. Ancak buna rağmen ayrıcalıklı olan tarafın her zaman hakkını arayan taraftan üstün geldiğini vurgulamaktadır. Beauvoir bahsettiği bu "özgürlük savaşları"nın üç kadın tanımı üzerinden anlatır; "dişi" kadın, "özgür" kadın ve "çağdaş" kadın. "Dişi" kadın ve "özgür" kadın taban tabana zıt eylemler sergiler. Bedenini kullanmak suretiyle

sessiz bir nesne konumunda kendini bir av haline getiren “dişi” kadın bu şekilde erkeği (bir nevi) avlayarak onu bedensel edilgenlik konumuna indirgeme gayesindedir. Ancak “özgür” kadın, erkek zihniyeti tarafından kadınlara yapıştırılan “edilgenlik” algısını reddetmekle etkin bir konumda olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Son olarak “çağdaş” kadın ise erkeklerden farklı olmaksızın eğitim hayatına katıldığını, bilfiil çalışma hayatında rol aldığını, düşünüp, çalışıp, çabalayarak üreten bir birey olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla “çağdaş” kadın tıpkı erkek gibi yaşama katılmakta ve bu minvalde herhangi bir ayrımcılıktan söz edilemeyeceği gibi kadın ve erkeğin eşit olduğunu belirtmektedir (Beauvoir, 1981, s. 181). Ancak tüm bunlara rağmen Beauvoir bu savaşın, her iki cinsin de birbirini insan olarak kabul etmedikleri müddetçe olumlu bir sonuca ulaşamayacağına değinir. Bunun için kadınlık mevcut konumunda kalmamalıdır. Dolayısıyla kadınların özgürleşmesi erkekleri de özgürleştirecektir. Ancak erkekler tam olarak bundan çekinmekte ve bu sebeple kadınları baskı altında tutmaktadır. Bunun için çeşitli yollar izlenmektedir; “kadını çalışmaktan alıkoymak, yuvasına hapsetmek, onu kendi kendisinden korumak, mutluluğunu güvenlik altına almak [...] ev işleri, analık allanır pullanır öyle çıkarılır karşısına; özgürlüğüne karşılık “kadınlığının” aldatıcı hazineleri armağan edilir kendisine” (Beauvoir, 1981, s. 184). Bu anlamda zaman kavramı kadın ve erkek için tamamen zıt anlamlara gelmektedir. Toplumsal alanda varlığını olumlayan ve anlamlandırabilen erkek için bu kavram, maddi ve manevi anlamda bir zenginlik niteliğindedir. Sosyalleşme, para kazanıyor olma, statü, isteklerini gerçekleştirebilme (özgürlüğü) gibi pek çok başlık bulunmaktadır. Ancak kadın için zaman kavramı olumsuz niteliktedir. Öyle ki ev içerisinde sınırlı kalmış kadının yapabilecekleriyle de bağlantılı olarak zaman, kurtulmak istediği bir yük haline gelebilmektedir. Erkek daima farklı işlerle meşgul olabilecekken kadının yapabileceği şeyler sınırlıdır. Dolayısıyla erkek boş vakti farklı ilgi alanları ve uğraşlarla değerlendirebilirken kadın boş zamandan kurtulma gayesi içerisindedir. Beauvoir kadının, “kendisine sağlanan soyut eşitliği”, erkeğin ise “yaşarken gördüğü somut eşitsizliği” (Beauvoir, 1981, s. 186) istediğini belirtmektedir.

Beauvoir kadın ve erkeğin düşmanlığı dediği mücadele sonucunda girdikleri savaşın, aslında kendilerinde gördükleri olumsuzlukları karşılarındakine yüklemeleri olduğunu

düşünmektedir. Yani kadın ve erkek aslında kendi kendisiyle savaşmakta ancak bunun (belki de) bilincinde olmaksızın karşılıklı olarak bir ayna konumunda yer almaktadır. Bu bakış açısıyla aslında erkeklerin kendi çıkarları doğrultusunda kadınlara kimi özgürlükleri tanımak durumunda kaldıklarına dikkat çeker. Bu konuda değerlendirdiği kadınların, özellikle iktisadi ve toplumsal eşitliği kazanma bağlamında mücadeleye devam etmeleri gerektiğini öne sürmektedir. Bunun için kadın, erkek dünyasındaki gölge konumundan ayrılmalı ve yalnızca kendisi adına yaşayabilmeyi öğrenmelidir. “Eşitlik içinde ayrılık”ların da olabileceğine değinen Beauvoir (1981, s. 194-199) kendi olmaya ve kendi için yaşamaya başlayan kadının da erkeğin de birbirlerini özne olarak kabul edeceklerini ancak karşılıklı varlıklar adına da başkası olarak kalacaklarını belirtmektedir.

Kadına gerçek manada bir özgürlüğü kazandırabilecek unsurun yalnızca özerk çalışma olduğuna değinen Beauvoir’in ev işleri ve annelik ile ilgili ifadelerine de değinmemiz gerekmektedir. Ona göre, kadının ev içinde gerçekleştirdiği işlerin hiçbir mahiyeti yoktur. Hiçbir şey üretmemelerinin yanı sıra yalnızca “üretim ve eylem içinde kendilerini topluma doğru aşan varoluşlara” katılmaları durumunda bir anlam ve saygınlık kazanabileceklerini ileri sürmektedir. Fakat ne yazık ki bu çalışma, kadını yalnızca eşi ve çocuğuna bağlamakla sınırlıdır. Bir üst aşamaya geçememesinin yanı sıra kadın, kendini onlar üzerinden doğrular ve onların hayatında “özel olmayan bir aracı” konumunda var olur (Beauvoir, 2010, s. 64). Günümüzde kadın-erkek (karı koca) arasındaki paylaşımlar bakımından değişimlerin söz konusu olduğuna dikkat çeken Beauvoir, artık pek çok ailede eşitlikten söz edilebileceğini belirtir. Ancak şunu gözden kaçırmamak gerekmektedir ki aile ekonomisinden erkek mesul olduğu müddetçe var olduğunu dile getirdiğimiz bu eşitlik yalnızca bir yanılsamadan ibaret olarak kalacaktır. Kadının ev içerisinde sınırlandırılmasının temelini erkek yasaları ve ataerkil toplum düzeninde görmesinin yanı sıra kadınların ekonomik özgürlüklerini kazan(a)madıkları müddetçe erkeklerin sırtında bir yük olarak algılanmaya devam edeceklerini vurgular. Kadınların evli oluşu ve bunun getirdiği sorumluluklar eşit olarak paylaşılmalı ve böylelikle kadının tek uğraşı evliliğe bağlı şeylerin dışına çıkmalıdır. Kadın zincirlerinden kurtulduğu an erkek de kurtulacaktır (Beauvoir, 2010, s. 109).

Tıpkı evlilikle ilgili anlatılanlarda olduğu üzere annelik konusu da kadının çocukluğundan beri dinlediği, güzellmelerle bezenmiş bir peri masalı olarak ele alınabilir. Ancak Beauvoir (2010) deneyimlerle beraber kadınların bu masala inanmaya devam ettiği yahut kendi var oluşunu sorgulamaya dönük buhranlara kapılabildiğini çeşitli örnekler ve edebi eserler üzerinden açıklamaktadır. Anne olmasının ardından kadının bir nevi kendisini dünyaya getirenin yerine geçtiğini düşünmekte ve bu süreci kadının reşitliğini tamamlama evresi olarak nitelemektedir. Kadının anne oluşunu kabulleniş biçimlerini farklı karı koca ilişkilerine bağlamakta ve erkeğin tepkileri üzerinden kadının anneliği isteyerek kabullendiğini yahut reddettiğini belirtmektedir. Bunun da ötesinde evliliğin güçlenmesi yahut kurtarılması adı altında anne olma durumunun kadın ile çocuk arasındaki bağı doğrudan etkilediği de göz ardı edilmemelidir. Hamilelik sürecini tüm detaylarıyla anlatan Beauvoir, kadının fizyolojik ve psikolojik değişimler sonucunda kendinde bulunan varlığın (bebek) kendi varlığını doğrulayacağını düşünmesinin yanı sıra yine bu varlıktan dolayı kendisinin hiçleşmekte olduğuna inandığını vurgular. Bu noktadan sonra kadın, yeniden edilgin konumda ve yalnızca bir yaşam aracı niteliğinde görülmektedir. Önceden cinsel bir nesne konumunda olan bedeni artık bir yaşam kaynağına dönüşmüştür. “Vücudu ve toplumsal saygınlığı içerisinde yabancılaşan anne, tatlı bir yanılsamayla kendini olmuş bitmiş bir değer, bir kendinde varlık sanmaktadır” (Beauvoir, 2010, s. 128-129) ancak bu sadece bir yanılsamadan ibarettir. Yaşam kaynağı, yaşam aracı kavramlarından da anlaşıldığı üzere aslında kadın, çocuk için sadece bir aracı konumundadır, bu sebeple çocuk (kendi) kendini yaratacaktır. Kadın yaratıcı konumunda değildir. Annenin çocuğa kendi varoluş nedenlerini aktaramayacağını belirterek; bahsi geçen varlığın (çocuğun), annenin vücudunun umumiyetinde oluştuğunu vurgular. Dolayısıyla anne, kendi varoluşunun benzersizliği ile yeni bir varoluş yaratamamaktadır. Hamilelikte imgesel olan çocuğun varlığı, kendi deneyimleri, var oluşu içerisinde hakikatini bulacaktır.

İnsan türünün devamını sağlıyor olması bakımından kadının varoluşunun nedenini çocukta bulduğunu belirten Beauvoir, bu devamlılık algısının kadına çocukluğundan beri dayatıldığı ve toplumsal bir öğreti olduğuna değinir. Bu bakımdan (kimi) kadınların

kendinde var olan, bedeninde yetişen ve gelişen yeni bir canlının varlığı üzerinden hayatında ilk defa kendi olmasının tadını çıkardığını öne sürmektedir. Anne olmanın ardında kadın, müphem bir türün (insanlığın) değil kendi doğurmuş olduğu çocuğun esiri konumuna gelecektir. Hamilelikteki imge var olmuştur artık.

Kız çocuk ve erkek çocuk arasındaki farka değinen Beauvoir bu ayrımı tamamen kadının kocasıyla olan paylaşımına bağlar. Ancak kız çocuk özelinde toplumun da etkisi göz ardı edilemez. Öyle ki kız çocuk doğrudan anne ile özdeşleştirilmiştir. Bu durum annenin, kız çocuk üzerinde manevi yetkiye daha fazla sahip olduğu düşüncesini doğurur. Anne kendi imgesini kız çocuğunda aramaktadır. Kimileri doğrudan kendi yaşadıklarını yaşatır kızlarına çünkü bu yeni varlığın kendinden bağımsız bir varoluş içinde geliştiğini gözlemler. Kimileri ise bunun farkına varmalarına rağmen kendi deneyimlediklerinden daha iyi koşullarda yaşamaları için çaba sarf eder. Erkek çocuğa ise bir misyon yüklenmektedir. Öyle ki kocasından çektiği yahut kendi varoluşundan dolayı boyun eğmek zorunda kaldığı şeyleri kadın, oğlu üzerinden yenmeye çalışabilir. Kadın kendi sahip olamadığı dünyevi değerleri oğlu aracılığıyla elde etmek isteyecektir. Ancak tam da bu noktada Beauvoir böylesi bir durumun ne derece gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerinde durmamız gerektiğine dikkat çeker (Beauvoir, 2010, s. 153). Erkeklerle düşmanlık duyan bir kadının çocuğu üzerinden erkeklerden intikam alma yoluna gidebileceğine değinmektedir. Daha barışçıl bir tutum içerisinde yaşayan bir kadının dahi oğlunu kendine saysa ve yüceleştirme yoluna gitse bile “oğlunu kendi içkin gerçekliğine indirmeye” çalıştığı ve “kocasına çocuk, oğluna da bebek gibi” davrandığını dile getirmiştir (Beauvoir, 2010, s. 154).

Beauvoir’e (2010, s. 155) göre kadınların büyük bir kısmı aslında kadın olmayı istemekte ancak diğer taraftan da bu durumdan nefret etmektedir. Kadınların kamusal alandaki faaliyetlere katılımlarının, erkeklerin gönüllerince uğraşabildiği her türlü eylemde kendilerini deneyimlemelerinin engellenmesi ve hane dışındaki alanlarda (hatta kimi zaman bu alan içerisindeki bazı konular özelinde dahi) yetersiz olduklarının dile getirilmesinin yanı sıra insan yetiştirmek gibi titizlik gösterilmesi gereken, ciddi, hayatın

her alanında büyük bir sorumluluk gerektiren ve hassas bir işin ağırlığını yalnızca kadınlara yüklemek (Beauvoir'ın tanımı ile) adeta cinayete benzeyen bir çelişkidir (Beauvoir, 2010, s. 161). Gelenek, görenek, töre, toplumsal öğretiler ve yasalar aracılığıyla dahi kadınlar, eğitimsel, toplumsal, ekonomik alanlardan uzaklaştırılmakla birlikte adeta bunun pekiştirici bir niteliği olarak anne olmaları salık verilmekte ve (kendi) hayatlarını yaşamalarına engel olunmaktadır. “Kadının elindeki hakları kötüye kullanma eğilimine kapılmaması için ya gerçekten mutlu ya da ermiş olması gerekir” (Beauvoir, 2010, s. 162). Beauvoir tüm bu yönlendirici kısıtlamaların haricinde, bugün, gerçek manada anneliğin yalnızca kadının kendini aşmak suretiyle varlığını doğrulamasından sonra mümkün olabileceğini belirtir. Böylece kadın, yaşamı bizzat kendisi için manidar bulabilmeli ve buna paralel, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda aktif bir şekilde rol alabilmelidir.

Ev kadını ideali günümüz koşullarındaki yaşamın devinimiyle çelişmektedir. “Eve kapatılan kadın kendi varlığının temelini atamaz; kendini benzersizliği içinde olumlama olanağı yoktur: dolayısıyla benzersizliği de kabul edilemez” (Beauvoir, 2010, s. 164). Kadınlar da özerkleştiği ve “dünyayla boğuşacak, ondan kendi özlerini çıkaracak duruma geldikleri an, bağımlı olmaktan kurtulacaklardır: onlarla birlikte erkekler de tabii. Ve hiç kuşkusuz, o zaman iki cins de daha sağlıklı olacaktır” (Beauvoir, 1981, s. 189). Bunun için “insanlığın içinde bulunduğu durumun olumsuzluğunu ve sıkıntılarını kadının varlığından çekip almak değil, aslında ona bu olumsuzluk ve sıkıntıları aşabilme olağanı” (Beauvoir, 1981, s. 193-194) sağlamamız gerekmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın ana problemi kapsamında katılımcıların bir birey ve kadın olarak kendilerini nasıl tanımladıkları ve değerlendirdikleri Beauvoir'ın ben ve öteki tanımlamaları açısından ele alınmıştır. Kadınların kendilerini ifade etme biçimlerine de yansıdığı tespit edilen bu tanımlama ve değerlendirmeler ışığında Özne/Öteki ayrımının gündelik hayattaki farklı yansımalarının neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Varoluşçu perspektifin ardından kültürel feminizmin toplumsal cinsiyet ve annelik konularındaki yaklaşımını ele alalım.

2.2. KÜLTÜREL FEMİNİZM

Kültürel feminizm, kadınların ve erkeklerin çevrelerindeki dünyaya farklı yaklaşımları olduğu ve kadınların dünyaya yaklaşımlarına daha fazla önem verilmesi gerektiğine değinmektedir. Kimi durumlarda ise kadının dünyaya yönelik bakış açısının erkeklerden daha üstün olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakış açısı, etnik köken, ırk, sınıf veya yaş dikkate alınmaksızın tüm kadınları birleştirmeyi amaçlamanın yanı sıra kadınları erkeklere göre daha özel ve farklı kılan şeyin, kadın olmanın özü olduğuna yönelik değerlendirmelere yer verir. Ayrıca kadın olmanın özü, bir bakım etiği olarak da adlandırılan iş birliği, ilişkiler ve barışa daha fazla önem vermektedir. Kültürel feministler, bu özelliğin toplum tarafından onlara öğretildiğine ya da ikisinin bir kombinasyonu olduğuna inanmaktadırlar.

Kültürel feministler hayatın sezgisel, akıldışı ve kolektif yönüyle ilgilenmelerinin yanı sıra eleştirel düşünme ve kendini gerçekleştirmenin önemi üzerinde de durmaktadırlar (Donovan, 2015, s. 73). Ayrıca kültürel feminizm cinsiyetler arasındaki farklılıkları vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu anlamda feminen değerlerin daha insancıl ve uyumlu bir dünya için temel oluşturduğu iddiası ile özcü argümanın açık bir örneği olarak okunabilir. Ayrıca tüm özcü yaklaşımlarda olduğu gibi, kamusal alandan geri çekilmeyi tamamen yaşam tarzı konularıyla meşgul olmaya savunmalarından dolayı eleştirilmişlerdir. Bu açık ve kısıtlı yaklaşım biçimi, çoğu erkekle anlamlı bir ilişki aramaya çalışan heteroseksüel kadınların yaşamlarına karşı çok az pratik uygulamaya sahip olabilmektedir.

Charlotte Perkins Gilman gibi “yuva” kavramı üzerinden, hane içerisinde kadına yüklenmiş olan sorumluluklar ve ev içi emek gibi konular kültürel feministler tarafından ele alınmıştır. Bu bağlamda kadının ücretsiz emeğine bir son verilmesi ve yeniden düzenlenecek olan hane içi emeğin, karşılıksız yirmi dört saatlik bir zulümden çıkması gerektiği öne sürülmektedir. Kadınların hem kamusal alanda hem de özel alandaki emek üretimini üstlenmelerini sosyalist feministler çifte vardiya kavramı ile kavramsallaştırmıştır. Ayrıca Gilman (1903, s. 254), kadınların genellikle hep evde olmalarından dolayı evin güvenli bir alan olduğuna değinmektedir. Evin dışındaki her yer ise güvensizdir çünkü kadınlar orada değillerdir. Ancak kadınlar orada bulunabilselerdi, dünyada erkeklere ayrılmış olan her yer onlara da ait olsaydı işte o zaman her yer güvenli olabilirdi. Ancak kadınlar evde güvende tutulmaya çalışılmaktadır. “Onları orada tutmaya çalışıyoruz; dünyayı kadınlar ve çocuklar için güvenli hale getirmek bizim için gerçekleşmedi. Böylece erkek çocuk erişebildiği kadarıyla dünyada büyür ancak kız çocuk eşit büyümeyebilir, eve hapsolür” (Gilman, 1903, s. 254-255). Gilman’a göre kadınların ev hapsinin sona ermesiyle birlikte ev haricindeki kamusal alan kadınlar ve çocuklar adına güvenli olabilecektir. Bu anlamda kadının özel alan erkeğin kamusal alanla ilişkilendirilmesinin sona ermelidir.

Annelik kavramına dair kültürel feministlerden Sara Ruddick, “*Maternal Thinking*” (1989) adlı makalesinde; kadınların annelik ve çocuk yetiştirme pratikleri üzerinden özel alana yönelik deneyimlerinin yeni bir kamusal etiğin temeli haline gelmesini önermektedir (akt. Donovan, 2015, 326). Ruddick’e (1989, s. 348) göre, anneliğe dair deneyimler, biyolojik çocuğun tarihsel gerçekliğine belirli bir sosyal alanda cevap vermektedir. Annelik deneyimine yönelik etkenler, çocuklarının taleplerine cevap verecek şekilde harekete geçmektedir. Yargılamalar ve kendini yansıtma evrelerinde bu düzeni geliştirerek somutlaştırmaktadırlar. Bu anlamda zihinsel faaliyetler ayırt edilebilmekle birlikte duyguların denetiminin ayrılabilmesi söz konusu dahi değildir. Yansıtma, yargılama ve duygu birliği söz konusudur. Ruddick bu birliği “*maternal thinking*” olarak adlandırmaktadır. Ona göre artık “*maternal thinking*” kavramı, bilimsel, dini ya da başka herhangi bir uygulamadan ortaya çıkan bir düşünceden daha ilgi çekici, daha duygusal veya daha kendi gerçekliğine bağlı değildir. Çocuklar, yaşamlarının

korunmasını ve büyümelerinin destelenmesini talep etmektedir. Çocukların sosyal grupları, büyümelerinin gelecek nesiller için kabul edilebilir bir biçimde şekillenmesini beklemektedir. Annelik uygulamaları; koruma, büyüme/gelişme ve kabul edilebilirlik taleplerinin karşılanabilmesi bakımından en az bu üç ilgi biçimi ile sürdürülmektedir. Bu üç ilgi biçiminin değişmez ve en önemli olanı Ruddick için korumadır. Çünkü koruyucu bir annenin, genellikle bebeğini fark edip kabullendiği andan itibaren korumanın başladığına değinmiştir. Her ne kadar koruma şekli fetüsün narinliği ve bakımı ile ilgili çok çeşitli inançlara bağlı olsa da kadınların, “taşıdıkları” bebekle ilgili endişelerinin aktarıldığı pek çok nesiller arası anlatı bulunmaktadır. Doğduktan sonra uzun yıllar boyunca çocuk, fiziksel açıdan savunmasızdır. Çocuğunun babasıyla veya diğer yetişkin erkeklerle birlikte yaşıyor olsa yahut satın almaya gücü yetecek parası olsa, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinden yararlanabilse dahi bir anne genellikle kendi durumunu göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca diğer insanlar tarafından da çocuğunun yaşamına yönelik bakımdan sorumlu olarak nitelendirilmektedir.

Bu perspektiften Ruddick, anneliği biyolojik anlamda sınırlamamaktadır. Çocuğun yaşamını sürdüren ve destekleyici tüm bakım ve eğitim süreçleri de anneliğe dahildir. Korunma ve bakım talep eden çocuk, kadın için “Öteki” konumundadır. Ancak bu taleplerin sağlanması esnasında annenin kontrolü haricinde pek çok unsurun söz konusu olduğunu da belirtmiştir. Ona göre anne, “aşırı denetimin büyümeyi engelleyeceğini fark ettiği için [...] görece edilgen tutuma uyum sağlamak zorundadır” (Ruddick’ten akt. Donovan, 2015, s. 327). Annenin korumacı yaklaşımlarını anlayamayan çocukların doğal varlıklar olduğunu ve çoğu zaman annelerinin onları koruma çabalarını anlayamamakla birlikte bundan kaçınmadıklarını da belirtmiştir. Elde edişin korunmasına yönelik önceliğinin tanınması, anneliği, teknolojik kapitalizmin araçsallığının yanı sıra bilimsel düşünceden de ayırmaktadır (Ruddick, 1989, s. 350). Ruddick’in “*maternal thinking*” kavramı, “acil, günlük, insanın bağımsız bir geçerliliği olduğunu kabul ettiği, bütünsel bir denetimi dayatmaya kalkışmadığı Ötekinin gerçekliğine saygıyı” (akt. Donovan, 2015, s. 328) içermektedir.

Sonuç itibariyle günümüz kültürel feministlerinin odak noktası; insanların eğitilebilecek olmalarında temellenmektedir. Bu anlamda günümüzde kadın algısına yönelik bilinç yükseltme eğitim ve seminerlerinin gerçekleştirilmesinin kadınların kamusal alana yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair farkındalıklarını bir üst boyuta taşımaları bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca kültürel feministler, aile kavramının, kadının özgürlüğü, kendini var edebilmesi, prestiji ve özgüvenini sarsan bir kurum olarak değerlendirilmesinin de önüne geçmeyi hedeflemişlerdir.

2.3. QUEER KURAM

Feminizm, postyapısalcı teori, siyah insanların radikal hareketleri, eşcinsel ve lezbiyen hareketler, AIDS aktivizmi, sadomazoşizm benzeri cinselliğe dair çeşitli “alt kültürel” pratikler ve postkolonyalizm gibi pek çok kritik ve kültürel bağlamdan gelmesinden dolayı queer kuramın kökenini açıkça tanımlamak zor olabilmektedir. Her ne kadar akademik camiada başlamış olsa da kuramın kökenini çevreleyen kültürel olayların da etkisi göz ardı edilemez. 1980’lerdeki AIDS salgınının hızla yayılımından sonra aktivist gruplar devletin müdahalesizliğine karşı eylemlerde bulunmuştur. ACT UP ve Queer Nation gibi aktivist gruplar hem AIDS salgını hem de gey ve lezbiyen topluluğuna bir bütün olarak dikkat çekme konusunda öncülük etmişlerdir. Bu gruplar daha geleneksel kimlik politikaları ve “marjinal” grup oluşumları için normatif olmayan bir seçeneğin mümkünlüğünü vurgulayarak, yapmış oldukları çalışmalarla alanı tanımlamaya yardımcı olmuşlardır.

Queer teori, akademik anlamda, kökenleri lezbiyenler ve gey çalışmaları ile feminist teoriden gelen toplumsal cinsiyet ve cinsellik çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen tartışma konularının yanı sıra queer teorisyenlerinin temel argümanı; “normal” şeklinde tanımlanabilecek bir grubun olmaması, yalnızca insanların kabul edeceği yahut kabul edemeyeceği, değişken normların bulunduğu ve ikili zıtlıkların oluşturduğu eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesinin yanı sıra ayrımcılığın tamamen yok

edilebilecek olmasıdır. Queer kuram kavramı ilk olarak 1991 yılında Teresa de Lauretis editörlüğünde yayımlanmış olan “*differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*” dergisi, “*Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities*” (1991) başlıklı özel sayısının giriş yazısında açıklanmıştır. Bu teori ile ilgili birbiriyle bağlantılı en az üç tasarıdan bahsedilmektedir: İlk olarak heteroseksüelliğin cinsellik biçimlerinin ölçütü olarak kabul edilmesi, ardından lezbiyen ve gey çalışmalarının yalın/düz bir mevcudiyete tekabül ettiği inancı ve son olarak ırk kavramının cinselliğe dair önyargıları şekillendirici etkisi farklı biçimlerle ve güçlü bir odaklanma aracılığıyla reddedilmelidir (Lauretis, 1991, s. iii-xviii). Lauretis, queer teorisinin tüm bu eleştirileri bir arada temsil edebileceğini ve cinsellik üzerine yeniden düşünmeyi mümkün kılabileceğine inanmaktadır.

Berlant ve Warner’in (1998), kurumlar, anlayış yapıları ve nesnel anlamdaki uygulamalar tarafından (cinsellik anlamında yapılandırılmış) tutarlı ve de ayrıcalıklı olduğuna dikkat çektikleri “heteronormativite” kavramı, queer kuramın ana kavramlarından biridir. Heteronormativite, normal ve/veya tercih edilen cinsel yönelim olarak heteroseksüelliği destekleyen bir dünya görüşü olmasının yanı sıra evlilik, vergiler, istihdam, evlat edinme hakları gibi pek çok kurumlar aracılığıyla da toplum içerisinde pekiştirilmektedir. Bu bağlamda heteronormativite; kurumsal düzenlemeler ve verili olarak kabul edilmiş normlar aracılığıyla eşcinsel ve eşcinsel olmayan bireyler üzerinde bir güç ve kontrol mekanizması biçiminde baskı uygulamaktadır.

Bu bağlamda queer kuramın öncelikli hareket noktasının, bütün insanlığın, her bir bireyin ve bilhassa heteroseksüel olmayan insanların, toplumsal anlamda engellenen, sınırlanan özgürlük ve olanakların karşısında duran zihinsel engelleri aşmakla bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bir varoluş biçimi yahut seçim anlamında heteroseksüelliğe karşı olunmamalı, saygı duyulmalıdır. Ancak “heteroseksüelliği destekleyen normların baskısı, başka türlü seçimlerin ve eğilimlerin özgürce yaşanmasını engelliyorsa bu normlarla mücadele edilmesi” (Direk, 2012: 73) gerekmektedir. Direk’in seçimle kastettiği yönelimdir. Kimse cinsiyetini seçmek ya da tercih etmek zorunda değildir. Ancak eşcinsel bireylerin durumu bir yönelim olarak değerlendirilmektedir. Queer kuram ve

eşcinsel hareket, heteronormativiteye karşı bir mücadeleye girmiştir. Queer kuramın diğer kuramlardan farklı olarak bu bağlamda ortaya koymuş olduğu söylem “normalleşme” kavramından temellenmektedir. Normal kavramının tanımlanma çabası ikili zıtlıkların temeli olarak ele alabileceğimiz bir bakış açısıyla okunmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde her “normal” olanın, karşıtlığı olarak bir “anormal” tanımının yapılması durumunda kalınmaktadır. Dikotomik bakış, bir kavramın tanımlanması bakımından o kavramın olumsuzlamasını da ortaya koyar. Bu bağlamda “normal” olanın tanımlanabilmesi, normal olanın dışında kalan bir “anormal” tanımlamasını çağırır. Dolayısıyla “normalleşme”, normal olanın gerektirdiği ve getirdiği koşullara uygun kabul edilme ile dışlanmış olduğu alanın marjinalleşmesini doğuran ikili bir yapı üretmektedir. “Normal olan” kavramı; kabul edilebilir ve sapkın olmayandır şeklinde tanımlanmaktadır. “*Cinselliğin Tarihi*” (2013) adlı eserinde Foucault’un cinsellik kavramına yönelik, insanın vazgeçilmez/temel bir parçası olmasının ötesinde söylemsel bir yapı olduğu görüşü, bireyin yaratıcı ve üretken bir varlık olarak baskılayıcı ve olumsuz olmamasına yönelik onun kapsamlı otorite algısına dayanmaktadır. Başka bir deyişle, otorite, açığa çıkarılması gereken gizli bir gerçeklik konumundaki cinselliği spesifik bir hale getirmelidir. Foucault, cinselliğin açıkça tanımlanabileceği görüşünü reddeder. Bunun yerine otorite ve bilgi yönetimleri içinde yayılacak olan cinsellik (algısının) üretimine odaklanmaktadır.

Cinsiyet ve cinsellik ayrımının, yasa ve yasaklama üzerinden bir iktidar biçimini vurguladığını öne sürer. Cinsiyete karşı çıkmak, onu kabul etmemek amacıyla iktidarın bir cinsellik dispositifi yarattığını düşünmektedir. “Cinsiyet fikrinin cinsellik dispositifi içinde olduğunu ve sonuç olarak, onun köklerinde bulunması gereken şeyin, reddedilmiş cinsiyet değil, bedenlerin ve zevkin pozitif ekonomisi olduğunu” (Foucault, 2012, s. 113) varsayar. Bir mizan unsuru ve anlaşılabilir olma bakımından cinsiyet bu ekonomiye hizmet etmektedir. Cinselliğin açığa çıkarılması gereken gizli bir gerçeklik konumunda tanımlanması gibi cinsiyet kavramı da tarihsel manada gelmiş geçmiş bütün zevklerin yasası olarak lanse edilmektedir. Böylece bizleri cinsiyetin, kontrol altına alınması ve zorunlu olarak denetlenmesi gerektiğine inandırmaya çalışmaktadırlar. Tarihsel anlamda iktidar mekanizmaları her türlü zevkin temelinde cinsiyetin bulunduğunu ve bunun

“doğası gereği” üremeyle ilişkili olması gerektiği görüşünü yaymaya çabalamıştır. İnançlar aracılığıyla da desteklenmeye çalışılan bu algı Batı imparatorluklarından bugüne, cinsiyetin bir zevk koduna dönüşmesinde etkili olmuştur. “Tüm zevklerin kodunu, nihayet keşfedilen cinsiyet terimleriyle çözdüğümüzde özgürleştirildiğimize inandırıldık. Oysaki daha ziyade, cinselliksizleşmeye, cinsel açıdan normlandırılmamış olan genel bir zevk ekonomisine” (Foucault, 2012, s. 114) yönelmemiz gerekmektedir. Bu anlamda adalet kurumlarının varlığının sona ermeye yöneldiğini vurgulamamakla birlikte Foucault’un esas değinmiş olduğu nokta; “Yasanın gitgide daha fazla bir norm biçiminde işlediğini ve adalet kurumunun, işlevleri özellikle düzenleyici olan bir aygıtlar (tıbbi, yönetsel vb.) evreniyle gittikçe daha çok bütünleştiğidir. Normalleştirici toplum, yaşamı merkez alan bir iktidar teknolojisinin tarihsel sonucudur” (Foucault, 2013, s. 103). Artık norm, bireyleri sınıflandırmak suretiyle bölümlere ayırma ilkesine dönüşmüştür. Toplumun bir norm toplumu haline dönüşmesi durumunda (bilimlerin kraliçesi olarak değerlendirdiği) normal ve patolojik ayrımının ifadesinde başrolü üstlenen tıp, en üstün bilim konumuna yerleşecektir (Foucault, 2012, s. 78).

Foucault (2001), 18. yüzyılın sonlarına gelinmesinin ardından yeni bir cezalandırma evresine geçildiğine dikkat çeker. Suçu ortaya çıkarma, egemen otoritenin iktidarına yönelik zararın karşılığında insanların gözü önünde ve bedensel bir acı çektirilme yöntemi olan cezalandırmanın amacı artık değişmiş; otoriteyi içselleştirmiş, boyun eğen, kurallara itaat eden, düzene karşı gelmeyen bir birey yaratmaya dönüşmüştür. Dolayısıyla yeni müdahale alanı; bireyin davranış biçimleridir. Bu sebeple, bireyi davranışları üzerinden ıslah etme yöntemleri uygulanmaya başlanmıştır. Foucault, bu değişimin Batı toplumlarında 18. yüzyıl itibariyle baskın çıkan iktidar biçimlerinden kaynaklandığını düşünmektedir. Ona göre; geçmişin yok edici yahut affetmeye yönelik, olumsuzluklar ve sınırlayıcılığın hâkim olduğu biçimin aksine bu yeni iktidar biçiminde yaşamın desteklendiği ve daha olumlu yaklaşımlar söz konusudur. Yeni iktidar biçimini “biyoiktidar” olarak tanımlamaktadır. Biyopolitik, otorite kökenli bir iktidar teknolojisidir. Otorite, bireysel anlamda bedenlerin kontrolü anlamına gelirken biyopolitik, tüm nüfusun kontrol edilmesi demektir. Bireyler üzerindeki otorite biyopolitik üzerinden nüfus aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Biyopolitikalardan önce devletlerin halkı düzenleme (boyun eğdirme ve ıslah etme) konusunda ciddi bir girişimi bulunmamaktaydı. Azınlıklar yahut aktivistlerin hak arayışlarına yönelik zaman zaman müdahaleler söz konusuydu. Otoritede olduğu gibi biyopolitikanın temelleri de Orta Çağ Dönemi'nde, fakir ve hastaların vaizliğini yapan, doğum ve ölüm kayıtlarını tutan bir kurum olan kilisede bulunabilir. Modern dönem ile birlikte, istikrarlı bir vergi tabanını sağlamak, nüfus azalmasının önüne geçmek ve orduya düzenli olarak insan gücünün sağlanması gibi gerekçelerle hükümetlerin, bireylerin hayatına müdahaleci yaklaşımlarının olumlu sonuçlar getireceği algısını benimsediği gözlemlenmektedir. Otoriter mekanizmalar, devletin bu müdahalesini toplumsal kurumlar aracılığıyla uygulamasına imkân tanımıştır.

Cinsellik, otorite ve biyopolitikanın kesiştiği en yoğun alanlardan biridir. Hastalıkların bulaştırılmasının yanı sıra yeniden üretimle alakalı olarak her bir beden kontrolü temelde cinsellikle bağlantılı kabul edilmektedir. Ayrıca nüfusun kontrol altına alınması amacıyla da cinsellik kontrol edilmekte, düzenlenmekte ve takip edilmektedir. “Cinsellik garip ve karmaşık bir şekilde hem sözel yasaklamaya hem gerçeği söylemeye hem yaptığını gizlemeye ve hem de kişinin kim olduğunu deşifre etme zorunluluğuna bağlıdır” (Foucault, Gutman ve Hutton, 2001, s.24). Böylelikle biyoiktidar bir nevi normalizasyon toplumu yaratır. Bireyleri boyun eğmeye, norma itaat etmeye ve normalleşmeye zorlayan bir toplum ortaya çıkmaktadır. Disipline edici bilimsel mekanizmalar aracılığıyla yaratılan ve şekillendirilen, yeniden yaratılmış bir bilgi nesnesi ve bilgi öznesinden bahsetmekteyiz artık.

“Normal”, kural, olması gereken bağlamında, kabaca cinselliğin tanımı olarak değerlendirebileceğimiz heteronormatif kalıplar, cinselliği heteroseksüellikle bir tutar. Bu bakış açısıyla, heteroseksüel olması gereken cinsellik tanımı; verili kabul edilmekle birlikte, özel alanla sınırlandırılmış biçimde, kadın ve erkek arasında ikili ilişki esasına dayılı ve üreme odaklı bir pratik olarak okunmaktadır.

Normal, kadın ve erkek, üreme organları üzerinden tanımlanmamalıdır. Dolayısıyla bir insanın illa ki kadın ya da erkek üreme organına “sahip olması” gerekmemelidir. Cinsiyetçi kalıplardan kurtularak kültürel norm ve manalardan arınmak mümkündür. Toplumsal cinsiyet kavramının kullanıma sokulmasıyla amaçlanan, aslında heteronormatif sistemin, biyolojinin kader olduğu varsayımına karşı çıkmaktır (Özkürüplü, 2016: 215). Biyolojik anlamdaki cinsiyet kavramları ile toplumsal cinsiyet tanımlamaları hem kadının “Öteki” olarak, aşağı konumda varsayımını hem de bireyi, insan olmanın dışında “kadın ve erkek” olarak sınırlandırmayı pekiştirici içeriklerle çalışır. Heteronormatif sistemin ikili ve aşağılayıcı, ast-üst ilişkisine yönelik tutumu queer kuram aracılığıyla daha görünür bir hale getirilerek gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın konusu itibarıyla G. Rubin, E. K. Sedgwick ve J. Butler’in kuramlarına değinmekte yarar görülmektedir.

2.3.1. Gayle Rubin

Gayle Rubin’in öne sürdüğü fikirler, varoluşları bakımından toplumsal cinsiyet ve cinselliğin birbirinden ayrı olduğunu belirtmesinden dolayı pek çok çağdaş feminist düşünür ile ters düşmektedir. “*Thinking Sex*” (2013) başlıklı makalesinde; cinsel sınıflandırma teknikleri aracılığıyla cinsel kimliklerle birlikte davranışların hiyerarşik olarak organize edilişi üzerinde durmakta ve Foucault’un cinselliğe dair biyolojik açıklamaları reddedişini desteklemektedir. Ayrıca tanımlanmış/belli kimi cinsel deneyimlerin diğerlerinden daha değerli hale getirildiği ve bundan dolayı bu parametrelerin dışında kalanların baskı altına alınmasına izin verildiğini de ortaya koymaktadır. Feminist bakışa karşı olarak ise cinsiyet ile cinsellik kavramların bir kabul edilemeyeceği üzerinde durur. Ona göre; cinsellik diyarının kendi iç politikaları, eşitsizlikleri ve baskı biçimleri bulunmaktadır. Diğer insan davranış biçimlerinde olduğu gibi, cinselliğin somut kurumsal biçimleri, herhangi bir zaman ve mekândaki insan faaliyetinin ürünleridir. Bahsi geçen biçimler hem kısıtlı hem de rastlantısal çıkar çatışmaları ve siyasi manevralarla doludur. Bu anlamda cinsellik her zaman politiktir

(Rubin, 2013, s. 143). Radikal bir cinsiyet teorisi, erotik adaletsizlik ve cinsel baskıyı belirlemeli, tanımlamalı, açıklamalı ve kınamalıdır. Böyle bir teori, konuyu göz önünde tutan ve onu kavrayabilen saf/artılmış kavramsal araçlara ihtiyaç duyar. Tıpkı toplumsal ve tarihsel mecralarda olduğu gibi cinsellik açısından da zengin tanımlamalar oluşturulmalıdır. Bu yaklaşım, cinsel zulmün barbarlığını yansıtmaya dönük, ikna edici bir eleştirel dil gerektirmektedir. Cinsiyete yönelik düşüncelerin ısrarcı özellikleri böyle bir teorinin gelişimini engellemektedir. Bu varsayımlar Batı kültürünün her alanına yayılmış olmasından dolayı nadiren sorgulanmaktadır. Bu nedenle farklı siyasi bağlamlarda yeniden ortaya çıkma eğilimindedirler; yeni retorik ifadeler kazanırlar ancak temel aksiyomları yeniden üretirler. Bu tür bir aksiyom, cinsiyetin sosyal yaşamdan önce var olan ve kurumları şekillendiren doğal bir güç olduğunu öne süren cinsel özcülüktür. Cinsel özcülük, cinsiyeti sonsuza dek değişmeyen, toplumdan kaçan ve tarih aşırı olarak değerlendiren Batı toplumlarının halk hikâyelerinde gizlidir. Yüzyıldan fazla süredir tıp, psikiyatri ve psikolojiye hâkim olan cinselliğe yönelik akademik çalışmalar özcülüğü yeniden üretmiştir. Bu alanlar, cinsiyeti bireyin mülkiyeti olarak sınıflandırmaktadır. Dolayısıyla cinsiyet hormonlara ya da ruha dayandırılmanın yanı sıra fizyolojik veya psikolojik anlamda tanımlanabilmektedir. Ancak bu etnobilimsel kategorilerde cinselliğin bir tarihi ve belirli sosyal etkenleri yoktur (Rubin, 2013, s. 149).

Cinsel sistem monolitik ve her şeye gücü yeten bir yapı değildir. Cinsel davranış tanımları, değerlendirmeleri, düzenlemeleri, ayrıcalıkları ve bedellerinde daimî mücadeleler söz konusudur. Cinsiyete karşı politik mücadele karakteristik formlar üstlenmektedir. Cinsel ideoloji, cinsel deneyimde kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle cinsel davranış tanımları ve değerlendirmeleri sert bir mücadelenin nesnesidir. Cinsel ideolojinin temel üreticileri –kiliseler, aile, psikiyatristler ve medya– ile deneyimlerini tanımlayan, saptıran ve tehlikeye atan gruplar arasında tekrarlayan mücadeleler meydana gelmektedir. Cinsel davranışların yasal düzenlenmesi ise bir diğer mücadele alanıdır (Rubin, 2013, s. 161).

Cinsiyet de cinsellik gibi politiktir. Bazı bireyleri ve etkinlikleri mükâfatlandırıp, cesaretlendirirken, diğerlerini cezalandırıp ve zapt eden iktidar sistemlerince tertip edilmiştir. Kapitalist emeğin örgütlenmesi, mükâfatlar ve güçlerin dağılımı gibi modern cinsel sistem, ortaya çıktığından ve zaman içerisinde geliştiğinden beri politik mücadelelerin hedefi olmuştur. Fakat eğer emek ve sermaye arasındaki anlaşmazlıklar kafa karıştırıcı bir konuma gelir ise cinsel çatışmalar tamamen kamufle edilebilir (Rubin, 2013, s. 171). Bu anlamda Özne/Öteki ayrımında olduğu gibi kamusal alan dahilinde gerçekleştirilen hiyerarşik sınıflandırmalar toplumsal cinsiyet eşitsizliğine temel oluşturmaktadır. Queer perspektiften bu keskin sınırlar bulanıklaştırılarak bertaraf edilebilir.

2.3.2. Eve Kosofsky Sedgwick

Gayle Rubin, cinsiyet ve cinsellik arasında bir ayrım olup olmadığına dair tartışmaların temelini atmış ve Eve Kosofsky Sedgwick'in, "*Epistemology of the Closet*" (1990) adlı çalışmasına öncülük etmiştir. Sedgwick bu çalışmasında modern cinsel tanımlamadaki homo-hetero farklılığının iki nedenden dolayı mutlak surette tutarsız olduğunu öne sürmektedir: eşcinselliğin bir azınlık grubunun parçası olduğu ve eşcinselliğin erkeksi ya da kadınsı olmaya yönelik nasıl cinsiyetlendirildiği görüşü. 20. yüzyıl, Batı kültüründe cinsiyet ve cinsellik, cinsiyet ve sınıf yahut sınıf ve ırk gibi birbirinden bağımsız, üretken bir şekilde düşünülebilecek iki analitik eksenini temsil etmektedir (Sedgwick, 1990, s. 30). Cinselliğin mutlak merkezietini modern kültür yaklaşımları üzerinden ele alan Sedgwick, modern cinsel tanımlamasının merkezinde bulunan homo-hetero ayrımının tutarsızlığını iki neden üzerinden ortaya koymaktadır. Bir taraftan, görünürde heteroseksüel özneler de dahil olmak üzere tüm insanların potansiyel bir cinsel arzu temsiliyeti ve ayrı bir azınlık nüfusunun mülkiyeti olarak temsil edilen homoseksüellik içinde daimî bir çelişki bulunmaktadır. Diğer taraftan ise geçişli ve bölücü terimlerde, homoseksüel arzunun cinsiyetlendirilmesi görüşünde daimî bir çelişki bulunmaktadır. Geçişli anlayışın konumunu belirlediği arzu, cinsiyet kategorileri arasındaki kimi

başlangıç konumlarından kaynaklanmaktadır. Ayrılıkçı yaklaşım ise onu erkeklik ve kadınlığın en saf ifadesi olarak ele almaktadır.

Foucault'un (2013) cinselliği "tarihi bir yapı" olarak değerlendirilişine katılmakla birlikte Sedgwick, bu çelişkili modellemelerin hangisinin homoseksüelliği doğru bir şekilde tanımladığına karar verememenin kritik bir konu olduğunu belirtmektedir. Ancak bunun yerine analiz etmek amacıyla bahsi geçen çelişkilerin, bilgi üzerindeki etkileri dolaşıma girmektedir. İçinden çıkılmaz bir durum olarak değerlendirdiği, evrenselleştiriciliğin ve izlenebilir olmanın etkisini; cinsiyet kavramı tanımlamasının içinden çıkılmazlığında olduğu gibi öncelikle önemli bir sosyal organizasyon düğümünde güçlü bir şekilde yapılandırılmış olan, söylemsel bağdaşmazlık durumunu ve herhangi bir cinsiyetin ayırt edildiği düğüm gibi, yola getirilemeyen tüm zorlu alanların yaratımında görmek gerektiğini vurgulamaktadır. Değmiş olduğu bu sorunların anlaşılabilir olmasına yönelik bir bakış açısının mevcudiyetine dair iyimser bir görüş barındırmamaktadır. Tüm çelişkili kısıtlamaların, etkili bir şekilde, konuyla ilgili tüm düşüncelere hükmedebileceğini öne sürer. Şiddet eğilimli modern tarihin bizleri kendi düşüncelerimizi oluşturmaya yönlendirdiğini dile getirmekle birlikte bunun yerine, eşitsiz yazgının kendisine yönelik bir çalışmanın gerçekleştirilmesini umut verici bir proje olarak değerlendirmektedir (Sedgwick, 1990, s. 90).

2.3.3. Judith Butler

Toplumsal ve biyolojik cinsiyet kavramları Judith Butler (2011, 2014a, 2014b) için aynı şeylerdir. Ona göre; biyolojik anlamda tanımlanmış bedensel/fizyolojik farklılıkların, toplumsal bir inşa olduğunun farkına varmamız gerekmektedir. Biyolojik cinsiyet kültürel ve tarihsel öğretiler aracılığıyla pekiştirilmektedir. Heteronormatif sistemin ikili bakış açısı cinsiyet farkının temelini giderek sağlamlaştırmaktadır. Butler (2009, 2014a, 2014b), kültürel normlarla karşılaşması bağlamında beden, bu normlarla bir arada nasıl hareket ettiğini, bunları nasıl benimsediğini veyahut da bozguna uğrattığını açıklar. Ona

göre; biyolojik cinsiyet toplumsal cinsiyeti belirlemez ve cinsel yönelimler kültürel bir belirlenimden ibarettir. Queer kuram bağlamında doğal yahut biyolojik anlamda bir cinsel farktan söz edilemez. Cinsel fark kavramı onun için semboliktir. Toplumsal cinsiyet kavramının gelmiş olduğu güçlü konum göz önünde bulundurulduğunda cinsiyet farklılığını barındırabilen bir bedenden söz etmenin de bir anlamı olmayacaktır.

Butler (2014a, s. 223-224), cinsiyet kavramını; tekrar, davranış ve beden bağlamındaki performans kuramı aracılığıyla, doğal bir kaynağı olmayan, salt eylemden oluşan, performatif bir etki biçiminde tanımlar. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet denen şey de “bir olgu değildir, zira muhtelif toplumsal cinsiyet edimleri toplumsal cinsiyet fikrini” yaratmaktadır. Dolayısıyla eğer bu edimler olmasaydı toplumsal cinsiyetin de olamayacağını belirtmiştir (Butler, 2014a, s. 229). Onun için toplumsal cinsiyet kavramı da performatif bir kurgudan ibarettir. Butler’ın külliyatından yola çıkarak toplumsal cinsiyet rollerinin “beden bazlı kültürel performanslar” olduğu söylenebilir.

Normatif heteroseksüellikle sınırlandırılan ve tanımlanan cinsiyet kimliği, cinsiyet kavramını “normalleştirici” bir rol üstlenmiştir. Ancak birey performatiflik bakımından da normların içine hapsolmuştur. Cinsiyetli özneyi üreten normlar davranışlarımızı düzenlemenin yanı sıra sınırlandırarak şekillendirmektedir/kendi şeklini oluşturmaktadır. Performans; “bir müdahaledir, bir tepkidir” bununla birlikte “bir sınır çizme ve belki çizdiği sınırı da aşma çabasıdır” (Butler, 2014a, s. 85). Kimlik, toplumsal cinsiyet, cinsiyet, beden ve cinsellik değişime, dönüşüme açık kavramlardır, dolayısıyla bir kurgudan ibarettirler, doğal olamazlar. Butler gerçek manada normun etkisinden kurtulabilmemizin mümkün olmamasından hareketle bizleri onu ihlal yolları aramaya teşvik eder.

Heteronormatif sistem, “normal” kavramını verili kabul etmek suretiyle cinselliği evlilik ve üreme ile sınırlandırarak tanımlaması pek tabii evlilik dışı cinselliği “anormal” olarak kodlamaktadır. Sistemi tehdit etmesi bakımından üreme ve evlilik dışı cinsellik normal

olarak kabul edilmemektedir. “Anormal” tanımının hâkimiyeti ele geçirmiş olduğu bir sistemden söz etmek heteronormatif sistemin yıkılışı anlamına gelir. Queer kavramı, eşcinsel kimliklerle olan bağlantısının yanı sıra bahsi geçen kimliklerin nasıl algılandıklarıyla ilişkili bir değişim ve dönüşümün yapıtı olarak değerlendirilebilir. Eril perspektifle düzenlenip tasnif edilmiş bir dünya bağlamında kadınların yapabileceği en iyi şeylerden biri mevcut kalıpları (yargı, söylem, norm vb.) ortadan kaldırma doğrultusunda tanımları bulanıklaştırma ve normlar, tanımlar, kavramlar üretme hegemonik itkisinden kaçınmak olabilir.

Araştırma konusu dâhilinde varoluşçu feminizm ve queer kuramın ortak noktası “Öteki” kavramına bakış olarak değerlendirilebilir. Ancak araştırma yalnızca Beauvoir’in Özne/Öteki; erkek/kadın kavramları doğrultusunda toplumsal cinsiyetin gündelik hayata etkileri üzerinde durmakla kalmaz. Bunun yanı sıra birey olarak araştırma öznelerinin kendilerini var etmeleri ve kendi anlatıları üzerinden kısmen de olsa bu varoluş sürecine tanıklık etme gayesiyle dünü, bugünü ve yarını okumaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Çalışma hayatı temelli bir araştırma olmasının yanı sıra kadınların gündelik hayatlarını nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimler üzerindeki olası (toplumsal ve öznel) etkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Varoluşçu feminizm ve queer kuramın ele almış olduğu annelik konusu da hem mevcut verili anlatıları değerlendirmek hem de güncel deneyimlerin anlaşılması adına yol gösterici niteliktedir. Öyle ki özellikle teori-pratik uyumsuzluğu durumlarıyla karşılaşıldığında kuramın düşünsel anlamda öznelere uygun ya da kendi düşüncelerini yansıtan bir yanı bulunurken toplumsal hayata katılım, aile kavramı ve çalışma hayatı göz önünde bulundurulduğunda ise karşı çıkılan durumların bir anda kabul edilir ve olağan olarak değerlendirildiği gözlemlenmiştir.

Butler, yaratıcı ve yeniden üremeye dayanan bir annelik söylemi üretmeyi reddeder. O, kadın-erkek düalizmini yapısöküme uğratmaktadır. “İnsan bedenlerinin erkek ve dişi

olarak ikiye ayrılmasının tek sebebi bu ayrımın heteroseksüelliğin ekonomik ihtiyaçlarını karşılaması ve heteroseksüellik kurumuna doğal bir görünüm vermesi”nden (Butler, 2014b, s. 192) kaynaklanmaktadır. “*Cinsiyet Belası*” (2014b) eserindeki Kristeva eleştirisi üzerinden anneliğe dair yaklaşımını gözlemliyoruz. Kristeva’nın annelik bağlamındaki kadın okuması, Butler’in eleştirilerine maruz kalmıştır. Öyle ki Kristeva’nın “*maternal thing*” kavramı ile lezbiyenliği “öteki” konumuna hapsettiğini öne sürmektedir (Butler, 2014b, s. 160-161). Kristeva’nın lezbiyen deneyim ile anne bedenini “onay almış olan ama aldığı onayı yitirmekten korktuğunu kabul edemeyen bir heteroseksüellik konumundan” (Butler, 2014b, s. 161) betimlediğini belirtir. Annelik, Butler (2014b, s. 164) tarafından acil akrabalık ihtiyaçlarından dolayı yinelenen toplumsal bir pratik olarak ele alınmaktadır. “Annelik içgüdü”nün “doğalcı bir söz dağarcığıyla yorumlanan, kültürel olarak inşa edilmiş bir arzu” olabileceğine vurgu yapar. “Bu arzu, arzunun heteroseksüel üretimini ve yeniden üretimini gerektiren bir akrabalık yasasına göre inşa ediliyorsa, o halde doğalcı duygulanım söz dağarcığı” da “babaerkil yasa”yı görünmez kılabilir (Butler, 2014b, s. 165). “Anneliğin libidinal ekonomisiyle bağlantılı olan çokluluk, babaerkil imleyenin tek anlamlılığını bozma gücüne sahip olduğu gibi, çelişmezlik yasasına sıkı sıkıya tabi olmayan başka kültürel ifadeleri de mümkün kılabilir” (Butler, 2014b, s. 164). Özetle queer bakış açısından annelik kadını sınırlayan ve cinsiyet rollerine hapsedici bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla kadınlara yönelik özcü söylemlerden sıyrılmalı ve anneliğin kutsallaştırılmasına bir son verilmesi gerekmektedir.

Benzer bir yaklaşımdan hareketle Beauvoir’in de kadınlara anne olmamalarını salık verdiği anlaşılmıştır. Kadına yüklenen görevler birbiriyle uyuşmamaktadır. Öyle ki aile yaşamı, eşi ile olan ilişkisi ve anneliğin bu görevleri bir arada götürmeyi gerektirmekle beraber aynı zamanda buna engel olduğunu da dile getirir. “Kadını analığa kapatmak, içinde bulunduğu durumu sonu gelmemecesine sürdürmek olur. Kadın bugün, insanlığın giriştiği, hiç durmadan kendini aşarak varlığını doğrulama hareketine katılmak istemektedir; başka bir varlığa can vermeye ancak yaşam kendisi için bir anlam taşıdığı zaman razı olabilir” (Beauvoir, 2010, s. 162-163). Bu anlamda toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda rol almadığı sürece kadının anne olamayacağını ileri sürmüştür. Kadınların

ekonomik hayata katılımı tüm toplumsal sınıfları kapsayarak her çalışma alanı dahilinde gerçekleşmeli ve kadının doğrudan annelikle ilişkilendirilmesi algısı yok edilmelidir.

Kadınların özne olarak kendi yaşamlarını deneyimlemeleri, kadınlık ve annelik konuları queer kuramın eşitlik politikaları bağlamında, varoluşçu feminizm ve kültürel feminizm ile birleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu anlamda Türkiye’de ve dünya çapında gerçekleştirilmiş alan araştırmaları ile konuya ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir.

2.4. TARİHSEL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE’DE KADININ ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMI VE ELDE ETTİĞİ HAKLAR

Küresel ölçekte gerçekleşen, kadınların çalışma hayatına aktif olarak katılımı birbirini takip eden sosyo-ekonomik ve tarihsel süreçler nihayetinde oluşmuştur. Sanayi devrimi süreciyle birlikte kadının hane dışında üretime dahil olma sürecine tanıklık etmekteyiz. Üretim mekanizmalarının özel alana ait olarak gerçekleştiği, ardından üretimin bireysel veya özel alandan çıkararak seri üretime geçişi esnasında daha fazla emek gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Kadının çalışmasının artık özel alanda (ev otoritesi) haricinde, artık kamusal alana katılımı ve bu alandaki üretim süreçlerine aktif olarak dahil olmasını gerektirmektedir. Bu süreçle beraber temel iş, görev veya çalışma hayatı ile aileden veya özel alandan çıkarılan kadın, bireysel olarak gelir elde etmek ve kamusal alanda bir çalışan olarak da kendine ait haklara sahip olmak durumundaydı. Kadının aktif olarak kamusal alanda bireysel görünürlüğü ile birlikte kadınların elde edeceği hakların önü açılmış ve bu gelişmeler doğrultusunda süreç hızlanmaya başlamıştır.

Dünyada küresel ölçekte meydana gelen sosyo-ekonomik değişimler Osmanlı Devleti özelindeki değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bahsi geçen dönem zarfında batılılaşmayı odak almış Osmanlı Devleti bünyesinde buna yönelik yasalar çıkartılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Söz konusu ekonomik ve siyasi süreç kadınların bu minvalde kazanımlara sahip olmasını kolaylaştırmıştır. Tarihsel perspektiften incelendiğinde ekonomik özerklik ve kadının kamusal alanda gördüğü onay ile birlikte Türkiye’de de kadınların haklarına kavuşma süreci dünyadaki gelişmeleri benzer bir şekilde ilerlemiştir. Berktaş’ın (2018) da belirtmiş olduğu üzere; gelişmiş bir feminist bilincin meydana gelmesi adına, evlilik haricinde, ekonomik bir özerkliğe ve de alternatife sahip, kendi kazançlarını elde eden manidar çoğunlukta bir kadın topluluğunun var olması gerekmektedir. Bahsi geçen unsurların sağlanmasıyla birlikte kadınlar ataerkil sisteme karşı toplumsal ve düşünsel alternatifler oluşturabilecektir (Berktaş, 2018, s. 89). Erkekler gibi kadınların da şahsi görüşlerinin ve düşüncelerinin, toplumsal ve kültürel manada onaylanması ve ses getirmesine ihtiyaç duyduklarını söyleyebiliriz. Farklı tarihsel evrelerde, kadınların kendi oluşturdukları iletişim ağları ve çevreleri dahilinde bir dayanışma ortamı yaratmalarının yanı sıra bahsi geçen onaylanmayı da bulmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Elbette tarihin hatırı sayılır evrelerinde, kadınların büyük bir çoğunluğunun (hatta günümüzde dahi) geçimlerini kocaları aracılığıyla sağlamak durumunda kaldıkları gözlemlenmektedir. Sosyal hayata katılma, çalışma olanaklarını elde etme ve özellikle de eğitim anlamında kadınların sosyalizasyonun üst sınıf mensuplarıyla sınırlı olduğu göz ardı edilemez.

Osmanlı Devleti’nde en uzun süreli padişahlık evresini yaşamış (1520-1566) Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde kadınların hekimlik ve bohçacılık yaptıklarına değinilmektedir. Kimi tarihsel metinlerde bir örnek olarak kadınların ebelik mesleğini icra ettiğine dair anlatılar bulunmasına karşın kadınlar 1843 yılında Tıbbiye Mektebi’nde ebelik eğitimi almaya başlamışlardır. Bu anlamda gündelik hayatta aktif olarak katılmış oldukları mesleklere dair eğitim hayatında görünürlükleri veya dahil olmaları bakımından fazlasıyla gecikmiş bir iade-i itibar durumu söz konusudur. Kadınların çalışma yaşamına katılmaları ve bununla birlikte gelişen hak mücadelelerinin örnekleri adım adım tüm dünyada izlenmeye başlamıştır.

1845 ve 1857 yılları arasında cariye ve kölelerin satın alınması yasaklanır. 1856’da ise miras konusunda kız çocuklarının da erkek çocuklarla eşit haklara sahip olması bakımından ilk adım atılmış ve eşit olmasa bile pay almaya başlamaları kabul edilmiştir. Çalışma hayatına katılımın yanı sıra kız çocuklarının eğitim hayatında yer almaları da tarihsel süreçte önemli bir gelişmedir. 1860’lara gelindiğinde dönemin önemli entelektüelleri (İbrahim Şinasi, Namık Kemal ve Şemseddin Sami vb.) Osmanlı Devleti’nin Batı devletlerine nazaran geride kalması durumunun, kadınların ilerlemesinin eğitsel, kültürel, ekonomik ve siyasal anlamda önlenmesine dayandığına yönelik fikirlerini ileri sürdükleri eserler yayımlamıştır. 1862 tarihinde kız çocuklarının okuyabileceği rüştiyeler açılmıştır. Osmanlı Dönemi’nin medrese eğitiminden vazgeçmesi sonucunda 1869 yılında “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” hazırlanmış ve kız çocuklarının eğitime katılmaları konusunda ilk kez yasal zorunluluk getirilmiştir. Böylelikle ilköğretime katılım cinsiyet ayırıcılığına gidilmeksizin, kız çocukları ve erkek çocukları için zorunlu kılınmıştır. Ayrıca yine bu dönemde “Terakki-i Muhadderat Dergisi”nin yayımlanması, kadınlara dair ilk yayın olmasının yanı sıra kadınların kendi tecrübelerini ve deneyimlerini kaleme almaya başlamaları bakımından önem taşımaktadır. 1870’te ilk kadın okul müdürü göreve atanmış ve kadınlar için ilk öğretmen okulları açılmaya başlanmıştır.

1886 yılında bağımsız bir şekilde ve tamamen kadınlar tarafından hazırlanmış, ilk kadın dergisi niteliğindeki “Şükufeza”, Arife Hanım tarafından yayımlanmıştır. Diğer dergilerden ayrılmasına sebep olan en önemli özelliklerinden bir diğeri ise kadına ev içi alanla sınırlı roller yakıştırmaması ve bu konulara yönelik yazılara yer vermemiş olmalarıdır. Osmanlı Dönemi’nde bir kadın yazarın imzasını taşıyan ilk roman Zafer Hanım’ın “Aşk-ı Vatan” adlı eseridir. 1890’lara gelindiğinde artık Fatma Aliye Hanım’ın kimliğini gizlemeksizin romanlarını ve risalelerini kendi adı ile yayımlamaya başladığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte 1895’te tarihte en uzun süreli çıkmış kadın dergisi niteliğindeki “Hanımlara Mahsus Gazete” Fatma Aliye Hanım ve Şair Nigâr Osman’ın da yer aldığı çoğunluğu kadınlardan oluşan bir kadro tarafından yayımlanmıştır (Çakır, 2016).

Kadınlarla özdeşleştirilmiş kimi sınırlı alanlarda çalışma hayatına katılımın ardından 1897 yılına gelindiğinde, kadınların iş yaşamına ücretli işçi olarak katıldıkları gözlemlenmektedir. Bu gelişmeyi takip eden yıllar içerisinde kadınlar sağlık ve tarım (ailesinin yahut kocasının arazisinde ücretsiz işçi olarak çalışan sayısız kadın söz konusudur) sektörlerinin yanı sıra sanayi alanında da bilfiil çalışmaya başlamıştır. Farklı öngörüler bulunmakla birlikte 1908 yılında Osmanlı sanayi işçilerinin yaklaşık %30'unun kadınlardan oluştuğu belirtilmektedir. Yine aynı dönem içerisinde Fatma Aliye tarafından “Cemiyet-i İmdadiye” ismiyle ilk kadın derneği kurulmuştur. 1911’de Halide Edip Adivar’ın Teali-i Nisvan Cemiyeti’nde vermiş olduğu konferanslar gibi pek çok konferans düzenlenmeye başlanmış ve bu toplantılarda özellikle medeni haklar başta olmak suretiyle kadın haklarına dair tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Kadınlar 1913 itibariyle devlet memuru olma hakkını elde etmişlerdir. Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Derneği ilk eylemini gerçekleştirmiştir. Yapmış oldukları bu protesto, kadınların Telgraf İdaresi’nde çalışma haklarını elde etmeye yöneliktir. 1914’te ise esnaf ve tüccar olarak çalışma hayatına katılmaya başlamışlardır. Eğitime katılımın devam ettiği yıllarda yükseköğretime katılım bakımından önemli bir gelişme gerçekleşmiş ve 12 Eylül 1914 tarihinde İnâs Darülfünunu (Kadın Üniversitesi) İstanbul’da açılmıştır. Ayrıca bu yıl içerisinde İstanbul Üniversite de kapılarını kadınlara açmıştır.

I. Dünya Savaşı’nın ardından ülkenin işgaline karşı protestolar düzenlenerek dev mitingler organize edilmiştir. Bu mitinglerde ilk kez Halide Edip ve Münevver Saime gibi kadınlar miting kürsüsünde yer almışlardır. Yine bu iki isim milli mücadeleye katılmak amacıyla Anadolu’ya geçmiş, cephede ve cephe gerisinde yer alarak Kurtuluş Savaşı’na katkıda bulunmuşlardır. Mücadele döneminin ardından kurulan yeni Türkiye’nin ilk siyasi parti girişimine kadınlar teşebbüs etmiştir. Nezihe Muhiddin ve on üç kadın arkadaşının bir araya gelmesiyle “Kadınlar Halk Fırkası” kurulmaya çalışılmış ancak 1923’te kadınların vatandaşlık hakları tanınmamış olduğundan bu girişimler kabul edilmemiştir. İzmir İktisat Kongresi’nde kadınların Türkiye genelindeki madenlerde çalıştırılmaları engellenmiştir. Ancak 161 ve 176 sayılı ILO Sözleşmelerinde cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm çalışanların madenlerde çalışabileceği belirtilmektedir.

Kongre'nin "İşçi Grubunun İktisat Esasları" komisyonunda yer alan 10. Madde doğrultusunda; kadınlara doğum öncesi ve sonrası için verilecek izinlerin süreleri belirlenmiştir. Günümüzde geçerli olan kanunlar üzerinden değerlendirecek olursak; memurlar, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve işçi olan kadınlar ise 4857 sayılı İş Kanunu gereğince doğum öncesi 8 hafta ve doğum sonrası 8 hafta olmak üzere toplamda 16 haftalık ücretli doğum izni kullanabilecektir. 10. Madde esasında ayrıca anneye her ay üç gün izin hakkı tanınması ve bunun yanı sıra gündelikleri ve aylıklarının tamam ödenmesi öngörülmüştür. Ancak her ay uygulanması düşünülen üç günlük izin fiiliyata geçirilmemiştir.

Parti kurma girişimleri geri çevrilen kadınlar 1924'te "Türk Kadınlar Birliği"ni kurar. Bu derneğin kurulmasıyla birlikte kadınların siyasal haklarını elde etmeleri ve sosyal hayata eşit biçimde katılımları amaçlanmıştır. 1926'da Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesiyle beraber kadın erkek eşitliğine yönelik ilk adımlar atılmıştır. Kanun ilk bölümünde kadın erkek eşitliğini tanımaktadır. Kadınların yıllardır mücadelesini verdiği hakların bu kanun ile tanınması aynı zamanda şer'i hukukun çok daha ötesinde adımlar atılmış olduğunu da göstermektedir. 1927'de yerel seçimlerde kadın aday gösterme girişiminde bulunan Türk Kadın Birliği başarılı olamamıştır. 1930 yılına gelindiğinde belediye seçimlerine yönelik yasa değişikliği sonucunda kadınların yerel seçimlere aday olma ve oy kullanma hakkını elde ettikleri görülmektedir. Ayrıca yine bu tarihte Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'yla yetişkin işçiler ile birlikte kadın ve çocuk işçilerin de çalışma yaşı, çalışma izin süresi, iş konusu ve çalışma koşullarına yönelik koruyucu hükümler getirilmiştir. Kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı 1934'te tanınmıştır. 1935'te yapılan seçimlerin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 18 kadın vekil %4,5'lik bir mevcudiyet ile karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı yıl içerisinde Türkiye Kadınlar Birliği kendi kendini lağvetmiştir. Türk kadınının erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu ve bu anlamda derneğin görevini tamamladığı kararına varmışlardır.

Sosyal güvencelerdeki gelişmelere baktığımızda, 1945 yılında "İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu" uyarınca kadın işçilere annelik durumunda

sosyal güvence sağlanmıştır. Ayrıca yine aynı yıl içerisinde “İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi”nin kabul edilmesi ve beyannamenin içeriğinde “cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılmaması” ilkesinin bulunması da kadın hakları bakımından önemli bir kazanımdır. 1946 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla, hükümetler arası bir organ olan “Kadının Statüsü Komisyonu” kurulmuştur. Komisyon her yıl mart ayında toplanmaktadır. Cemiyetler kanununda yapılan değişikliklerle birlikte 1948’de kadın dernekleri yeniden kurulmuştur. Bu bağlamda Türkiye Kadınlar Birliği de yeniden açılır. 1950’deki ilk demokratik seçimlerin ardında TBMM’de kadınların temsiliyetinin düştüğü gözlemlenmektedir. Meclisteki 3 kadının mevcudiyeti %0,6’lık bir oranla on üç yıl içerisinde büyük bir düşüş yaşamıştır.

1970’lerde yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular II. Dünya Savaşı sonrasında kadınların ev dışındaki işlere daha aktif bir şekilde katılmaya başladığı görüşünün bir efsaneden ibaret olduğunu ortaya koymuştur (Ecevit, 1993, s. 26). Ancak kazanılan haklar bağlamında bakıldığı zaman 1971’de 1475 sayılı İş Kanunu ile kadın işgücünü korumaya yönelik hükümlerin yanı sıra ilk kez eşit işe eşit ücret ilkesi de mevzuata dahil edilmiştir. Kadın dernekleri, 1973’te gerçekleştirilmiş olan Cumhuriyet’in 50. yıl kutlamalarına bilfiil katılım göstermiştir. 1975 yılında “Kadınlar Derneği”, “Demokratik Kadınlar Birliği” ve “Devrimci Kadınlar Derneği” kurulmuştur. 1978’de Nermin Abadan-Unat’ın düzenlediği “Türk Toplumunda Kadın” başlıklı uluslararası konferansı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yine bu tarihte kadın sorunlarını irdeleyen “Karınca” dergisi yayım hayatına başlamıştır. 1981’e gelindiğinde İstanbul’da ilk feminist bilinç yükseltme toplantıları gerçekleştirilmiştir. Takip eden süreç içerisinde de kadın sorunlarına yönelik farklı toplantılar düzenlenmeye devam etmiştir. 1986’da “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW) Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmış, 1979’da çıkan CEDAW’a katılım kanunu 1985’te Resmî Gazete’de yayımlanmasının ardından 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu süreç zarfında sözleşmenin yürürlüğe girmesi için düzenlenen kampanyada yedi bin imza toplanmıştır. Kampanya ilk feminist eylem olarak değerlendirilmektedir (Tekeli, 1995).

12 Eylül ardından ilk protesto eylemi 1987’de İstanbul’da kadına yönelik aile içi şiddete karşı gerçekleştirilmiştir. 1988’de “Kaktüs” dergisi yayımlanmıştır. Yine bu tarihte I. Kadın Kurultayı gerçekleştirilmiştir. 1989’a gelindiğinde cinsel tacize karşı kampanyalar başlatılmıştır. Bu kampanyalar sonucunda TBMM tarafından Ceza Kanunu’nun 438. Maddesi ve Anayasa Mahkemesi tarafından da Medeni Kanun’un 159. Maddesi kaldırılmıştır. Yine bu dönemde bazı siyasi partilerin kadınlara yönelik ¼ kota ilkesini ve kadından sorumlu bir devlet bakanlığının olması gerektiğine yönelik kararları benimsediği gözlemlenmektedir. Bunun sonucunda 1990 yılında “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. Bu yıldan itibaren üniversitelerde Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezleri kurulmaya ve bu alanda yüksek lisans programları açılmaya başlamıştır. İstanbul ve Marmara Üniversitesi Kadın Sorunları ve Araştırma Merkezi kurulmuş ve İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi açılmıştır. 1991 hükümetiyle birlikte kadınlardan sorumlu bakanlığın başına bir kadın bakan getirilmiştir. 1993’te ilk kez bir kadın başbakan göreve gelmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Medeni Kanun’da kadın erkek eşitliğine aykırı hükümlere ve mal varlığı düzenlemesinin değiştirilmesine yönelik kadın dernekleri TBMM’ye dilekçe sunmuştur. 1990-1994 yıllarını kapsayan, Altıncı Beş yıllık Kalkınma Planı’nda kadınlarla ilgili politikalar Cumhuriyet tarihinde ilk kez ayrı bir başlık olarak yer almıştır. Kalkınma planında ilk kez toplumsal cinsiyet eşitliğine dair ifadeler bulunmasına karşın kadını aile dahilinde tanımlayan ve sınırlandıran bir bakış açısının hâkim olduğu gözlemlenmektedir. Bu yaklaşımı doğrular bir şekilde, milli bütünlük ve dayanışmanın güçlendirilmesinin temel unsuru olarak ele alınan aile kurumunun, her yönden pekiştirilmesi gerektiği görüşünün hâkim olması dikkat çekmektedir (Önder, 2013, s. 40).

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde hane içinde eşitlik yahut eşitlikçi ebeveynlik gibi alanlarda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak Carolyn Pape Cowan ve Philip A. Cowan (1992) ile Susan Walzer’in (1998) araştırmalarından elde etmiş olduğu bulgulara göre ne kadar eşitlikçi olursa olsun, partnerlerin ebeveyn olmasının ardından yaşanan değişimin genellikle daha çok toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü işaret ettiği anlaşılmaktadır. Toni M. Calasanti ve Carol A. Bailey (1991) ise yapmış oldukları çalışma sonucunda eşitsizliğin, eşit ücrete tabi, eşit çalışma saatleri ve liberal cinsiyet rolü

ideolojisine sahip çiftlerde dahi devam ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca bu faktörlerin, işbölümünün sebepleri olarak sonuçlanmasını da muhtemel olarak değerlendirmektedirler. Ebeveynliği eşit olarak paylaşan partnerlerin, cinsiyete yönelik daha eşitlikçi fikirler geliştirdikleri ve çalışma saatleri ile maaşlarına yönelik karşılaştırılabilir, eşitlikçi seçimlerde bulduklarını gözlemlemişlerdir. Anneliğe dair kültürel çelişkileri incelediği çalışmasında Sharon Hays (1996), annelerin çocuklara karşı özel bir sorumluluğu olduğu görüşünü dile getiren “*the intensive motherhood*” kavramını açıklamaktadır. Bu yaklaşımda babalar da dahil olmak üzere anne haricindeki diğer tüm bakıcılar ikinci en iyi alternatif olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca çocukların ihtiyaçları her şeyden önde tutulmalıdır ve bu ihtiyaçlara en iyi yanıt verebilecek kişi annedir. Bu ideoloji kimi anneleri çalışmayı bırakmaya yahut yarı zamanlı işlere dönmeye mecbur kılmaktadır. Hays’in kavramını açıklayıcı bir örnek olarak Walzer (1998), eşitlikçi olmayan roller sergileyen ebeveynlerin, çocukların doğal olarak anneye özel bir bağları olduğuna inandıklarını tespit etmiştir. Ayrıca araştırma bulgularına göre yine bu ebeveynler, erkeklerin çocuğu annesi gibi besleyemeyeceğini ileri sürmektedir. Deborah Lupton ve Lesley Barclay (1997) ile Francine Deutsch (1999) ise bu efsanelerin kendini gerçekleştiren kehanetler haline geldiğini çünkü kadınların “üstün” besleme yetilerine ve çocuklarıyla “bağlanmalarına” inanan ebeveynlerin, hayatlarını annelerin çocukları için her an hazır ve ulaşılabilir olmaları yönünde düzenlediği sonucuna ulaşmıştır.

Tüm bu tarihsel sürecin ardından günümüzü değerlendirdiğimizde Türkiye’de; üniversite öğrencilerinin %34,59’unun kadın (YÖK, 2019), işgücüne katılım oranının kadınlarda %33,8 iken erkeklerde %72,1 (TÜİK, 2018), istihdam oranının kadınlarda %29,3 erkeklerde %65,8 (KA.DER, 2018), 27 meclis kabine üyesi arasında yalnızca 2 kadın yer almakta ve bu bağlamda kabinedeki kadın temsiliyeti oranının %7,4 (KA.DER, 2017), 468 erkek milletvekili karşısında 75 kadın milletvekili ile TBMM’deki mevcudiyetin %13,8 (KA.DER, 2018), 1389 belediye başkanının içinde 43 kadın başkan (KA.DER,2019) ve sektörel bazda temel işgücüne katılımın hizmet sektöründe, kadınların %57,6 iken erkeklerin %53,3 (TÜİK, 2017); tarım sektöründe, kadınlarda %26,8 iken erkeklerde %14,9 (TÜİK, 2017); sanayi sektöründe, kadınlarda %14,7 iken erkeklerde %21,2 (TÜİK, 2017); inşaat sektöründe, kadınların %0,9’luk oranına karşın

erkeklerin%10,06 (TÜİK, 2017) ve son olarak toplam istihdam sayısının 128.000 kişi olduğu dijital sektörde kadın çalışan oranının %27 (BTK, 2017) olması Türkiye’de kadının çalışma hayatına katılımına yönelik güncel bir özet niteliğinde değerlendirilebilir.

Dünyanın farklı bölgelerinde yapılan çalışmalardan elde edilen bulguların da desteklediği üzere; hane içi emeğin kadın ve erkek arasında eşit olarak bölünebilmesi, kadınların ve erkeklerin toplumsal alana ve ekonomiye katılımları bakımından aynı koşullara sahip olmasıyla gerçekleşebilir (Ecevit, 1993, s. 27).

Kuramsal çerçevenin aktarımının ardından araştırma bulgularının analizi ve bu bağlamda oluşturulmuş temalar özelinde kadınların araştırma sorunsalına dair görüşlerine yer verilmiştir.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya katılan kadınların kendi yaşadıkları deneyimlerinin analizi yapılmaktadır. Veriler araştırmacı tarafından gerek kuramsal gerekse pratikteki anlatılar üzerinden temalaştırılarak dokuz farklı başlık altında değerlendirilmiştir. Öncelikle bu bölümde katılımcıların sosyodemografik verileri ele alınmakta daha sonra ise temalaştırdığımız başlıklara yer verilmektedir.

3.1. KATILIMCILARIN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bu araştırmada Ankara ili özelinde çalışan kadınların “kadın” ve “anne” kavramlarını nasıl algıladıkları ve kendi söylemleri aracılığıyla ne şekilde ifade ettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen çalışan kadınların sosyodemografik niteliklerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

	Yaş	Eğitim	Meslek	Çalışma Durumu	Ekonomik Durum	Aile Yapısı ve Genişliği	Medeni Durum	Çocuk Sayısı ve Cinsiyeti
K1	47	Üniversite İşletme	Mağaza Yöneticisi	Çalışıyor	Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Bekâr	-
K2	37	Üniversite Uluslararası Ticaret	Serbest Ticaret / Pilates Eğitmeni	Çalışıyor	Üst-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	-
K3	27	Üniversite Spor Bilimleri	Milli Sporcu / Eskrim Antrenörü	Çalışıyor	Alt-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Bekâr	-

K4	34	Üniversite Halkla İlişkiler ve Reklamcılık	Satış Danışmanı	Çalışıyor	Üst-Orta	Gecekondu / Birleşik Aile	Evli	Bir erkek çocuk
K5	59	Lise	İşletme	Emekli	Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	-
K6	65	Üniversite Hukuk	Avukat	Emekli	Orta	Kırsal / Çekirdek Aile	Evli	Bir kız çocuk
K7	54	Üniversite İşletme	Muhasebeci	Emekli	Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	Bir kız çocuk
K8	26	Üniversite Bilgisayar Mühendisliği	Bilgisayar Mühendisi	Çalışıyor	Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Bekâr	-
K9	52	Üniversite İngilizce Öğretmenliği	Öğretmen	Emekli	Üst-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	Bir kız çocuk
K10	25	Üniversite Jeoloji Mühendisliği	Jeoloji Mühendisi	Çalışıyor	Orta	Kırsal / Birleşik Aile	Evli	-
K11	40	Üniversite Elektronik Mühendisliği	Yazılım Mühendisi	Çalışıyor	Üst-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	-
K12	51	Üniversite Konservatuvar	Opera Sanatçısı	Çalışıyor	Alt-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Bekâr	-
K13	65	Üniversite Mali Bilimler	Memur	Emekli	Alt-Orta	Kırsal / Birleşik Aile	Bekâr	-
K14	24	Üniversite Antropoloji (Yüksek Lisans)	Antropolog	İş Arıyor	Orta	Gecekondu / Çekirdek Aile	Bekâr	-
K15	37	Üniversite Eczacılık / Sosyoloji (İkinci Lisans)	Eczacı	Çalışıyor	Üst-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Bekâr	-
K16	40	İslam Felsefesi Tarihi (Yüksek Lisans)	Bireysel Spor Antrenörü	Çalışıyor	Üst-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	-
K17	38	Üniversite Konservatuvar / Psikoloji (Yüksek Lisans)	Müzik Öğretmeni	İş Arıyor	Üst	Kentsel / Parçalanmış Aile	Boşanmış	-
K18	60	Lise	Ev Hanımı	Çalışmıyor	Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	Bir kız, bir erkek çocuk

K19	53	Üniversite Uluslararası İlişkiler	Diplomat	Emekli	Üst-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	Bir erkek çocuk
K20	33	Üniversite Elektrik Elektronik / Bilgi İletişim Mühendisliği (İkinci Lisans)	Elektronik Mühendisi	İş Arıyor	Üst-Orta	Kentsel / Çekirdek Aile	Evli	İki erkek çocuk
K21	48	Üniversite Kamu Yönetimi	Bankacı	Çalışıyor	Orta	Kırsal / Birleşik Aile	Evli	Bir erkek, bir kız çocuk
K22	49	Üniversite Hemşirelik	Hemşire	Çalışıyor	Üst-Orta	Kırsal / Çekirdek Aile	Evli	Bir kız, ikiz erkek

Araştırma kapsamında 13 çalışan/çalışmış kadın ve 9 çalışan/çalışmış anne ile görüşülmüştür. Katılımcılardan 6 kişi emekli, 1 kişi çalışmamakta, 3 kişi iş aramakta ve 12 kişi ise aktif olarak çalışma yaşamındadır. Araştırmanın niteliği bakımından şu anda çalışmakta olan katılımcılardan birinin (K11) çalışma yaşamına Ankara'da başlamış olup, uzun yıllar bu şehirde çalıştıktan sonra şu anda çalışma yaşamına farklı bir ülkede devam ettiğinin bilinmesi önem taşımaktadır. Yine iş arayan katılımcılardan biri (K20) de Ankara'da ilk iş tecrübesini edindikten sonra başka bir ülkede yaşamaya başlamıştır. Bahsi geçen iki katılımcı da yılın belirli zaman aralıklarında Ankara'da yaşamaktadırlar.

Farklı yaş evrelerinde yaşanabilecek deneyim ve tecrübelerin olası çeşitliliği ihtimali göz önünde bulundurulduğundan, görüşme gerçekleştirilen kadınlar 24-65 yaş aralığındadır. Araştırmanın sınırlılıklarında da değinildiği üzere 18-23 yaş aralığındaki bireylerle, araştırma kapsamında aranan nitelikleri (hayatının belirli bir evresinde çalışma hayatına katılmış olmak) sağlayamamaları sebebiyle, görüşme gerçekleştirilememiştir.

Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen 2 kadın lise mezunu iken 15 kadın lisans, 3 kadın yüksek lisans mezunudur. 2 kadın ise ikinci lisans programında eğitimini sürdürmektedir. Özellikle ikinci lisans programına kaydolmuş bireylerin ya mesleklerinden memnun olmadığı yahut iş imkânı kısıtlılıklarının önüne geçebilmek adına günümüz iş koşullarına göre bir bölümde okumayı tercih etmek durumunda kaldığı

gözlemlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumu göz önünde bulundurulduğunda araştırmada eğitim düzeyi lise üstü ve üniversite mezunu olan kadınlarla görüşülmüştür.

Araştırma dâhilinde görüşme gerçekleştirilen kadınlar hayatlarının belli bir döneminde çalışma hayatına katılmış, halen çalışmakta yahut emekli olmuştur. Bu bağlamda araştırmaya 6 emekli, 1 çalışmayan, 3 iş arayan ve 12 çalışmakta olan kadın katılmıştır.

Ekonomik durum başlığında belirtilmiş olan tanımlamalar katılımcıların ekonomik anlamda kendilerini hangi sınıfa ait hissettikleri doğrultusundaki kendi ifadelerinden oluşmaktadır.

Katılımcıların aile yapısı ve genişliği göz önünde bulundurulduğunda 3 kadın kırsal/geniş aile, 2 kadın kırsal/çekirdek aile, 1 kadın gecekondulu/geniş aile, 1 kadın gecekondulu/çekirdek aile, 14 kadın kentsel/çekirdek aile ve 1 kadın kentsel/parçalanmış aile yapısı içerisinde yetişmiştir.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan 7 kadın bekâr, 1 kadın boşanmış, 14 kadın ise evlidir. Evli olan kadınlardan 9'u çocuk sahibi olarak anne iken, araştırmaya katılan 5 kadın çocuk sahibi değildir.

3.2. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

Araştırma verilerinin analizi kapsamında araştırma soruları, araştırmaya katılmış olan görüşmecilerin anlatıları ve varoluşçu feminizm ile queer kuramın temel kavramları bakımından 9 tema oluşturulmuştur. “İmkânlar Dâhilinde Gerçekleştirilebilir Kadınlık” temasının altında “Ebeveynler ve İdoller Yoluyla Kodlanan Gelecek Vaatleri” ve “Annelik ve Sürdürülebilir Kadınlık” teması altında ise “Karar Mekanizmaları” ile

“Cinsel Kadınlık Ekseninde Biyolojik Bağın Reddi” alt temaları yer almaktadır. Şimdi bu analiz birimi olan temaları görmeye çalışalım.

3.2.1. Kendi Anlam Dünyasında “Kadın Olmak/Kadın Doğmak”

Biyolojik cinsiyet tanımlamaları bağlamında toplumsal söylem ve uygulamalar kadını daimî bir tanımlama içerisinde, farklı görev ve uygulamalara tabi tutmaktadır. Çalışan bir kadın olmak bağlamında bireyin kendini nasıl ifade ettiği ve ataerkil söylemin normları bakımından hayatını nasıl deneyimlediğinin anlaşılması bireyin kendini bir kadın olarak nasıl ifade ettiğini anlamamız bakımından önem taşımaktadır.

Kamusal alan kapsamında çalışma hayatına katılım bakımından K14 (24, *bekâr, iş arıyor*) kendini; “güçlü”, “ısrarcı” ve “hırslı” bir kadın olarak tanımlamaktadır. Kadınlık kimliğinin doğuştan mı geldiği yoksa sonradan mı edinildiğine dair düşüncelerinde ise kadın olmayı cinsiyet açısından doğuştan gelen olarak kodlarken, hissiyat bağlamında öğrenilen bir şey olarak kategorilendirme ihtiyacı da duyduğu gözlemlenmektedir. K14’ün ifadesine göre; “Cinsiyet odaklı baktığımızda tabii ki yani bu doğuştan gelen bir şey olabilir ama kadın olduğunu hissetmek ya da bunun farkına varıp davranmak belki sonradan gelen bir terim olabilir”. Kadınlık kimliği; “Erkek ve kadın olmak sadece cinsiyet farkı. Yani bunun toplumsal, kimlik açısından bir farkı olduğunu düşünmüyorum” (K14). Ancak hayatın gerçekleriyle yüzleşmek anlamında kadınların erkeklere göre hem daha güçlü olduğunu hem de onlara kıyasla çok daha erken yaşlarda bu gerçekliklerle karşılaştıklarını dile getirmektedir;

“Ben güçlü olduğumu hissediyorum. Belki erkek olsaydım... Genellikle bu toplumda şöyledir ya erkek için bir ortam hazırlanır. İşi varsa babadan kalır ya da çok çaba sarf etmesi gerekmez ... genelde bu şekilde büyütülür erkekler. Ama kadının hayatının her aşamasında daha çok çaba sarf etmesi gerekiyor. Gerçeklerle, hayatın gerçekleriyle belki daha erken yaşta karşılaşıyor. Dolayısıyla bu anlamda güçlü olduğunu düşünüyorum kadınların” (K14).

Kadınların güçlü olduğundan bahseden K14'ün düşüncelerine karşıt olarak K17 (37, boşanmış, iş arıyor) kadınlığın çok zor ancak bir o kadar da güzel ve üreten biri olmak anlamına geldiğini belirtmiştir; “Çok zor yani, kadın, ben babaanneme kadın derim, gerçekten bir kadın, anneannem bir kadın. Çünkü bağlayan, aileyi toparlayan, her şeyde kadının rolü bence çok etkindir” (K17). Aile bütünlüğü bakımından değerlendirdiği kadın, ona göre güçlüdür çünkü her türlü şeyin üstesinden gelen, çekip çeviren, derleyip toplayan ve üreten bireydir aile içerisinde. “Yani parçalayan da bana göre odur, birleştiren de. Çünkü çok zeki insanlar olduğunu düşünüyorum kadınların” (K17). Ancak onun için kadınlık kimliği yalnızca kimliğindeki renk anlamına gelmekte ve biyolojik cinsiyeti tanımlamaktadır; “Doğdum, uzuvlarım farklı, kadını. Doğuştan. Cinsiyet neyse görüntüde o verilir yani” (K17). Yaşadıklarını bu şekilde anlamlandıran K17'nin ifadeleri aslında yerleşik kadın algısının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Toplumdaki yerleşik kalıp yargılarla hareket ettiği ve bu kalıpları içselleştirdiği görülmektedir.

“Çalışkan” bir kadın olduğunu düşünen K2 (37, evli, çalışıyor) kendisini organizatör gibi hissettiğini ve çalışma hayatından daha fazla özel hayatına yönelik daimî bir koşturmaca ve organize etme durumunda bulunduğunu belirtmiştir. “Organizatör gibi hissediyorum kendimi. Her şeye yetmeye, yetişmeye çalışan ... bence insanlık meziyeti gibi bir şey bu yani” (K2). Herhangi bir cinsiyet ayrımı göz etmeksizin böylesi bir yorumda bulunduğu altını çizerek kimi insanların oturduğu yerde beklerken bazı insanların da uğraşıp yaptığını dile getirmekte ve kendisini uğraşan, başaran olarak değerlendirmektedir. Kadınlık kimliğinin doğuştan gelmediğini düşünen K2 için herkes doğduğu cinsiyette yaşamamakta ve bazı insanların farklı tercihleri bulunmaktadır. “Kendini öyle hissedip öyle davranan da var işte eril kişilik dediğimiz. Onun için bence doğuştan gelmiyor yani nasıl bir şey bilmiyorum. Belki psikolojik belki hormonal hani değişebilen bir şey gibi geliyor bana” (K2). İnsanların hissettikleri şekilde yaşamaları gerektiğini düşünen K2 kadın olmayı başarı ve doğurganlıkla ilişkilendirmektedir. Onun için kadın olmak denildiğinde ilk aklına gelen doğurganlıktır. Bununla bağlantılı olarak da kadınların daha merhametli olduklarını düşünmektedir. “İlk başta doğurganlık geliyor

hani erkeklerden daha farklı olarak. Sanki bilinçaltıma öyle yazılmış benim yani. Kadın deyince daha önce doğurgan olması ve daha merhametli olması diye ayırıyorum sanki kadını” (K2). Kadını erkeğin karşıtı olarak tanımlama yoluna giden K2 her insanın hissettiği gibi yaşaması gerektiğini vurgularken daha hümanist bir bakış açısıyla cinsiyet kavramından sıyrılmaya çalışmaktadır. Ancak yine de kadınların erkeklere göre her konuda daha başarılı olduklarını öne sürmektedir. Düşüncelerini bu şekilde ifade eden K2'nin kendi içinde tartışa tartışa mevcut kalıpların dışına çıkma gayesinde olduğu gözlemlenmektedir. İnsan odaklı bir düşünme biçimine evrilmek gerektiğini düşünse de henüz gündelik yaşamında bu düşünüşünü pratiğe aktaramamıştır. Bu noktada eşinden yapıcı anlamda bir destek görmeye beraber anne, baba ve kardeşlerinin bulunduğu çekirdek ailesine yönelik kendi yüklenmiş olduğu “sorumluluklar” hayatının her alanında bu düşüncesine göre yaşamasının önüne geçmektedir.

Özellikle genç kızlık döneminden itibaren toplum içerisindeki gözlemlerinden yola çıkarak yapmış olduğu tespitler sonucunda kendini mümkün olduğunca kadınsı görünüş ve davranışlardan uzak tutmaya çalıştığını söyleyen K5 (59, evli, emekli) *“kadınsı bir kadın”* olmadığını düşünmektedir. Kadın kimliğinin doğuştan gelmesi gerektiğini ve bu kimliğin yitirildiğine inanmaktadır. Ancak günümüzde kadınların *“biraz daha kimliğine sahip çıkma, biraz daha kendini ifade edebilme, kadın kimliğinin ne olduğunu algılayabildiklerini”* (K5) düşünmektedir. Kadın olmayı doğrudan *“çıtırdım”* ve *“naif”* olma kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Bu sebeple de kendini kabul ettirmek adına biraz daha erkeksi olması gerektiğini düşünmüştür. *“Belki toplumun beni kabul etmesi için biraz daha naif olmamak, çıtırdım olmamak adına yaptığım bir şey mi, onu başlarda anlayamamıştım ama şimdi düşünüyorum, kadın kimliği çok özel bir kimlik aslında. İş ki biz buna sahip çıkalım”* (K5). Toplumsal alanda kendisini kabul ettirmek ve sözünün geçerliliği olmasını sağlayabilmek adına bu kimliğe sahip çıkamadığını vurgulamaktadır. Özellikle çalışma hayatını göz önünde bulundurduğunda çok doğru bir tercih yaptığını düşünmekle beraber günümüzde kadınların böylesi bir duruma girmemeleri aksine mücadele etmeleri gerektiğini düşünmektedir. *“Eskiden kadın kimliği yoktu. Baban, abin, evlenince kocan, hep bunlarla bastırılmıştı kadın kimliği. Bence şimdi kadın kimliği ortaya çıkıyor”* (K5). Kendisinin böyle bir şansı olmadığını ancak artık kadınların

toplumda “*albenisiyle, naifliğiyle var olması gerektiğini*” dile getirdikten hemen sonra aslında bu düşüncesinin toplumun kabul ettiği bir algı olduğunu belirtmiştir.

“Çok garip, insan kendi kendine konuşurken de alabiliyormuş bazı şeyleri. Kendini kabul ettirebilmek için, demin de kullandığım laf oydu işte kadınsı değilim derken çünkü bizim toplumumuzda öyleydi yani erkek egemen toplumlarda bu kadını hep ikinci plana, üçüncü plana iten bir şey. Onun için de kadınlar o naiflikten vazgeçip biraz daha erkeksi, biraz daha böyle yırtıcı olmaya çalışıyordu en azından benim dönemimde. Şimdi baktığım zaman, kadınlar kendi kimlikleriyle kendilerini çok daha fazla kabul ettirebilir duruma geldiler bence” (K5).

Özellikle ekonomik özgürlüğün “*her zaman için kadını görünür yapan ve kadını kadın yapan*” şey olduğunu dile getirmektedir. Eğitim hayatı daha farklı ve kendi istekleri doğrultusunda ilerlemiş olsaydı belki de böylesi bir “*savunma mekanizması*” geliştirmek mecburiyetinde kalmamış olabileceğini düşünmeye başlamıştır. Kadınların kendilerini savunmak adına kendi tanımladıkları kimliklerin aksi doğrultusunda yaşamayı bir koruma kalkanı olarak kullandıkları ortaya çıkmaktadır. K5’in anlatılarında olduğu gibi eğitim hayatı ve bununla bağlantılı bir şekilde gelişecek ekonomik özgürlüğün kadınların hayatta dik duruşları ve kendi yollarını çizmeleri bakımından yalnızca içlerinden geldiği gibi yaşamalarını doğrudan etkilediği gözlemlenmektedir.

Kadın kimliğini kölelik olarak değerlendiren K16 (40, evli, çalışıyor) yaklaşık otuz yaşına dek “*ben yanlış doğmuşum, ben erkek doğacaktım*” diyen bir insan olduğunu ve bir insanın kadın olmasından mutluluk duymasının çok da beklenemeyeceğini belirtmektedir. Kadından hayatının her aşamasında ve her yaş diliminde çok fazla beklentinin olduğunu vurgulamaktadır. “*Kadın olacağına kapının iti ol daha iyi diyerek olayı çözeyim yani [gülüyor]. Çocuğa da baksın, çalışsın para da getirsin, evini de temizlesin, kokoş da olsun. Birçok şey birden bekleniyor maalesef ki. Tabi bunu yaparken de erkeğin desteği sıfır*” (K16) geneli baz alarak erkeklerin bu konularda rol olmadığını belirtmekte ve erkeğin kadına o zaman hiçbirini yapmamasını söylediğini dile

getirmektedir. K16'nın ifadeleri sosyalist feministlerin "çifte vardiya" kavramına öznel deneyimler bağlamında verilmiş örnekler üzerinden bir tanımlama niteliğinde değerlendirilebilir. *"Ya böyle tam kafese kapatıyor ya da böyle manyakça bir şey bekliyorlar ahtapot gibi. Her işi de yapsın diye bekliyorlar maalesef"* (K16). Bu minvalde kadınlık kimliğinin tamamen yüklenen bir şey olduğunu düşünmektedir. Ancak kimi kadınlarda da *"Bazıları doğuştan genetik köleler var. O da bence yedi kuşak öncesi de anasında atasında da eminim o vardır ve onu hissederek belki. Anaç tip dediğimiz tipler var ya. Belki onlar öyledir ama onlar istisna yani"* (K16). Kadın olmanın erkekler tarafından yüklenen/beklenen sorumluluklar anlamına geldiğini düşünen K16 toplumdaki yerleşik kalıp yargıları yıkan ve hayatından çıkarmış bir kadındır. Eşiyle olan paylaşımlarında da bunu mümkün mertebe sağlamaya çalıştığını ve sırf kadın olduğu için ailesi de dâhil olmak üzere hayatında hiçbir erkeğe karşı özel bir sorumluluğunun bulunmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda kadınlık kimliğinin toplumsal bir dayatma olarak kabul ettiği gözlemlenmektedir.

Kimlik kavramına *"nurture"* (kimlikler bazında çevreden edinilen) ve *"nature"* (doğuştan gelen) kavramları perspektifinden K11 (40, evli, çalışıyor) genlerin yanı sıra yaşadığımız toplum içerisindeki kalıp yargılar ve öğretilerden etkilenmemenin mümkün olamayacağını düşünmektedir. Dolayısıyla insanın hem doğum öncesi hem de yaşam sırasında yaşanan her şeyden etkilenebileceğine inanmaktadır. Özellikle çocukluk döneminden itibaren kadın olmanın dezavantajlı olmak anlamına geldiğini düşünen K11'in annesinin yaşadıklarından oldukça etkilendiği gözlemlenmiştir. Annesinin maruz kaldığı her şeyin kendisinde sinir yapmış ve çok küçük yaşlardan kadınlara yakıştırılan pek çok öğretiye karşı çıkmaya başlamıştır. Kardeşi doğduktan sonra annesinin işten ayrılması ve üniversiteyi asla tamamlayamamış olmasından bir yerde kendisini sorumlu bulmaktadır. Çocuk doğurduğu için üniversiteden ayrılmak durumunda kalan annesinin haksızlığa uğradığını düşünmektedir. Kadınlara yakıştırılan *"daha aşağısınız"*, *"sizin beyniniz küçük"* gibi söylemleri hayatı boyunca kabul etmediğinin altını çizmektedir. *"Ben başka bir bireyim tamam mı, benim insanlarla ilişkilerim bu şekilde ve etrafımda bir erkek bir şey yapıyorsa ben ondan on kat daha iyi yapacağım. Onlarla sidik yarışına giriyordum gereksiz bir şekilde [gülüyor]. İtlikse itlik, çalışkanlıksa çalışkanlık. Onlardan*

aşağı kalmayacağım” (K11) diyerek bu şekilde yaşadığını ve etrafındaki insanların da onu tanıyıp bildikleri için hiçbir zaman kendisine o gözle bakmadıklarını düşünmektedir. Ancak yurtdışında çalışmaya başladıktan sonra gözlemlerinin değiştiğini belirtmiştir. “İnsanlar gizliden gizliye acayip derecede kadınları aşağı görüyorlar aslında. Ve bu belli oluyor” (K11). Bir yandan yabancı bir ülkede çalışmaya başlaması ile farklı bir toplumsal düzenin içinde farklı performansları gözlemlemeye başladığını düşünmekte diğer taraftan da yaşının ilerlemesi sonucunda daha derin bakabilmekle ilgili olabileceğini düşünmektedir. Tüm bunların yanı sıra; “Yabancı bir ortama gittiğim için beni tanımayan insanların arasında şeyi gördüm yani sadece başka bir kadın gibi davranılmanın nasıl bir şey olduğunu. O yüzden kadın olmak demek biraz karışık işte [gülüyor]” (K11). Kadının biyolojik ve toplumsal faktörlerden etkilendiğini ileri süren K11 özellikle toplumsal öğretilerin ve normların biyolojik nitelikleri ataerkil tahakküme hizmet eder şekilde kullanabildiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla kadına biyolojik anlamda kadın olarak tanımlanması sebebiyle birtakım sorumluluk ve görevler yüklendiğini ifade etmiştir. Gerek toplumdaki örnekler gerek annesi üzerinden gözlemlediği olaylar kendi hayatında yerleşik kalıp yargıların dışına çıkabilmesini sağlamıştır.

Annelerde ise söylem doğrudan anne olmak üzerinden değişime uğramaktadır. K4 (37, evli, çalışıyor, 1 erkek) kendini bir kadın olarak “güçlü”, “çalışkan”, “özgüvenli” ve “iyi bir anne” şeklinde tanımlamaktadır. Anne olmadan önce ve anne olduktan sonra kendine dair düşüncelerinin ve hissettiklerinin değişmediğini dile getiren K4 çocukları hep çok sevdiğini ve anne olduktan sonra da bu durumun iyice ortaya çıktığını vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. “K4 neydiyse eskiden, şu an aynı K4, aslında hiçbir fark yok yani. Sadece böyle sevgisini daha dışa vuran daha gösteren bir anne oldum diyebilirim” dedikten sonra kadınlık kimliğinin doğuştan geldiğini belirtmiştir. Onun için bu kesinlikle sonradan öğrenilebilecek bir şey değildir. K4’ün anlatıları sosyal öğrenme sonucunda gelişen tipik annelik algısının doğuştan geldiğine inandığını göstermektedir. Dolayısıyla anneliğe dair yerleşik kalıp yargıları benimsediği ve bunları olması gereken olarak değerlendirdiği gözlemlenmektedir.

K19'a (53, evli, emekli, 1 erkek) göre ise kısmen doğuştan gelen unsurlar söz konusudur; *“Biyolojik özellikler var, organlarımız, doğurgan olma özelliği, hormonal yapı vs. gibi doğuştan özellikler var ama toplum tarafından bize öğretilen belli bir kültür içerisinde oluşmuş olan birtakım yapılar, yargılar vs. onlar da kadınlık olgusunu bize öğretiyor aynı zamanda”* (K19). Bununla birlikte kısmen de öğrenilen bir şey olduğunu söylemektedir. K19'un ifadelerinden henüz kadınlık algısının netleşmemiş olduğu gözlemlenmektedir. Ancak toplumsal öğretilerin kadınlığın oluşmasına dair önemli bir yerinin bulunduğunu belirtmesi kadınlık davranışlarını pekiştiren bir unsur olarak okunabilir.

Kendisini *“hem ev kadını hem son derece aktif olarak çalışan bir kadın”* ve de kızının tanımlamasıyla *“çok iyi bir anne ve arkadaş”* olarak gören K6 (65, evli, emekli) anne olmanın kadının hayatında çok büyük değişiklikler getirdiğini ve *“insanın dünyaya bakış açısının değiştiği”*ni belirtmiştir. Ancak bunun haricinde her birey için kırk yaşa kadar olan sürecin acemilik dönemi olarak tanımlamakta ve *“gerçekten olgunlaşıp hayata bakışınızı, verimliliğinizi arttıran”*ın kırk yaş ve sonrası olduğunu vurgulamaktadır. Kadınlığın doğuştan mı geldiği yoksa sonradan mı öğrenildiğine dair bir fikrinin bulunmadığını çünkü farkında bile olmadığına değinmekle birlikte *“kadın olarak dünyaya gelmişseniz kadın olduğunuzu hissettireceksiniz”* (K6) demektedir. Çalışma hayatından aktarmış olduğu bir örnek üzerinden bu ifadesi ile aslında toplumsal öğretiler bağlamında “öteki” olarak kodlanan kadının kendini bu şekilde “özne” konumuna taşıdığını düşünmektedir. *“Bir tarihte kamudaki çok üst amirlerimden biri “hem kadınsın üstelik avukatsın hiç çekilmiyorsun” demişti. İşte bunu o erkeklerin kıskançlıklarına veriyorum. İstedığınız kadar başarılı olun, onlar kabul etmez istemezler. Ama ben hiçbir zaman ezilmedim, ezdirmedim kendimi çok şükür”* (K6). Özellikle kamu personeli olduğu dönemlerde bu ayrımcı söylem ve tavırlarla çok sık karşılaştığını ancak buna karşı hep dik durduğunu belirtmiştir. Onun için kadın olduğundan dolayı mesleğini icra edememesi söz konusu değildir. Aksine bu tarz tutumlarla karşılaşmış olması çalışma yaşamında daha azimli ve istikrarlı bir yolda gitmesine vesile olmuştur. K6'nın anlatılarından da görüldüğü üzere kadın, dezavantajlı konumda lanse edilmesini bir avantaja dönüştürebilmektedir. Böylece yerleşik kalıpların dışına çıkarak eril kavramların, tanımlamaların ve kabulleri özellikle çalışma hayatından bertaraf etmiştir.

Hayatında iki aydınlanma dönemi yaşadığını belirten K9 (52, evli, emekli, 1 kız) özellikle bilinç yükseltme ve kadınlık konularının birbiriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ancak kendi “*serüveni*” içerisinde bu sürecin belki de popüler hikâyelerde rastlanandan farklı bir sıralamada ilerlediğini belirtmektedir. Yirmili yaşlarının başında çok anlık, ana dair olmak birlikte kendisi için bir milat niteliğinde değerlendirdiği bir farkındalık yaşadığından bahsetmiştir. “*Bir anda sanki bütün beynim çalıştı ve hani damarlarıma kadar dişiliğimi fark ettim ve dişi olarak gücümü fark ettim. Ezoterik bir şeyi kastetmiyorum, tamamen fiziksel, o ana yönelik. Ve aa evet, ben kadınım dedim*” (K9). Bu dönemi o ana dek hayatında çok güçlü olduğunu düşündüğü bir evre olarak tanımlamaktadır. Kadın olarak dış görünüşüyle uğraşmaktan çok kendini doğru ifade edebilmekle ilgilenmeye başlamıştır. O dönemde hippie geleneğinden gelen bir grubunun olduğunu ancak o andan sonra bunun ötesinde, damarlarında akan bir bilincin olduğunu düşünmeye yöneldiğini belirtmiştir. “*Belki yılların getirdiği bir hafıza var, bilmiyorum ve o beni biraz büyüttü sanırım*” (K9). Bahsettiği bu evrede kadınlığının farkına varışı onu kendine dair bir birikimsel yolculuğa çıkarmıştır. Öyle ki kırk yaşına kadar olan süreci tamamen kendini geliştirmek ve bilinçlendirmek adına değerlendirdiğini vurgulamaktadır. Kırk yaşında esas aydınlanmayı yaşadığını ve bundan sonra belki de popüler hikâyelerdeki şekilde olmasa da orada vurgulanan anlamdaki cinselliği, kadınlık, dişilik ve seksapeliteyi deneyimlediğini aktarmıştır.

“Kırk yaşımı doldurduktan sonra kendimi kendimden başka kimseye beğendirme kaygım kalmadı. Kadın olarak kendini beğenmen yeterli oluyor. Tabi ki fiziksel olarak da onun da bir önemi var ama daha çok biriktirdiklerin, ilişkilerin, insanların hayatına nasıl dokunduğun falan, bir taraftan cinselliğin hani doruğa çıkıyor, öyle söyleyebilirim o yaşta. Çünkü artık kendini çok iyi tanıyorsun, isteklerini daha iyi bilmeye başlıyorsun, ne istediğini, neyden hoşlandığını, daha net ifade edebilmeye başlıyorsun, bir taraftan da insanlar hakkındaki yargılarını daha açık ifade edebilmeye başlıyorsun. İlla kırıcı olmak zorunda değilsin ama hani ayıp olur, kendime saklasam mı falan gibi kaygıların bitiyor, kırk yaş olgunluğu sanırım bunu getiriyor. Ondan sonraki kadınlığım sanırım daha keyifli oldu diyebilirim” (K9).

Anne olduktan sonra ise sorumluluk ve şefkat duygusunun geliştiğini, hoşgörü ve tolerans arasındaki farkı koyabilmeye başladığını düşünmektedir. Anne olmadan önce biteviye hoşgörülü bir insan olduğunu ancak bunun insanlara zarar verdiğini çocuğu olduktan sonra fark ettiğini belirtmiştir. *“Daha domestik oldum. Daha böyle kültürel bir fark belki ama belki yaşla ilgiliydi ama işte şu çocuğuma zarar verir, sigara içilirse evde şöyle olur, şunu çağırmayalım, aman yatağında uyusun... Dünyayı biraz farklılaştırmışım, arkadaş çevrem değişmiş, çocuklu ailelerle görüşmeye başlamışım [gülüyor]”* (K9). Anne olduktan sonra hayata bambaşka bir perspektiften (kızının gözünden bakmaya çalıştığını söylüyor), korumacı ve çocuğu odaklı bir şekilde yaklaşmaya başladığını ve çocuğu ile birlikte gelişip büyüdüğünü ifade etmektedir. Kadınlığın sonradan öğrenilebilecek bir şey olmadığını düşünen K9 *“insanın içinde, doğasında olmalı. Çok maskülen kadınlar da tanıyorum, çok feminen erkekler de tanıyorum örneğin, bence doğuştan geliyor”* erkeklerde de kadınlara atfedilen bazı özelliklerin bulunabildiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla ona göre kadınlık doğuştan gelmekle birlikte insan, kadın ya da erkek olarak sınırlandırılmakta ve mevcut kalıp yargıların dışında bireyler de bulunmaktadır. Doğuştan gelen özelliklerin kadını ya da erkeği sınırlandıramayacağı görüşünden hareketle K9’un yerleşik kalıp yargıları aştığı düşünülmektedir. Kadın olmayı karşıtlığı ya da ataerki üzerinden tanımlamamakla beraber kadına yakıştırılan sıfatlar ve yaptırımların ataerkinin bir aracı olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla kadına insani bir perspektiften yaklaştığı ve kadın algısının mevcut kalıp yargıların üstünde, kapsayıcı bir bakışı barındırdığı gözlemlenmektedir.

K9’un anlatılarında karşılaştığımız gibi K20 (33, evli, iş arıyor, 2 erkek) de kadın ya da erkek ayırımına gitmeksizin *“Bendeki olan şey insanlık olarak ele alınsın isterim”* demektedir. *“Çünkü kadınlık, erkeklik diye ayırınca biraz fazla o rol, model, o zaman yüklüyor oluyorsun sanki biraz insana. Kadınlık. Ne ki kadınlık? Yani niye kadınlık olmak zorunda olsun bir şey?”* (K20). Kadınlıkta öğrenilecek bir şey olmadığını ve bu yaklaşımın yalnızca kadın değil erkek için de geçerli olması gerektiğini vurgulamaktadır. Öyle ki doğuştan gelen her ne ise bunun kadınlık ya da erkeklik olarak ayrılmaması gerektiğini düşünmektedir. Anne olduktan sonra kadınlığında herhangi bir değişimin

olmadığını çünkü çok erken bir yaşta evlendiği için anne olmadan önce kadınlığının pek de farkında olmadığını belirten K20 bir yandan da evlenip direkt ülke değiştirmiş olması sebebiyle kendini bu yeni yaşamında daha iyi tanımaya başladığını belirtmektedir. Ancak ifadelerinden anlaşıldığı üzere aslında K20’de kadın algısının tam bir karşılığının bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Kadınlık ve bununla bağlantılı olarak da erkeklığe dair tanım ve sınırlamaların yapılmaması gerektiği görüşünün bu algıdan etkilenmiş olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

Erkeğin tarihsel süreç bağlamında daimî elinde tuttuğu ayrıcalığı; insan olma eğilimidir. Bu bağlamda erkek, kendi yazgısıyla çatışmaya girmemektedir. Ancak psikanalitik feministlerin ifade ettiği üzere oğlan çocuğunun babaya yönelmesi sürecinde anneden kopmak ama aynı zamanda kendine bir kız arkadaş edinmek noktasında bir parçalanma yaşadığı ifade edilmektedir. Erkek yaşadığı bu parçalanmayı erkek olmak adına (güçlü ve üstün olacağı için) kolay kabullenmektedir. Varlığı hiçbir zaman parçalanmamıştır. Toplumsal başarıların erkeklğini pekiştirici etkisinin ise erkeğe her zaman ve her koşulda kendine özgü bir güç sağladığı düşünülmektedir. Buna karşıt olarak tarihsel perspektiften ele alındığında, kadından hem bir nesne konumuna indirgenmesi ve orada kendini var etmesi hem de “hâkim olan varlık” olma ihtimalinden vazgeçmesi beklenmektedir. Kendi özgürlüğüne kavuşmuş, nispeten ataerkil normların dışına çıkmayı başarabilmiş ve kendi hayatını kendi kurallarına göre deneyimleyebilen kadınların temel çatışmasını Simone de Beauvoir (1981) bu noktada gözlemlemektedir. Kadının paradoksal bir biçimde içinde bulunduğu konumu; “varlığını sakatlamak istemediği için, kadınlık rolünü benimsemeye yanaşmamaktadır; oysa kadınlığını reddetmek de varlığını sakatlamaktır” şeklinde ifade etmiştir (Beauvoir, 1981, s. 132-133). Ona göre, kadının, kendi cinselliğini kabullenmiş bir insani varlık olduğunu deneyimlemesi erkekle eşit ve eksiksiz bir birey olma şansını elde etmesini sağlayacaktır. Ancak kadınlığından vazgeçmesi durumu, insanlığının da bir yanından vazgeçmiş olacağı anlamına gelmektedir (Beauvoir, 1981, s. 133).

Araştırma kapsamında görüşmeye katılan kadınların anlatılarından kadınlık kimliğine dair iki sonuç çıkmaktadır: İlk düşünce; bu kimliğin aslında biyolojik cinsiyet kavramıyla

aynı olarak değerlendirildiği ve bu bağlamda yalnızca doğuştan gelen bir özellik olarak yorumlandığı gözlemlenmektedir. Ancak kimi kadınların bu düşünceye sahip olmalarına rağmen bir yandan da hisler, deneyimler, öğretiler ve toplumsal pratikler bakımından, öğrenilen, sonradan edinilen bir deneyim şeklinde değerlendirdikleri dikkat çekmektedir.

Sonuç itibariyle kadınlığın; biyolojik anlamda, cinsiyet kavramı ile bağlantılı olarak, karşı cinsin varlığı ve bu cinsin oluşu üzerinden anlamlandırıldığı ortaya çıkmıştır.

3.2.2. Gündelik Hayat İçerisinde Kamusal Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri

Kamusal alan kapsamında kadının kendini nasıl tanımladığı ve bu esnada “kadın” olduğuna dair vurgu yapma ihtiyacı hissedip hissetmediği sorgulanmıştır. Araştırma öznelerinin kadınlığı nasıl tanımladığı ve bu tanım üzerinden kendinde nasıl deneyimlediği, taşıdığı ve tanıttığı konunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Kendini tanımlarken K19 ilk olarak bir “eş”, ardından da kimi özel durumlar çerçevesinde bir “kadın” olarak vurgu yapması gerektiğinden bahsetmiştir. “*Şunun şunun eşiyim diyebiliyorum örneğin ve kadın olmamı da pozitif bir şekilde vurgulamaya çalışıyorum. Bir kadın olarak şunları şunları yaptım gibi*” (K19). Kadınlığını tanımlarken birtakım önemli vasıflar ve becerilerini belirten K19 için kadın olmaya yönelik vurgu yapması onu bir yerde “saygın” ve sözünün kabul gördüğü bir konuma yerleştirmektedir. Ayrıca kadınlığı benimsemesi onun kadın olmaktan duyduğu memnuniyeti de göstermektedir.

Hamilelik dönemini kadınlığının ön plana çıktığı bir zaman dilimi olarak gören K20 çocuklarıyla ilgili her durumda kadınlığının öne çıktığını dile getirmiştir. Onun için kadın

olmaya yönelik toplum tarafından otomatik olarak uygulanan bir vurgulama durumu söz konusudur. Hamilelikle birlikte kadın hastalıkları ve doğum bölümünde yaşadıklarını, doktor kontrollerini, vücudunda yaşadığı değişimleri anlatan K20 hamilelik ve annelik konularında annelikle bağlantılı olarak kadınlığının ön plana çıktığını hissetmiştir. Anne olmayla beraber kadın için “kadınlık” kavramının anlamının “annelik” kavramından bağımsız olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kadın olduğunun bilinciyle yaşadığını ve her ortamda “*bunun gerektirdiği şekilde*” davranmakta olduğunu dile getiren K18’in toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bakımından normatif bir kadın algısına sahip olduğu gözlemlenmektedir. “*Kadın olduğum için örneğin toplu taşımada daha korunaklı bir yerde durmaya çalışırım mesela fazla erkeklerin arsına girmemeye çalışırım. Aşırı kalabalık yerlere girmemeye çalışırım. Beni rahatsız eder çünkü başkasına temas etmek veya şey yapmak*” (K18). Sandra Bem’in (1981) kadınsılık ölçeğindeki “ağırbaşlı, ciddi” ve “namuslu” kavramları doğrudan K18’in kadın algısıyla özdeşleşmektedir.

Tıpkı K20’nin annelik ve kadınlık arasında kurmuş olduğu bağ gibi K9 da anne olduktan sonra kadınlığının güçlü bir ayrıcalık olduğunu hissetmeye başladığını belirtmiştir. “*Hamileliği yaşadıktan sonra, doğum yaptıktan sonra, meme verdikten sonra bunu güçlü bir ayrıcalık olarak kabul ettiğim için kendimi kadın olarak tanımlamaya başladım*” (K9). Doğum yapmadan önce asla böyle bir ayrıma ihtiyaç dahi duymadığını, sadece bir yurtdışı seminerinde tuvaleti kullanmak adına böylesi bir şeye gereksinim duyduğunu gülerek anlatmıştır. Gündelik hayatında cinsiyet rollerine karşı çıkan kadının geleneksel bir yaklaşıma sahip olduğu ve kadın algısının bu bağlamda geliştiği ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri bakımından kadına ve erkeğe atfedilen pratikler K7 için kadının kendini erkeğe ve eril tahakküme karşı ispat etme aracına dönüşmüştür. Öyle ki erkeklerin yapabileceği olarak kodlanmış işleri gerçekleştirdiğinde bunu karşısındaki erkeğe muhakkak göstermek ve “*bunu ben yaptım, gördüğün gibi*” diyerek bu durumu

erkeğin “gözüne sokmak” istediğini belirtmiştir. Aslında kadın işi erkek işi ayrımının söz konusu olduğunu ve mesleklerin böylesi bir tanımlamaya tabi tutulduğunu dile getiren K7 eşi ile olan hane içi dinamikler bakımından böylesi bir ayırım ya da sınırlandırmanın söz konusu dahi olmadığını belirtmiştir. “*Sen bu işi yapamazsın, illa ben bu işi yapmalıyım gibi bir dayatmamız yok. Güzel bir uyum kurmuşuz ikimizin arasında. Otomatikman geliştirdi o zaten. Hiçbir şekilde birbirimizi sınıflandırmadık, sen bunları yapamazsın geri dur gibisinden*” (K7). Evliliği içinde kendini şanslı hissettiğini ancak toplumsal alanda herkesin bu şansı yakalayamadığını belirten K7 kamyon şoförlüğü ya da otobüs şoförlüğü gibi mesleklerin “*kadınların yapmaması gereken meslekler*” kategorisinde olduğunu vurgulamıştır. Toplumun bu tanımlamasına karşı kendisinin de böylesi bir meslek sahibi olup kadınların da bunu başarabildiğini, kendisinin de bunu yapma yetisine sahip olduğunu herkese göstermek istediğinin altını çizmektedir. Ancak benzer duyguları hane içerisinde yapılması gereken işlere yönelik de yaşadığı gözlemlenmiştir. K7’nin anlatılarından aslında evdeki tamir işlerini erkeğin gerçekleştirmesi gerektiğini düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak bunu aksi ifadeler ile kendini ön plana taşıyan K7 “*bunu ben yaptım*” diyerek aslında erkeğe bir nevi “görevini” hatırlatmaktadır. Dolayısıyla K7 için kadın ve erkeğin yapması gerekenler şeklinde hane içi (ve hatta kamusal alan dâhilinde de tanımlanmış) iş kolları bulunmaktadır.

Kamusal alanda, özellikle de çalışma hayatında kadın olmaya yönelik vurgu yapma zorunluluğu hissettiği zamanlar olmasına rağmen K5 hayatının hiçbir evresinde kendini bir kadın olarak vurgulamak zorunda hissetmediğini belirtmiştir; “*Hiç kimseye kendimi ispatlamak zorundayım diye düşünmedim. Zorunda olduğum zamanlar da oldu ama o zaman da herhangi bir şeyle olayın üstüne hiç gittiğimi hatırlamıyorum*”. Çalışma hayatındaki dik duruşunun altını sıklıkla çizen K5’in ifadelerinden de anlaşıldığı üzere kadın kendini kalıp yargıların dışında tutarak hayatını özgür iradesi doğrultusunda anlamlandırabilmektedir.

Çalıştığı ortamda çok fazla erkekle muhatap olmak durumunda kaldığını vurgulayan K8 kadın olduğunu belirtmek suretiyle iş arkadaşlarıyla arasına bir mesafe çizebildiğini belirtmiştir. Öyle ki zaman zaman erkeklerin kendi aralarındaki sohbetlere tanık olmakta ve bundan asla hoşlanmamaktadır. *“Bildiğin asker ortamıymış gibi bir seviyesizlik ortaya çıkınca, bizim insanımız da ondan anladığı için hani “burada bir bayan var, seviyenizi bilin!” demekte sadece bahane olarak kullanıyorum”* (K8). Bunun haricinde hayatının hiçbir evresinde kendini bir kadın olarak tanımlama ihtiyacı dahi duymamıştır. K8’in anlatısında kadın ve erkek rollerinin söylem üzerinden bir yansıması gözlemlenmektedir. Öyle ki kadının naif, kibar ve edepli davranış ve söylemlerle muhatap olması gerektiği, erkeğin ise aksi davranışlarla ilişkilendirildiği ve toplumsal anlamda da bu durumun normal karşılandığı ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal perspektiften erkeklere atfedilmiş bir meslekte çalışan ve eskiden kendini daha görünür kılmaya uğraştığını, buna çok önem verdiğini belirten K11 artık mümkün olan her alanda kimiksizleşmeye gittiğini belirtmiştir. Çalışma hayatındaki etkileşimlerinde kimliği ve özellikle de cinsiyetini belli etmeden insanlarla etkileşimde bulunduğunun altını çizmektedir. İş yerinde çalışanların kişisel bilgilerinin bulunduğu online iletişim listesinden fotoğrafını kaldırdığını ve sırf kadın olduğunu anladıkları zaman erkeklerden aldığı çok farklı tepkilere karşı bir nevi mücadele sürecine girdiğini vurgulamaktadır. *“Adımın da nasıl olsa kadın olduğu anlaşılmıyor. Çok generic bir ismim var ya, böyle kadın olduğumu saklıyorum resmen. Çünkü gerçekten yeter yani! O mailde, listelerde falan bir kadın adı, resmi görülünce farklı tepki veriyorlar yani”* (K11). Eskiden kadınlar da neler yapıyor, bakın mantığıyla hareket ettiğini ve görünür olmaktan çekinmek bir yana bunun için neredeyse özel bir çaba içinde olduğunu dile getirmektedir. Ancak artık bu tavır ve tutumlarla karşılaşmaya tahammülü kalmamıştır. *“Eskiden bununla gurur duyuyordum, bakın işte kadınlar sizin sandığınız gibi değil diye. Ama şimdi yoruldu ve gerçekten artık işimi, işimi görmek istiyorum sadece. Böyle bir şey ispatlama şeyinden vazgeçtim ve [gülüyor] adımları gizliyorum”* (K11). Çalışma arkadaşları tarafından “öteki” olarak kodlanmayı kabul etmeyen ve buna karşı bir mücadele ruhunu taşıyan K11 zaman içerisinde bu mücadelecilik ruhu yitirdiğini çünkü artık buna gücünün kalmadığını belirtmektedir. Kadının eril söylem ve eril akıl karşısındaki almış olduğu mücadelenin

zaman içerisinde yerini bezginliğe bıraktığı gözlemlenmiştir. Ancak K11'in anlatılarından da anlaşıldığı üzere kadın bu noktada “öteki” konumu kabul etmemektedir. Normatif kalıpları bulanıklaştırıp, muğlaklaştırmamız gerektiğini vurgulayan queer perspektiften hareketle kimliksizleşme ve bahsi geçen bu kalıpları yok etme yolunu gitmiştir.

Kamusal alanda kimi mekânları “*erkeklerin alanı*” olarak değerlendiren K12 (51, *bekâr, çalışıyor*) örneğin arabasıyla ilgili bir sorun yaşadığı zaman kadın kimliğinden bir nevi utanmış olduğunu belirtmektedir. Bu işi neredeyse yalnızca erkeklerin yaptığını ve en iyisini onların bildiğini düşündüklerinden dolayı kadınları her zaman aşağı konumda gördüklerini ifade etmiştir. “*Arabayla ilgili bir sorun olduğunda mesela Allah’ım niye kadını diyorum. Çünkü erkek işi gibi geliyor. Ama her şeyini de yaptırıyorum. Sanayiye de gidiyorum, muayenesini de yaptırıyorum [...] Ama bunda bir erkek olsa biraz daha farklı ilerler süreç diye düşünüyorum*” (K12). Bu işi yapan herkesin erkek olmasından dolayı bir kadınla muhatap olduklarında “*aa bayan anlamaz işte getirdi yine arabayı*” düşüncesine sahip olduklarını ileri sürmektedir. Bu anlamda erkeklerin kamusal alanın belli bölümlerini kuşatmış olduğunu ifade etmektedir. Ve bu kuşatma durumunu “*erkek hegemonyası*” olarak tanımlamaktadır. Kendini her şeyin üstesinden gelebilen bir kadın olarak tanımlarken kamusal alan ve işin cinsiyetlendirilmesi bağlamında yerleşik kalıp yargıların dışına çıkamayan bir K12 ile karşılaşmaktayız. Öyle ki kadın farklı konularda kendini hayata karşı olumlasa dahi kamusal alanda karşılaştığı toplumsal kabullere boyun eğdiği de gözlemlenmektedir.

K17 için bahsi geçen durum biraz daha işlevsel bir amaca hizmet ediyor gibi görünmektedir. İlk olarak hayatında hiç kendini kadın gibi tanımlamadığını belirtmesine rağmen kamusal alanda karşılaştığı zorluklar esnasındaki anlatılarda her şeyin üstesinden tek başına geldiğini vurgulamakla birlikte aslında kadın olmaya yönelik negatif bir bakış açısına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ona göre kadın olmak güçsüzlükle ilişkilendirilmesi bakımından ele alındığında hayatında kendini hiç bu şekilde tanımladığını söylemesi bir noktada anlaşılabilir hale gelmektedir. “*Ben de bir kadını,*

ihtiyaçlarım olabiliyor. Evet, tek başıma hallediyorum ama gidiyorum, kavga bile ediyorum trafikte. Erkek olsan bu kadar bi tepki vermez zaten karşıdaki insan” (K17) derken aslında kadın olmaya yönelik genel algının kendisi bakımından negatif olarak okunduğu/değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Örneğin; tekeri patladığında yahut aracını tamirhaneye götürdüğü bir zamanda karşısındaki eril dile *“Kadın olduğuma bakma, ben de...”* (K17) diyerek aslında kendi varlığını hissettirecek şekilde ifade edecek cümleler sarf ettiğini dile getirmiştir.

K14 ise bu konuda kamusal alan bağlamında çalışma yaşamından negatif örnekler vermiştir. Normalde böyle bir şeye ihtiyacı olduğunu sanmadığını belirtmektedir; *“Kendimi bir işte kanıtlamaya çalışıyorsam sadece yaptığım işle ya da başarıyla tanımlama ihtiyacı duyarım. Bunun cinsiyetimle bir ilgisi olup olmadığını sanmıyorum. Dolayısıyla katılmıyorum yani”* (K14). Ancak daha sonrasında yalnızca bir kadın olarak kendini ifade etmek mecburiyetinde bırakıldığının da altını çizmiştir;

“Özellikle iş hayatında ekstra bir mobbinge maruz kalabilirsiniz. Ya da giydiğiniz bir kıyafet yüzünden insanların bakışlarına maruz kalabilirsiniz ... kadın olmak her anlamda çok dikkat etmeniz gereken bir durum. Farklı şeylerle yaftalanma ihtimaliniz çok daha yüksek, erkeklere göre. İşte bu yüzden, özellikle akademik hayatta yahut iş hayatımda kadın olduğumu dile getirme ihtiyacı duyduğum zamanlar oluyor. Sadece yaptığım işle, ismimle değil, adeta haykırmak isteyerek “ben bir kadınıym ve başarılıyım” demek geliyor içimden. Haykırmasam da zaman zaman vurguluyorum kadınlığımı, ne yazık ki” (K14).

Buradaki algı, kadını küçük gören anlamında değil, cinsiyetini kabullendiğinden ve bir kadının da başarılı olabileceğini vurgulaması bakımından dikkat çekmektedir.

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere; kadın olmaya yönelik vurgu yapma ihtiyacı bir yerde bireyin kendini “savunması”, “korumaya alması” gibiyken diğer taraftan evli olma durumu bağlamında kadının kendini doğrudan erkek üzerinden/eşi üzerinden tanımladığını göstermektedir. Kendi başarılarını vurgulamaya yönelik yahut belki de kendi gündelik becerilerini ifade etmeye dair kadınların isimleriyle anılmak istedikleri

gözlemlenmektedir. Ancak bunu dile getiren kadınların kimi koşullar sonucunda belirtmiş oldukları istençlerinin de önüne geçen bir “kadın” vurgusuna gereksinim duydukları tespit edilmiştir. Güçlü bir kadın olmayı ekonomik özgürlük ve hür iradeye bağlayan katılımcılar eğitim hayatlarının bu yoldaki en önemli ve ilk adım olduğunu belirtmiştir.

Cinsiyete dayalı iş ayrımı -kadınların ve erkeklerin (*cinsiyetlerine özgüleştirilmiş*) farklı mesleklerde çalışma(*durumunda bırakılmaları*)ları- kadınların kazançlarının (*emeklerinin karşılığı olmadığı halde*) erkeklere oranlar daha düşük olmasını kolaylıkla açıklamaktadır (Guy&Newman, 2004, s. 291). Katılımcıların kadın işi-erkek işi ayrımına vurgu yapmalarına rağmen eşit işe eşit ücret konusu bağlamında kendi hayatlarına dair hiçbir yorumda bulunmamaları dikkat çekmektedir. İdeolojik anlamda eşit işte eşit ücret konusuna değinilmekle birlikte kişisel deneyimler bazında araştırma özneleri böyle bir ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarına dair herhangi bir paylaşımında bulunmamışlardır.

3.2.3. Gündelik Hayat İçerisinde Özel Alanda Tanımlanmış Cinsiyet Pratikleri

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşıldığı üzere ev kavramı kadınların çoğu için “huzur” ile karşılık bulmaktadır. Ancak Hooks (2016) kadınlar için evin yalnızca çocuklar ve erkeklerin olmadığı zaman dilimi içerisinde bir rahatlama mekânı olabileceğini belirtmektedir. Eğer ki kadınlar ev içerisindeki vakitlerinin tamamını yalnızca diğer bireylerin ihtiyaçlarına yönelik kullanırlarsa Hooks’un (2016, s. 67) da vurgulamış olduğu gibi ev; huzur, konfor ve rahatlama alanından çıkarak kadınlar için bir çalışma alanına dönüşecektir.

Günümüzde karşılaştığımız hegemonik uzamlar ve mekânlar yalnızca ekonomik örgütlenme biçimlerinin sonuçlarını değil, sürecin güçlenmesi bağlamında toplumsal ilişkilerin diğer özelliklerinin yanı sıra toplumsal cinsiyet özelliklerini de yansıtmaktadır

(Massey, 2001, s. 183). Kadınların gündelik yaşam pratiklerine bakış açıları ortaya koymaları istendiğinde kaçınılmaz bir şekilde “ev işi” kavramının doğrudan ve (neredeyse) sadece kadın ile bağlantılı olduğunu dile getirmeleri özel alan - kamusal alan iş bölümü konusunun cinsiyetlendirilişini gözler önüne sermektedir. Cinsiyet rolleri bakımından kadına ve erkeğe biçilmiş olan görevler kadınlar tarafından kimi zaman sorgulanmaksızın kabul edilmekte kimi zaman da bir nevi çaresizlik olarak nitelendirilerek “başa gelen çekilir” şeklinde ele alınmaktadır.

Özel alandaki bu sınırlandırmaların doğrudan kamusal alanı da etkilediği yahut etkilememesi adına ekstra bir çaba gerektiği de yine katılımcılar tarafından pek çok kez altı çizilen bir konu olma özelliğini taşımaktadır. Örneğin; evde her şeyi yapmak durumunda olan K1 (47, bekâr, çalışıyor) özel alan içerisinde bulaşık yıkamak, toz almak, evi süpürmek, çamaşır yıkamak gibi faaliyetlerin yanı sıra hane içerisinde gerçekleştirilmesi gereken hemen her şeyi yaptığını (ancak çalışma saatleri bakımından her zaman yemek yapma sorumluluğunun kendisinde bulunmadığını da belirterek), kendi gerçekleştiremediği pratiklerin de hane içi bireyler bakımından yalnızca annesi tarafından tamamlandığını belirtmiştir. Çalışma yaşamındaki konumu itibariyle “*iştekiler benim evde bunları yaptığımı düşünse zaten*” (K1) derken kahkaha atmaktan kendini alamamıştır. Gündelik hayat içerisinde kamusal alanda tanımlanmış cinsiyet pratiklerini kendi çalışma koşulları ve konumu bakımından bir nevi yıktığını belirten K1 evde her şeyi kendisinin yaptığını ancak iş yerinde yapılması gerekenleri ise yaptırdığını yine şu sözlerle açıklamaktadır;

“İlla ki bir fark oluyor. Yine yapıyorsun elbette ama orada [*çalışma yaşamını kast ediyor*] elinin altında insanlar var, onlarla paylaşabiliyorsun. Şimdi tamam, evde de babamla paylaştığım şeyler elbette var sadece annem ve ben dersem haksızlık etmiş olurum. Babam da elinden geldiği kadar paylaşmaya çalışıyor. Ama zaten elinden gelen yine kadın olarak annemle benim yapamadığım şeyler yani. Sınırlı kalıyor dolayısıyla. Yemek genelde annem yapıyor ama ben de yapıyorum, seviyorum. Babam mutfakta en fazla yumurta kırar o da mecbur kalır ve de canı isterse yani. Bu da bir gerçek, yemek işi her zaman kadının. Gerçi tüm ev işleri öyle [*kahkaha atıyor*]. İş o yüzden eğlenceli bile gelebilir. Yapmıyor yaptırıyorsun” (K1).

K1'in özel alanda iş bölümüne yapmış olduğu vurgu teori-pratik ilişkisi bakımından değerlendirilebilir. Öyle ki bir yandan özel alana dair yapılması gerekenlerin cinsiyet ayrımı olmaksızın bir iş bölümü içerisinde gerçekleştirilebilmesini isterken diğer yandan da bunun yine cinsiyet rolleri sebebiyle asla mümkün olamayacağını dile getirmektedir. Babası üzerinden örneklendirmiş olduğu hane içinde yapılması gereken işlerin kadınlar tarafından gerçekleştirildiği ve kadınların yapamadığı işleri erkeğin uyguladığı vurgusu ile cinsiyet rolleri özel alana içkin olarak pekiştirilmektedir. Üstelik K1'in bu kabulleniş karşısında iş hayatının daha eğlenceli ve rahat olduğu vurgusu kadının hem hane içerisinde yapmak zorunda kaldığı şeyleri çalışma hayatında yaptırabilmekten dolayı yaşadığı tatmini hem de bir noktada özel alana dair mecburiyetlerden zihinsel anlamda bir kaçışı nitелеmektedir.

İş yerindeki mevkii bakımından işveren konumundaki K2 için ise bu husus doğrudan medeni durum ile ilişkili olarak okunmaktadır. Öyle ki; *“Evlilik eşittir sorumluluklar”* (K2) diyerek özel alana dair sorumlulukların evlilikle beraber kadına yüklendiğini dile getirmektedir. *“Evin düzeninden kesin olarak sorumlu oluyor insan işte evli olunca. Onları takip ediyorum düzenli olarak. Onun dışında aileme yapılması gerekenlere her sabah arayıp hepsi için yapabileceğim şeyleri yapmaya çalışıyorum, görev gibi benim adıma. Kardeşlerime, eşime. Hatta babama...”* (K2). Kendisinden yola çıkarak kız kardeşi ve annesini de yorumlayan K2 için evlilik kadınlar adına doğrudan sorumluluk anlamına gelmektedir. Çocukluğunu ve evlenmeden önceki çocukluk sonrası yaşlarını da değerlendirerek aslında kız çocuk olmanın da bu konuda bazı yaptırımlar getirdiğini ancak bu durumun da temelde anneden kaynaklandığını belirtmiştir. Ona göre, evlilik nedeniyle kadın üzerine adeta yeni bir kimlik ve görev giyinmekte (bu durumu mecburen olmak zorunda şeklinde değerlendirmektedir), evlilik bağlamında kadınlığını sergileyip, anne olup, bu değişen kimliği çocuklarına da aktarmaktadır. K2'nin tanımladığı evlilikle bağlantılı kadına K4 örnek teşkil etmektedir;

“Benim bir rutinim var, her gün yaptığım şeyler, hiç değişmeyen. Sabah kalktıktan sonra kesinlikle evi toparlamak, çocuğumun ihtiyaçlarını karşılamak, hazırlanıp, bakımlı bir şekilde işe gitmek. Çok çalışmak, tekrar gelip evde yapmam gereken işlerimi yapmak, sonra çocuğumla ilgilenmek tabii ki. Rutinlerim. Ama dersiniz ki

evlenmeden önce nasıldı, bununla hiç alakası yoktu. Yalnızca bir şekilde annem evde olmadığı zaman kardeşimden sorumluydum e tabi bir de yapabildiğim kadar yemek hazırlamak zorundaydım. Çünkü tabi ki erkek kardeşim ya da babam yemek yapamıyor. Yapsalar da yenmez yani bunu kadın yapacak kaçarı yok” (K4).

Evlenmeden önceki hayatında yine erkeklerin yap(a)madığı özel alana dair pratikleri “kadın işi” olarak kabul eden K4 yalnızca yemek yapmakla sınırlı kalmayarak tüm ev işlerinin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini çünkü erkeğin bu işleri yapamayacağını düşünmektedir. Gündelik pratiklerini bu şekilde anlamlandıran K4 Beauvoir’in gerek ev içi üretim gerek anneliğe dair vurguladığı eylemleri benimseyip uygulamaya geçirmesi bakımından ötekileştirilmiş kadın imajını gözler önüne sermektedir.

Benzer bir şekilde K17 de ilk olarak evlilik ve yemek yapmayı birbiriyle ilişkilendirirken aslında ev işlerine dair bakışının evlilikten bağımsız, doğrudan kadın işi olduğu ortaya çıkmıştır. Gülerek “*yemeği kadın yapar yani öyledir*” (K17) derken aslında bu görüşünün temelini ailesine dayandığını dile getirmiştir.

“Evliyken yemek yapmak zorundasın. Ailemden ben bunu gördüm, ben de gördüğümle yaşıyorum. Kadın yemek yapmak zorundadır yani. Ben evli olayım olmayayım, bana göre bir kadın evi derleyip düzenlemelidir. Ben evlensem de düzenliyimdir, zevkliyimdir, titizimdir yani bunu yapmak zorunda olarak görüyorum ben kendimi. Belki de annem, babaannem, anneannem öyle olduğu için hani. Her şey onun etrafında [*kadını kast ediyor*], evet, erkek erdir ama kadın etrafında dönüyor hani. Bunu zorunlu olarak çünkü o tutabiliyor. Erkekler zayıf karakterli, kadınlar da kuvvetli olduğu için benim gözümde. O yüzden direk gibi durmak zorunda kalınıyor. Çünkü anneanne ya da anne öldü mü baba evlenip gidebiliyor ama anne oldu mu olmuyor. Ev kalıyor baki, o şey kalıyor” (K17).

Özel alanda yapılması gereken gündelik pratiklere yönelik bu anlatıda eril aklın kadının hayatına tezahürü ve özne olarak kabul ettiğimiz katılımcının bu durumu nasıl içselleştirerek benimsemiş olduğu dikkat çekmektedir. Anne babasının boşanmış olmasının kendi hayatını olumsuz bir şekilde etkilediğini söyleyen K17’nin erkeklere bakış açısında saldırgan olduğu ve kadınları erkeklere kıyasla her konu ve koşulda doğrudan daha güçlü olarak kabul ettiğine de dikkat etmemiz gerekmektedir. Ancak

K4'te de gözlemediğimiz gibi K17 de ev işlerine yönelik kadının yapmak zorunda olduğunu dile getirdiği eylemleri evlilikle ilişkilendirmektedir. Fakat konunun detaylarına indikçe bu durumu aslında tamamen kadın olmakla bağdaştırdığı ortaya çıkmıştır. Ona göre kadın olmak ve erkek olmak bazı görev ve sorumluluklarla tanımlanmaktadır. Örneğin; evin giderleri erkek tarafından karşılanırken yemek yapmak kadının işidir. *“Erkek patatesi alıp gelir, kadın pişirir, erkeği yer. Ama tabii yemek de yapabilir aslında. “Şunları şunları al şu yemeği yapacağım” diyebilir. Çok da hanım köylü sevmem ben. Zevkle yapacağı her şeye varım yani”* (K17). Bu noktada erkeğin “hanım köylü olmaması” gerektiğini vurgulamakta ve diğer taraftan da zevkle yapacağı her işi kabul edebileceğini dile getirmektedir. K17 için olması gerekenle olanın ayrıt edilemeyeşi durumu daha karmaşık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hem cinsiyet odaklı tanımlar ve bunların kati yaptırımlarından bahsetmektedir hem de bu yaptırımların ancak yine cinsiyet odaklı yeni tanımları aracılığıyla da aşılabileceğini söyler; *“Erkektir, “şunları şunları al getir K17, tava yapacağım size” der, yapsın. Bir sarma saracak hali yok yani erkeğin. Kadın yapabilir bunu”* (K17). Artık yemek yapmak kadın işi olmaktan çıkmış erkeğe de bu alan açılmıştır. Ancak bahsi geçen alan içerisinde de erkeğin yapabileceği ve kadının yapabileceği şeklinde yeni bir kategorilendirme karşımıza çıkmaktadır. Yemek haricindeki ev işleri konusunda ise K17 ekonomik gücün etkisini gözler önüne sermektedir; *“Ama temizlik! Ne münasebet! Temizlik hayır! Ben bile sevmem toz almayı. Kadın var zaten [gülüyor]. Çarşafı tutsun, sermeme yardım etsin tabii ki o ayrı. Yapmalıdır da zaten. Ama alıp da eline süpürge, toz, yok yani. O olmaz”* (K17). Bu noktada ev işini doğrudan kadına yüklemek yerine ekonomik gücün ön planda olduğu fark edilmiştir. Ancak yine temizlik işinin kadın işi olarak kabul gördüğü de gözden kaçırılmamalıdır. Nihayetinde bu işi de gündelikçi olan kadın yapmaktadır. Bununla birlikte K17 için ev işleri kesinlikle erkeğin gerçekleştirebileceği bir şey değildir.

Katılımcıların gündelik hayat içerisinde özel alanda tanımlanmış cinsiyet pratiklerine bakış açıları işbölümü kavramını hayatlarında nasıl konumlandıklarına göre çeşitlilik göstermektedir. Örneğin; K3 (27, *bekâr, çalışıyor*) yalnız yaşadığı için herhangi bir sorumluluk hissetmediğini ancak ailesi ile birlikte yaşarken de böyle bir sorumluluk altında olmadığını tanımlarken *“evli değilim, bir sorumluluğum yok haliyle”* (K3)

diyerek özel alana dair gerçekleştirilmesi gereken pratiklerin cinsiyet odaklı tanımlanışını evlilikle ilişkilendirmektedir.

K8 (26, *bekâr, çalışıyor*) ise annesinin hayatta olduğunu belirtme ihtiyacı hissedip bu konuda henüz kendisine bir sorumluluk düşmediğini ancak annesinin her zaman abisine de kendisine de kızdığını dile getirmektedir; “*Kızarı bana biraz, iş yap, öğren diye. Ama aynı şeyi abime de yapıyordu. Abim gitti tek başına yaşamaya başladı, yemek falan yapıyordu, evi temizliyordu. Annem ikimize de vermeye çalıştı bunu, abim de başardı ama ben rahatım şu an [gülüyor]*” (K8). Annesinin evin bütün sorumluluğunu üstlendiğini ancak çocuklarını yetiştirme konusunda bu tutumunu değiştirmeye çalıştığını düşünen K8 için abisinin her şeyi yapabiliyor olmasını bireysel anlamda erkeğin yararına bir durum olarak değerlendirmektedir. Erkek arkadaşından da bahsederken annesinden ütü yapmayı öğrendiği için ileride evlendiklerinde bu açıdan hiçbir derdinin olmayacağını belirtmiştir. Budd (2016) da ev işleri ve aile yaşamının sürdürülmesinden kadınların sorumlu olduğunu düşünmektedir. “Aile hayatı ile ilgili beklentiler, kadınların ayrıca dışarıda da çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın”, yalnızca onları içermektedir (Budd, 2016, s. 262). K8’in anlatılarından da anlaşıldığı üzere günümüzde bu algının değişip dönüştüğü gözlemlenmiş ve rol modellerin bu konuya dair etkileyici bir görev üstlenmiş olduğu tespit edilmiştir.

Ev işinin doğrudan kadın işi olarak algılanmasına karşı duruş sergilemek gerektiğini dile getiren K10 (25, *evli, çalışıyor*) bir yandan da bunun gerçek olamayacağını düşünmektedir; “*Kadın olmak demek zaten ev işleri sizindir demek. Evle ilgili kısmı direkt geçiyorum çünkü ev işi kadın işi diye bir algı var maalesef. İkimizden buna bir dur demek gelse de diyemiyoruz ne yazık ki yine biz yapıyoruz her şeyi*” (K10). Bu noktada farkındalığın pratikte uygulanamamasından yakınan K10 bugün buldukları konumdan yine kadınların sorumlu olduklarını ifade etmiştir. K10’un ifadelerinden teorik manada karşı durmak istediği/karşı durması gerektiğini düşündüğü bu yaklaşımı pratiğe aktaracak gücü kendinde bulamadığı anlaşılmaktadır.

K12 ve K13 evli olmadıkları için böyle bir sıkıntılarının olmadığını dile getirmiştir. K17 gibi K12 de ekonomik güvencenin kadına yüklenen ev işlerini bizzat kendi yapmak yerine bu mesleği icra eden bir kadın aracılığıyla gerçekleştirebilme “kolaylığı” sağladığını vurgulamaktadır.

14’ü evli olan 22 katılımcı arasından yalnızca K5, K9 ve K11 özel alana dair gerçekleştirilmesi gereken pratiklerin herhangi bir cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kendilerine özgü işbölümüne dayalı bir dinamik unsuru olarak gerçekleştiğini belirtmiştir; *“Evde yapılacak olan iş her ne ise hiçbir zaman tek başıma yapmıyorum. Biz hep birlikte yapıyorduk ama yeri geldi benim işimden dolayı daha çok eşimin yapması gerektiği de oldu. Önemli olan o anda kim neyi yapmaya müsaitse onu yapar”* (K5). *“Her şeyimiz eşit, kim neyi yapmak için müsaitse onu yapar. Benim görevim bu, eşimin görevi şu gibi bir durum bizim evimizde asla olmadı”* (K9). *“Ev içinde çok şükür kadın olduğum için hiçbir şey yapmam gerekmiyor. Eşim benden beter [gülüyor], çok titizdir. Ama birbirimizi darlamayız yani. Kim ne istiyorsa onu yapabilir bizim evde”* (K11).

Budd (2016, s. 118), Adam Smith’in (2006) ev işlerinin üretken olmadığı yönündeki söylemini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alarak; “ev kadınlarının üretken olmayan” imgesiyle tanımlandığına değinmektedir. Bu bakış, kadının, üretken olarak düşünülen erkeğin karşıtı konumunda okunması şeklinde değerlendirilebilir. Beauvoir (1981, s. 9) de bu bağlamda ev işlerini teknik bir çalışma olarak değerlendirmektedir ve kadının “mekanik nedenselliğin yasalarına inanmasına izin vermemesi” bakımından bu teknik çalışmayı “tekdüzeli ve ilkel” bulmaktadır. Sembolik etkileşimci Blumer’in (1986) ifade ettiği üzere normlara göre tanımlanmış bir işbölümü ve rol ayrımından söz edilemez. Kimin durumu uygunsa işin o kişi tarafından yapılması söz konusudur. Bu durum da ilişkilerin görece sorunsuz devam etmesini sağlamaktadır.

3.2.4. İmkânlar Dâhilinde Gerçekleştirilebilir Kadınlık

İmkânlar dâhilinde gerçekleştirilebilir kadınlık başlığı altında iki konu ele alınmıştır. İlk olarak kadın olmaktan kaynaklı devlet, toplum ve aile düzlemlerinde bireye sağlanan imkânlar ve zorlukların olup olmadığı, olması ve olmaması durumlarının bireyin hayatı ve gündelik pratiklerine yönelik etkilerine yer verilmiştir. Ardından “Ebeveynler ve İdoller Yoluyla Kodlanan Gelecek Vaatleri” alt başlığında ise gelecek vaatlerinin bireylerin hayatı üzerinde herhangi bir olumlu ya da olumsuz etkisinin bulunup bulunmadığı değerlendirilmektedir.

Cinsiyet eşitliği konusunun devlet tarafından güvence altına alınması gerektiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda (2018) açıkça belirtilmiştir. Madde 10. 7/5/2004-5170/1 md. Ek fıkrasından da ifade edildiği üzere; kadınlarla erkekler eşit haklara sahiptir. Devletin temel yükümlülüklerinden biri bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamaktır. 12/9/2010-5982/1 md. Ek cümle ile bu maksatla alınacak olan önlemlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı vurgulanmaktadır.

Kadınların kendilerine dönüp kadınlara tanınan olanaklar nelerdir diye sormasının ardından büyük bir çoğunluğunun böyle bir olanak olmadığını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Öyle ki devlet özelinde tanınmış olanak(lar) dendiğinde ilk olarak akıllarına gelen erkeklerin devlet aracılığıyla elde etmiş oldukları ayrıcalıklardır. Dolayısıyla devlet özelinde kadınlara tanınan olanaklar ifadesi kimi katılımcılarda karşılıksız kalmıştır. K1; *“Devlet özelinde kadınlara tanınan bir olanak var mı bilmiyorum.”*, K4; *“Kadınlara yeterince kadınları koruyacak hakların aslında tanınmadığını düşünüyorum.”*, K5; *“Şu dönemde devlet özelinde kadınlara tanınan hiçbir şey olduğunu düşünmüyorum. Türkiye’de, devlet özelinde konuşuyorum, kadın kimliksiz olmaya itiliyor!”*, K11; *“Devlet açısından güya eşit de bilemiyorum yani o kadar kanunları. Bir de anayasamız değişti falan filan. Devletimizin de zaten ne yönde geliştiğini görüyoruz yani...”*, K12; *“Valla kadınlara pek olanak tanındığını düşünmüyorum. Her türlü eziyeti de kadın çekiyor, her türlü çileyi de kadın çekiyor. Yani aslında zor bir şey bence kadınlık.”*, K13; *“Yani lafa gelirse her şey tanınıyor kadınlara, bütün haklar tanınıyor ama işe almaya geldiğinde mutlaka ayrımcılık yapılıyor, özelde de devlette de erkekler tercih ediliyor. Kendilerinin*

yapmayıp kadının üstüne attıkları sorumluluklardan dolayı kadın daha çok izin alacak diyerek ayrımcılık yapıyorlar”, K15 (37, bekâr, çalışıyor); “Kadınlara kendi olma olanağı pek tanınmıyor. Devlette belirgin bir ayrımcılık var. Yani eşitlik adı altında ayrımcılık. Her an yanlış anlaşılma riski karşı karşıyayız. Her şeyi özgürce anlatamıyorsun, söyleyemiyorsun dolayısıyla”, K17; “İnsanlara sorsanız hamilelere verilen haklar falan artı gibi. Ama aslında bizi zayıf gördüklerinden veriyorlar. Onu da devlet belirliyor. Bu da bana ters geliyor açıkçası. Devletin insanlara göre verdiği haklar da eşit gelmiyor bana. Bu anlamda doğrudan ayrımcılık yapıldığını düşünüyorum”, K19; “Kadınların iş sahasında erkeklerle eşit bir düzeyde çalışma imkânına, aynı, eşit ücrete tabi olma konusunda eşit olanakları yok. Keza eğitim alanında, özellikle belli bölgelerde kadınlar ev içine kapalı kalıyorlar. Dolayısıyla bu haklarını da kullanamıyorlar”, K20; “Kadınların çalışma hayatına atılmasını sağlayacak destek kesinlikle yok Türkiye’de. Kadının çalışma hayatına geçmesini sağlayacak en büyük destek kreş. Ama ne yazık ki kreş sosyal bir hizmet olarak görülüyor ülkemizde. Bunun farkına Finlandiya’daki koşulları gördükten sonra vardım ne yazık ki”, K21 (48, evli, çalışıyor, 1 erkek, 1 kız); “Tanınan olanaklar [gülerek]...Türkiye’de tam anlamıyla bir eşitlik yok. Tanınan olanakları kendi ellerimizle şu anda geri verdiğimizizi düşünüyorum açıkçası. Bunu yapamazsın gibi bir şeyle karşılaşmadık hiç, öyle bir toplumda büyümedim ben. Ancak günümüzde ve Türkiye’nin her coğrafyasında böyle değil”, K22 ise (49, evli, çalışıyor, 1 kız, 2 erkek) hemşire olmasının altını çizip bir kamu çalışanı olarak, kadın erkek ayrımı görmediğini belirtmekle birlikte devletin kıyafet düzenlemesinin ardından kadınların devlet tarafından baskılandığını düşünmektedir. Katılımcıların bir kısmı devletin kadınlara tanıdığı/tanımadığı olanaklar hakkındaki görüşlerini bu şekilde ifade etmiştir. Ancak farklı görüşler de bulunmaktadır. Örneğin K16 hem olumlu hem olumsuz etkilerin iç içe olduğunu belirtmektedir;

“Son on altı senedir bunu aştık yani her yere girip çıkılabiliyor. Kadın her şeyi yapabiliyor iş anlamında. Ama yine de yükselme konusunda, terfi konusuna gelindiğinde şu son kabineye baktığında iki bakan var. Ya da meclisteki sayımıza bak, çok az. Ya da ne bileyim işte aktrisler bak. Erkekler her zaman kadınların bir tık önünden gidiyor bu anlamda. Bunun sebebi tabi ki çok farklı ve fazla olabilir. Ben bu işi tamamen dini kültür olarak alıp dine bağdaştırıyorum. Kadının yeri bu anlamda yok çok fazla. Yani şahitliğimiz bile iki taneden bir ediyoruz yani o yüzden gıcık bir durum” (K16).

Tüm bunların yanı sıra devletin kadınlara tanıdığı olanaklar olduğunu dile getiren katılımcılar da bulunmaktadır. K2 devlet özelinde eşitlikçi tutumu; *“İş ararken artık bayan ya da erkek diye aranmıyor mesela daha eşitlikçi davranılmaya çalışıldığını düşünüyorum. Bu kadınlar adına bir avantaj bence.”* (K2) şeklinde nitelendirmektedir.

Sosyal güvenceleri göz önünde bulundurarak K8; *“Devletin bize sağladığı sosyal olanakları düşünüyorum, tanınmayan bir olanak yok bence aksine erkeklerin üstüne bir de haklarımız var. Doğum yapınca izne çıkabilmek gibi.”* (K8) kadınlara tanınan olanakların onları erkeklerden daha üstün konuma yerleştirdiğini dile getirmiştir. Bununla birlikte devlet kurumlarında çalışıyor olmanın bir avantaj olduğunun da altını çizmektedir.

Benzer şekilde K14 de doğum ve süt izninin özellikle devlet kurumlarında çalışan kadınlar adına önemli bir olanak olduğunu vurgulamaktadır.

K18 (60, evli, çalışmıyor, 1 kız, 1 erkek) ise günümüzde kadınlara her türlü olanağın tanındığını, tanınmayan bir olanak bilmediğini belirtmiştir.

Toplum ve aile özelinde katılımcıların büyük bir çoğunluğu kadınlara yönelik özel bir olanak tanınmadığını düşünmektedir. K17 bu durumu; toplumun (sosyal) hakları az çok maddiyata dökmesi ile ilişkilendirmiştir. Manevi anlamda değil de direkt evlenir evlenmez maddi ortaklıkların söz konusu olabildiğini ve bundan rahatsızlık duyduğunu belirtmiş ve öncelikle cinsiyet ayrımına gidilmeksizin, insan eşitliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. K2 ve K3 ise böylesi bir ayrımın günümüzde kabul edilemeyeceğini ve erkeklerin yapabildiği her şeyin kadınlar tarafından da yapılabileceğini düşünmektedir. Doğum iznini, devletin kadınlara tanıdığı bir olanak şeklinde değerlendiren K8, toplumsal anlamda kadın ve erkeğin eşitliğini savunmakta ve

hiç kimseye ayrıcalık yapılmadığını öne sürmektedir. Doğum ve süt iznini “doğaları gereği” kadınların ihtiyaç duyduğu bir şey olarak normalleştirilmesi kadınların, erkeklerden farklı haklara sahip olmalarını onun için anlamlı kılmaktadır.

Görüşmeler sonucunda elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere kadınların büyük bir çoğunluğu, kadın olmalarından dolayı farklı haklara sahip olmaları gerektiğini düşünmektedir. Bunun en belirgin örneği doğum ve süt izninde karşımıza çıkmaktadır. Ancak kimi katılımcılar hane içi emek üretimi bağlamında kadın olmalarından dolayı “üzerlerine yıkılmış” görevlerin, hane içerisindeki tüm bireyler tarafından bölüşülmesini düşünmelerine rağmen buna yönelik bir uygulamada bulunamamaktadır. Bu anlamda düşünsel açıdan bir şeylerin farkına varan katılımcıların eyleme geçme noktasına geldiğinde bir kabulleniş evresinde takılı kaldıkları gözlemlenmektedir. Bir üst aşamaya geçme konusunda hiçbir şey yapmamakta ve hatta karşı çıktıkları görüşleri benimsemeye başladıkları anlaşılmaktadır.

3.2.4.1. Ebeveynler ve İdoller Yoluyla Kodlanan Gelecek Vaatleri

Araştırma kapsamında katılımcıların karar mekanizmalarını anlamak ve bunun herhangi bir (olumlu yahut olumsuz) unsur dolayısıyla etkilenip etkilenmediğinin ortaya konması bakımından eğitim hayatlarını göz önünde bulundurarak, yapmış oldukları tercihlerin ne şekilde geliştiğine dair sorular yönlendirilmiştir.

Katılımcıların yarısından fazlası sadece kendi hayalleri ve istekleri doğrultusunda tercih yapma şanslarının olmadığını belirtmiştir. Üniversite tercihleri esnasında anne babaların yönlendirmeleri bakımından iki farklı kategori karşımıza çıkmaktadır; yol gösterme ve baskı. Özellikle yol gösterme konusunda babaların egemen olduğu tespit edilmiştir (K3 ve K19). Ancak yol gösterme ile birlikte K19 için baba mesleğinin bir rol model olarak görüldüğü de dikkat çekmektedir. K15 için yol gösterme durumu anne ve babanın ortak

görüşü şeklinde tanımlanmaktadır. K9 ve K17 ise aile, akraba ve çevrelerindeki tanıdıkların yönlendirmelerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Ancak baskı bakımından incelediğimizde K18 anne, K5 ve K6 ise baba baskısına maruz kalmış ve onların tercihleri doğrultusunda hareket etmiştir.

Koşullar bakımından ise sınav puanları ve ailevi koşullar olmak üzere iki kategori gözlemlenmektedir (K2, K7 ve K13). K7 (54, evli, emekli) her şeyi ailesine bıraktığını şu şekilde ifade etmiştir;

“Üniversite hayatı benim isteğime göre gelişmedi. Zorunluluklara göre gelişti yani puanım ona yettiği için, Açık Öğretim Fakültesi’ne, ancak ona gidebildim. Dolayısıyla ailem yönlendirdi. Bir kez daha deneme şansım olabilirdi mesela şimdi düşündüğüm zaman. Biraz da o dönemdeki insanın acemiliğinden kaynaklanıyor veya benim acemiliğim diyeyim. Başkası olsa belki farklı müdahale ederdi. Ben müdahale edemedim, aileme bıraktım, yönlendirmelerini kabullendim, onlar da bir kez daha denemek yerine açık öğretime gidebiliyorsun, ona git dediler, ben de kabullendim yaptım. Ama şimdiki aklım olsa kabullenmezdim. İlla ki üniversite hayatına girmeyi isterdim” (K7).

K22 ise ailevi koşullar doğrultusunda tercih yapmak mecburiyetinde kaldığını ve bu sebeple başka bir olasılığının bulunamadığını belirtmiştir.

Hayallerini gerçekleştiren katılımcılar (K1, K4, K8, K11, K12) ise özellikle aileleri tarafından hayallerinin desteklendiğini vurgulayanlar (K10, K14), kimsenin yönlendirmediği, kendi isteğini gerçekleştirdiği ancak bundan dolayı sonradan pişman olduğunu dile getiren (K16) ve kendi isteğini gerçekleştirmenin yanı sıra babasından ilham aldığını da sevinçle vurgulayan (K20) şeklinde kendi içlerinde farklı kategoriler oluşturmuşlardır.

3.2.5. Anne Olarak Kadınlık

Kendine tanımlanmış alan içerisinde, kadının kendine özel olan, öznel alanının aslında bir yerde çocukla birlikte ihlali de söz konusudur. Kadının daha kendine kalabildiği, daha özgür olabileceği, kendine özgülenmiş alan; ev olarak tanımlanmaktadır. Çocuklarının ve aile fertlerinin de o alanda bulunması, hane içine yönelik “uygulanması gereken” pratikler ve gerçekleştirilmesi gerekenler bakımından aslında bir yerde “anne olmak”, kadının kendine özgü tanımlanmış alan içerisinde bile özgürlüğünü kaybetmesi anlamına mı gelmektedir? Anne olmasıyla beraber kadın öznelliğini yitirmekte midir? Sadece kendine ait olan zaman dilimleri ve bahsettiğimiz uzamın anlamı annelikle birlikte kaybolmakta mıdır? Bu bölümde anne olmak kavramı katılımcıların kendi ifadeleri ile aktarıldıktan sonra literatürde yer alan çalışmalar üzerinden anne olmaya dair farklı bakışlara yer verilmiştir.

K4 için anne olmak tanımı; çocukluktan beri hayalini kurduğu, oyunlarında yer alan ve kendi isteğiyle gerçekleştirdiği bir edim olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Anne olmak çok farklı, dünyanın en güzel duygusu bence yani. Çünkü sizden, sizin sahip olduğunuz bir canlı var, sizden olan bir canlı. Hep şey düşünüyorsun; sende hiç ayrılmayacak, vazgeçmeyecek tek kişi aslında. O yüzden bence tarifi yok. Söyleyebileceğim aslında çok cümle var ama böyle cümle kuramıyorum aslında. Çok değişik bir duygu” (K4).

Anne olmayı farklı bir duygu şeklinde tanımlamanın yanı sıra annelikle birlikte gelen manevi sorumlulukların da bulunduğunu belirtmektedir;

“Ben de bir bireyim tabi ki, tabi ki oğlum için yaşamıyorum ama onun için yaşıyorum aslında. Yani işte o böyle iki ayrı çizgi gibi. Kendimi hiçe saymıyorum ama bundan sonraki yapacağım her şeyi onun için planlayarak yapıyorum aslında. Ona iyi bir anne olabilmek için, onu iyi yetiştirebilmek için. Ben hiç doğrudan sapmadım, ailem beni böyle yetiştirdiği için. Ben de onu öyle yetiştirmek istiyorum aslında. Dolayısıyla bu bana çok büyük bir sorumluluk yüklüyor. Okuyorum, araştırıyorum, onu iyi bir evlat olarak yetiştirmek için elimden ne gelirse yapmaya çalışıyorum yani” (K4).

Anne olmayı tanımlamanın “*Çok zor ancak kesinlikle mükemmel bir duygu*” (K4) olduğunu ve anne olmadan önceki hayatına kıyasla anne olduktan sonraki hayatında bir kadın olarak çok daha fazla saygı gördüğünü fark ettiğini belirtmiştir. Ona göre kadın olmak ve anne olduktan sonra kadın olmak arasında özellikle saygınlık ve hürmet bakımından çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. “*Sırf anne olduğunuzu öğrendikten sonra size hitap edişleri bile değişiyor. Özellikle dışarıdayken çok hissediyorum. Elbette iş yerinde de var ama yine anne olmuş arkadaşlarım yapıyor bunu. Örneğin müdürüm tam bir buzlar kralı [gülüyor]. İşte benden ek mesai istemeyi biliyor*” (K4). Çalışma hayatında kadınlığa yüklenen anlamlar ve kadından beklenen pratikleri gerçekleştirmenin bir nevi hayati önem taşıdığını belirtmiştir. “*Özellikle iş hayatında kadın olduğunuzu unutmamalısınız, anne olmanız kadınlığınızın önüne geçmemeli*” diyen K4 “*anne olunca kendini saldı, bakımsız dedirtmeyeceksin asla kendine. İşin bile elinden gider valla ruhun duymaz. İş hayatı tam bir kurtlar sofrası valla*” şeklindeki ifadeleriyle kadınlığı bakımlı olmak perspektifinden okumaktadır. Bununla birlikte kadın olmak (anne olduktan sonra) işini kaybetmemek için adeta güçlü bir silaha sahip olma anlamı da taşımaktadır.

K19 anne olmayı doğrudan “*endişe için yaşamak [kalkkaha atıyor]*” olarak kodlamaktadır. K4’ün de belirttiği gibi “*Anne olmak çok müthiş bir duygu*” (K19) olmasının yanı sıra “*insanı güçlendiren, olgunlaştıran, hayata dair çok zenginleştiren ama aynı ölçüde çok yıpratıcı, çok zorlayan bir duygu*” (K19) olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında doğum yapmamış olan katılımcılara da anne olmak tanımının kendileri için ne ifade ettiği sorulduğunda K13 ve K12’nin daha soru tamamlanmadan gözlerini açmalarıyla, “neden bana bu soruyu soruyorsun” dercesine bakışlarıyla karşılaşmıştır. “*Dışarıdan bakınca ... anne demek, kendinden önce çocuğunu düşünmek demek. Çocuğu bir kenara koyamıyorsunuz, mutlaka ilgilenmek zorundasınız. Yani müthiş bir fedakârlık aslında. Ama müthiş de bir mucize*” (K13). Türkiye şartları bakımından değerlendirmeyi uygun bulan K12 için ise;

“Anne kavramı; korumacı, kollayıcı, böyle bir panter gibi, atmaca gibi beklemeli bence çocuğunu. Çünkü şartlar çok zor. Türkiye şartlarında bir çocuk büyütme çok zor. Bazen diyorum ki iyi ki bir çocuğum olmamış. Hakikaten bunu söylüyorum yani. Gerçekten ben bu ülke için bir çocuğun çok fazla olduğunu düşünüyorum ve o çocuğun geleceğini göremiyorum. Türkiye şartlarında bir çocuk çok zor yetişiyor ve anne olmak çok zor bir şey. Ben böyle görüyorum dışarıdan. Annelik kavramı Türkiye’de zor” (K12).

K14 tepkisel yaklaşmaksızın kendi annesinden yola çıkarak; *“Benim için anne olmak kavramı açıkçası bilmiyorum ama çok özel bir şey tabii ki. Annem belki idolum olabilir. Çok güçlü bir kadın!”* (K14) ifadesiyle anne olmayı güçlü olmakla ilişkilendirmektedir.

Anneliği kutsal olarak tanımlayan K17 ise herkesin bir evladı olması gerektiğini düşünmektedir. *“Anne olmak, çok güzel bir şey olsa gerek. Keşke herkes anneliği hak ederek yapsa. Annelik bana göre bambaşka bir şey. Yaratıyorsun, eline doğuyor, seninle büyüyor. Çok kutsal bir şey.”* (K17).

Anne olmak, kadınların dünyasında kendine farklı kavramlarla karşılık bulmaktadır; emek, kutsal, korumacı(lık), güçlü kadın, fedakârlık, mucize, müthiş bir duygu. Yapmış olduğu saha çalışması neticesinde Carol Delaney (2012) anneliğin anlamının kadınlarda şu şekilde karşılık bulduğunu belirtmiştir; “Soyun sürdürülmesi için bir kadının gerekli olduğu kabul edilse de kadınların rollerinin ikincil ve destekleyici olduğu düşünülmüştür, yaratıcı ya da birlikte yaratıcı değil” ve bunun yanı sıra “[...] bazı kadınlar kendilerini sadece erkek tohumları için birer vazoya, hayatın destekçileri ve besleyicileri değil, birlikte yaratanlar olarak görmeye” (s. 28-29) başlamışlardır. Ona göre gelişen bu duygular; “kadınların giderek daha fazlasını talep etmeleriyle bağlantılıydı: bedenlerini denetleme hakkı, seçme hakkı, eğitim hakkı, dilde temsil edilme hakkı, mülkiyet hakkı, iş tatmini hakkı” (Delaney, 2012, s. 29) gibi. Delaney’in bu değerlendirmesi Beauvoir’in anlatımıyla örtüşmektedir. Hamilelikle birlikte kadının, bir öznenin tabiiyetindeki nesne konumundan çıktığını ileri sürmektedir. Ancak nesne konumundan ayrılan kadın kendi özgürlüğü içinde “bunalan bir özne de değildir, yaşam dediğimiz o iki yönlü gerçekliktir. Vücudu en sonunda kendi malı olmuştur; çünkü bedeni yavrusunun, yavrusuysa

kendisininindir. Toplum kendisine bu hakkı tanımakta, hatta analığa kutsal bir anlam vermektedir” (Beauvoir, 2010, s. 128). Günümüz koşullarının da etkisiyle kadınların arasında anneliği adeta bir öğretiymişçesine, geçmişlerinden taşıdıkları bu perspektiften değerlendirdikleri yahut asla sorgulamaya dahi gitmedikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra anneliği bir içgüdü olarak değerlendiren küçük kesim de söz konusudur. Ancak bunun içgüdü kavramıyla açıklanamayacağını yahut bu şekilde ifade edilemeyecek derecede yoğun ve içkin bir deneyim olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Beauvoir (Beauvoir, 2010, s. 145) de annelik içgüdüsi diye bir şeyin insanlar adına söz konusu olamayacağını ve annenin çocuğa karşı tutumunun, toplumdaki konumu ile anneliği nasıl üstlendiğine bağlı olduğunu belirtmektedir.

3.2.6. Annelik ve Sürdürülebilir Kadınlık

“Annelik ve Sürdürülebilir Kadınlık” başlığı altında annelik ve kadınlık arasındaki bağlantı bakımından toplum açısından kadınlık ve anneliğin örtüştüğü ve zıtlaştığı noktalar tespit edilmiştir. Katılımcıların cinsellik ve cinsel nesne olarak kadın ve annelik kavramlarının kendilerinde ne gibi bir karşılık bulduğu konuları irdelenmiştir. Öyle ki kadınlar kendilerini bir kadın ve bir anne olarak tanımlarken kadınlığı anneliğe içkin olarak görmediklerini ve anneliğin kadınlıktan bağımsız bir görev, kimlik, aidiyet yahut kendini var etme biçimi olduğunu dile getirmişlerdir. Kadının yalnızca işbölümü minvalinde yapılacaklar değil, cinselliğinden hareketle de sergilemesi beklenen bir dizi önkabulle mücadele içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

Araştırma kapsamında anne olma durumları ayırt edilmeksizin tüm katılımcılara anne olmak kavramının kendileri için en ifade ettiği sorulmuştur. Öyle ki bu soru kimi katılımcılar için korkutucu gelirken kimileri için de “*henüz bir anlama gelmedi*”ği (K16) öğrenilmiştir.

Anneliği deneyimlemiş olan katılımcıların bir bölümü kadınlığa bakış açılarının doğum sonrasında değiştiğini belirtmiştir. Örneğin K20 için anne olduktan sonra kadın(lar) *“çocuklarının iyiliği ve refahını sağlamak adına kendi önceliklerinden vazgeçmek”*tedir (K20).

Erken bir yaşta evlendiğini ve çok hızlı bir şekilde çocuk sahibi olduğunu belirten K18 için bu durum biraz daha hayal kırıklığı boyutundadır. Hamileliğini öğrendikten sonra işinden ayrılmak zorunda kalan ve bir daha çalışma hayatına katılmadığını vurgulayan K18 anne olmak *“canından can çıkması demektir”* söyleminin yanı sıra; *“Elbette çocuğun her şeyden önce gelir hatta kendinden bile ama işte bütün hayatını da elinden almış oluyor bir yerde. Belki söylediklerim canice mi geliyor, bilemiyorum ama işin aslı bu ne yazık ki. Tekrar çalışabilmek isterdim”* (K18) ifadesiyle de hayatının temelini etkileyecek bir değişiklik istediğini belirtmektedir.

K6 ise ailenin birey üzerindeki etkisine değinmiştir; *“Anneannem bebeklerle oynadığım sıralarda hep çok çocuğu olacak bunun derdi ama benim hiç öyle bir niyetim olmadı. Herhalde evdeki kalabalık, annemin yorulması filan da etkiliydi”*. Kadının ev içerisindeki sorumluluklarının yanı sıra eşine karşı da bir sorumluluğu olduğunu ve bu sorumluluğun layığıyla yerine getirilmemesi durumunda evliliğin ve kadının benliğinin sarsıntıya uğrayacağını dile getirmiştir. Ancak bu hususta annesinin kendisine daima yardımcı ve destek olduğunu vurgulamaktadır. *“Beş tane çocuk büyütmek başka bir şey, bir tane başka bir şey. Annem her zaman o bir taneyi dünyaya getirdiniz, en iyi şekilde yetiştireceksiniz der, her fırsatta uyarırdı bizi. Eşim için de biraz uyarıcı olurdu böylelikle”* (K6). *“Evlendikten sonra hem çocuk hem de eş bakımı”* gibi bir durum olacağını bilse *“muhtemelen çocuğa engel olmaya çalışırdım”* derken hem kadınlık görevlerinin sürdürülmesi hem de anneliğin layığıyla yürütülmesinin kadını çok yıprattığından yakınmıştır.

Ancak katılımcılar arasından çoğu anne için anne olmak tarifi neredeyse imkânsız, hayat boyu bir mutluluk ve birliktelik demektir. Bu annelerle aynı noktadayken çocukları sayesinde bazı şeylerin ayırdına vardığını ifade eden K22 ise anne olmanın artık birinci rolü olmadığını vurgulamıştır. *“Bir buçuk yıl öncesine kadar hayatta kendimi en güçlü tanımladığım yer annelikti. Baya öyle bir şey yokmuş ama yani [kahkaha atıyor]. Hayat anne olmak değilmiş ve beni buna çocuklarım uyandırdı. O yüzden çok güzel bir şey”* (K22). Oğullarının üniversite hayatına girmelerinin ve evden uzaklaşmalarıyla birlikte kızının da çalışma hayatına atılmasının ardından kendini çok çaresiz ve amaçsız hissettiğini söyleyen K22 artık hayatı kendi için yaşamaya başladığını belirtmektedir. Ancak bu noktada da bir kabulleniş evresinden geçtiğini ve bu sürede eşi ile olan paylaşımlarında önce bir ayrışma, ardından ise bütünlük yakaladıklarını dile getirmiştir. Bu noktada kendi olmaya karar verdiği ve eşi ile bu durumu nasıl paylaşabileceği üzerine uzun konuşmalar gerçekleştirdiklerini vurgulamaktadır.

K15 ise annelik ve evliliğe dışarıdan baktığını belirterek çocuk sahibi olunduktan sonra evliliklerin eskisi gibi devam etmediğini, eşler arasındaki şevkin, tutkunun ve isteğin kırıldığını gözlemlediğini dile getirmiştir. Bu sebeple ilişkilerinde istediğini elde edemediğini; *“Erkek arkadaşında birtakım şeyleri görüyorsun, bırakıyorsun, çok eşitlikçi değil galiba dediğin için”* ve çocuk sahibi olma isteğinin önüne kadın olmasının ve genç yaşta bunu gerçekleştirmenin mümkün olmadığını geçtiğini vurgulamaktadır. Üniversiteden mezun olur olmaz çocuk sahibi olmak istediğini ancak bunun için kendini birine emanet etmek zorunda kalacağını düşünmüştür. Bu sebeple de bir “içgüdü” olarak değerlendirdiği anneliği tadamadığını dile getirmektedir. *“Ben çocuğumu kendim büyütmek istedim. Kadınlar anne olmak ister ama ben olamadığımı düşünüyorum. Neden olamadım dersiniz; savaşmaktan. Hayatla savaşıyorsun resmen yani. Nereye anne oluyorsun?”* (K15). Kadınların hem kariyer hem çocuk sahibi olmasının çok yıpratıcı olduğunu ve ikili ilişkiler anlamında da erkeklerin ve ailelerin kendilerinden üstün bir performans beklediklerinden yakınmaktadır.

K15 gibi bu durumdan hoşnut olmayan ve olumlu değerlendirmeyen diğer katılımcıların ifadeleri de şu şekildedir; *“Bir canlıyı dünyaya getirip kendini ona adamak. Koşulsuz sevgi falan filan. Aşırı bakımlı olmak var tabii bunun yanı sıra. Niye? Adamın gözü dışarı kaymasın, paşamızın keyfi yerinde olsun diye”* (K11), *“Doğum yapmak aslında, gerçekten zorunluluk gibi artık bir yerde. Hem eşini memnun etmek adına hem de yaş ilerliyor, artık zamanı geldi deniyor falan. Ama doğumdan sonra benim evimin her şeyi de değişecek biliyorum. Sadece ev değil eşim de yani”* (K2), *“Anne olmak iyi bir eğitmen olmak demek, bakıcı değil ama baba olmak isteyen erkekler de var. Fakat erkeğin hayatında ne bileyim bir değişiklik olmuyor. Baba olunca eşinden soğuyan erkek var mı? Ben bilmiyorum [gülüyor]”* (K3), *“Ben kadın olduğum için sürekli bacak almak zorundayım. Erkek arkadaşımınla buluşurken kıl tüy bir ton iş var bir de doğurduktan sonra bu adam beni beğenecek mi derdine düşmek, düşününce bile yıpratıyor beni şu an yani”* (K8).

Annelik ve sürdürülebilir kadınlık konuları yalnızca bireyin içsel deneyimleri ve hane içerisiyle sınırlıymış gibi düşünülebilir ancak katılımcıların farklı anlatılarından da anlaşıldığı üzere; annelik kadınlığı, annelik ve kadınlık durumu ise hem ev hem de iş hayatını doğrudan etkilemekte ve dönüştürmektedir. Katılımcılar kadın olmanın, anne olduktan sonra değişip dönüşeceğini ve artık doğum öncesindeki algılarından farklı olduğunu belirtmektedir. Doğum öncesi ve doğum sonrası kadınlık algısı katılımcılarda çeşitlilik göstermektedir. Kimi için bu durum içsel olarak değerlendirilmekte kimileri için de çocuk ve eşe karşı sorumluluk olarak karşılık bulmaktadır.

Toplumdaki genel kabuller ve cinsiyet rollerinin de katkısıyla kadın, kendini yaşamaktan uzaklaştırılarak farklı roller ve kimlikler üstlenmek durumunda bırakılmaktadır. Hem anne hem kadın olmanın görev ve yükümlülüklerinden bahsedilebildiği gözlemlenmiştir. Araştırma katılımcılarından bu rolleri kabul edenlerin kendi özlere dair sorgulamalardan kaçınarak (yeri geldiğinde isyan eder nitelikte karşı çıkan bir söylem dile getirmelerine rağmen) bu rolleri benimseme yoluna gittikleri tespit edilmiştir. Öyle ki söylem boyutunda karşı çıktıkları bu rollere karşı çıkmak yerine o rolü üstelenerek,

ona uygun biçimde yaşamaya çalışmaktadırlar. Ancak bu noktada düşünce-eylem çatışmasıyla karşılaşabilmekteyiz. Söylemleri üzerinden (kendi kendilerini) yapmak zorunda bıraktıkları eylemlerin çatışması daha ziyade evlilikle bağlantılı olarak kadın-erkek (eşler) arası problemler şeklinde sonuçlanmaktadır. “Kadın bakımlı olmalıdır, erkeğe karşı ilgili davranmalıdır, çocuk olduktan sonra erkek ihmal edilmemelidir ancak çok iyi bir anne olmalı, çocuğunu da ihmal etmemelidir” vb. söylemler üzerinden hareket etmeye çalıştıkça kendi içsel kaoslarında çaresiz bir mücadele içine girdikleri gözlemlenmektedir.

3.2.6.1. Karar Mekanizmaları

Anneliğe karar verme hususunda katılımcıların büyük bir çoğunluğu bu kararı eşlerin birlikte alması gerektiğini düşünmektedir (K1, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K11, K10, K12, K13, K14, K18). Elbette kimi katılımcılar için birlikte karar vermenin yanı sıra ayırt edici bazı düşünceler de bulunmaktadır: “*Aslında anne olmak ortak verdiği bir karar olduğu için eşittir aile olmak, iyi bir aile olmak*” (K4). Bu noktada K4’ün iyi bir aile olmayı annelikle ilişkilendirdiği gözlemlenmektedir.

Kendini geleneksel ve “eski kafalı” olarak tanımlayan K6 için ise günümüzde bu durum biraz farklılaşmıştır; “*Kesinlikle iki kişinin arasında. Yani eşinizle anlaşmadan, uzlaşmadan, tek başına anne olmak, şimdi farklı farklı şeyler var; tek başına annelik, bekâr annelik bana pek uygun gelmiyor. Biz klasik aile yapısına inananlarız açıkçası*” (K6). Aile yapısı algısı üzerinden anne olmaya karar verme hususunun etkilendiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca geleneksel söylemlerin de katılımcıların algılamaları üzerindeki etkileri göz ardı edilemez.

“*Anne olmaya karar vermek iki tarafın alması gereken bir karardır tabi ki*” şeklinde söze başlayan K18 “*ama ben anne olmaya karar vermedim maalesef*” diyerek düşüncelerini

kendi iradesiyle pratikte uygulayamamış olmasından dolayı mutsuzluğunu dile getirmiştir. Ancak onun için de anne olmak tek başına alınacak bir karar olarak değerlendirilmemektedir.

“İki kişinin alması gereken bir karar” dedikten sonra baba olmak isteyen erkeklerin varlığına değinme ihtiyacı hisseden K3 söylemlerinden dolayı *“Çok mu feminist konuşuyorum?”* sorgulaması yaşamıştır. Sözlerine devam etmeden önce kendi düşünce yapısının topluma aykırı gelebileceğini ancak *“sadece kendimizi değil erkekleri de”* düşünmemiz gerektiğini belirtmiştir. *“Benim açımdan şöyle bir şey olurdu, anneme de sordum hatta çocuk yapmak için evlenmek zorunda mıyım diye. İmkânım olsa tek başıma karar alır ve yaparım yani. Ama toplumsal baskı sebebiyle böyle bir şey yapamam yani evlenmek lazım”* (K3). Yine teori-pratik ilişkisi bağlamında, kendi algısı ve düşüncesine göre katılımcının, hayatında olması gerekenle olanın uyuşmadığı, gerçekleşemediği ortaya çıkmaktadır.

Ortak karar almanın yanı sıra bu kararın sebebini çocuk bakımını eşlerin beraber yürütmesi gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır; *“Ortak bir karar. Beraber yetiştirecekler o çocuğu. Yani tek başına karar biraz zor, tek başına yetiştirmek de zordur”* (K1), *“Beraber karar vereceğiz. Ben bakacaksam o da bakacak”* (K8), *“Buna iki kişi karar vermeli. Karı-koca karar vermeli. Sadece anne büyütmeyecek. Evet, anne birtakım şeylerini verecek, memesini verecek, hayatının belki uykusunu verecek ama bu iki kişi alınacak bir karar, zaten çocuk iki kişiyle yapılıyor, tek başına kadın yapmıyor yani”* (K12).

Ortak kararın sorumlulukla ilişkili olduğunu belirten katılımcılar ise durumu şu şekilde özetlemiştir; *“Ortak bir şeydir. Eğer bir çocuk sahibi olunacaksa bunun sorumluluğu eşittir hem annede hem babada”* (K14), *“Ortak karar verilmesi gereken bir şey. Kadın hazır değilim diyor bazen, tabi ki vücudunda taşıdığına göre o ayrı bir şey hani hormonların hareketliliğini kadın yaşıyor. Ama erkek için de bir sorumluluk ama işte*

herkes de o sorumluluğu kaldıramıyor” (K13) diyen K13 için ortak alınması gereken bir karar olmakla birlikte kadın ve erkeğin farklı unsurları göz önünde bulundurarak karar vermeleri gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. K10 ise ortak karara katılmakla birlikte kadınların kendi başlarına da her şeyin üstesinden kalkabileceklerinin altını çizmektedir. Ancak buna rağmen hem çocuğun psikolojisi ve gelişimini göz önünde bulundurarak hem de kadının fiziksel ve psikolojik destek anlamında eşyle birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra evlilik içerisinde alınacak her kararın ortak olması gerektiğini belirtmiştir.

“Bu tek başına karar verilebilecek bir şey olamaz çünkü sorumluluk isteyen bir şey. Büyük bir sorumluluk. Ben istiyorum, illa olacak diye bir şey söz konusu değil. Evet, belki kadın tek başına da büyütür. Güçlüyüz, her şeyin üstesinden gelebiliriz. Ama bu karar çocuk gelişimi için de önemli. İlgisiz bir baba figürü ile büyümeme çocuk. Evlilikte her karar nasıl ortak alınmıyorsa bu da öyle olmalı. İki birey de çocuğa hazır olmalı. Bence her ne kadar bir anne tek başına büyütebilecek olsa da eminim her kadın eşinin desteğini, ilgisini çok ister” (K10).

Bu kararın yalnızca kadına ait olduğunu ileri süren katılımcılar (K2, K15) da bulunmaktadır. K17 kadının fikri olduğunu düşünmekle beraber artık günümüzde kadınların bu hakkı elde ettiklerini ve istedikleri zaman, istedikleri şekilde anne olabileceklerini belirtmiştir; *“Kadının fikri tabi ki. Yurtdışına giderim ve çocuk sahibi olurum artık kimsenin kimseye ihtiyacı kalmamış bu zamanda”* (K17). Ancak K16 bu düşüncesini diğer katılımcılara kıyasla çok daha keskin bir şekilde ifade etmiştir:

“Bence kesinlikle kadın belirler yani. Erkeğe ... yemek düşer orada. Çünkü senin hayatın bitecek. Söylediklerim antipatik geliyor olabilir. Ama yani dokuz ay bittin zaten. Kusucan mı, öğürülen mi, ağrın mı olacak, uykusuz mu kalıcan, karnın burnunda, merkez noktın değişecek, belin çatlayacak. O kadar çok, artık işin o tarafını geçtim, doğurduktan sonra zaten hayatın kaydı. Tamamen ona endekslisin. Ee? Erkek nerde? Ben bunların hepsini tek başıma yapabilirim. Yani tamam, teşekkür ederim on dakikanı ayırdığın için. Bu mudur? Erkek ancak belki çocuk ellenip ayaklanıp belki iki-üç yaşına geldikten sonra baba babalığını devreye sokabilir. Ne yapacak ondan sonra? “Ehehe çok tatlıymış, ağlıyor bu, al” falan yapıyorlar yani” (K16).

Erkeğin davranışlarının yanı sıra kendi mesleği sebebiyle bir yıl işinden uzak kalmasının doğrudan kariyerini yok edeceğini ve “*çocuk da yaparım kariyer de hikâyesi*”nin son on yılda gelişmiş bir şey olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumun ancak maddi koşulların iyi olması ve evde sürekli kalan bir bakıcı ile sağlanabileceği ve ev işlerinin de yine bir yardımcı tarafından yapılması gerektiğini düşünmektedir.

Senenin birkaç ayını New York’ta geri kalanını ise Ankara’da geçiren K11, devletler üzerinden kültürlerarası bir bakış açısı sunmuştur. Onun için farklı karar mekanizmaları olabileceği gibi “anne: ...” şeklinde standart bir tanımlama da söz konusu değildir:

“Burada bana göre iki ayrım var; anne olmak kadının vereceği bir karar ama çocuk sahibi olmaya eşler birlikte karar vermeli tabi ki. Çünkü çocuk sahibi olmaya karar verip çocuk evlat edinebilirler. Ya da çocuk sahibi olmaya karar verirler ondan sonra çocuğu bir başkası doğurur. Belki kadın anne olmak istemez yani kendisi doğurmak istemez. Bir biyolojik annelik var bir de biyolojik olmayan. Ben ikincisini biraz daha kutsal buluyorum, ulvi. Çünkü dünyada çok fazla var ya zaten. Yenisini doğurmaya gerek yok yani. O zavallılara böyle birileri baksa, yani annesiz olanlara. Daha iyi olabilir. Tabi şimdi bana diyebilirsiniz ki sen Amerika’da yaşarken bunları yaparsın ama buraya gelince ne olacak? Türkiye’de zor işte” (K11).

Dudu Karaman ve Doğan’ın (2018) araştırma bulguları da “anne olmanın biyolojik bir olay olmanın çok ötesinde kültürel anlamlandırmalarla inşa edilen kolektif bir süreç” (s. 1480) olarak değerlendirilebileceğini ortaya çıkarmıştır. Katılımcıların neredeyse tamamının geleneksel değer yargılarının etkisinde kalması ve farklı görüşler öne sürseler dahi yine toplumsal koşullardan dolayı bu düşüncelerini hayata geçiremeyeceklerini belirtmeleri dikkat çekicidir. Öyle ki bu yaklaşım, kadının hayalleri ve istekleri doğrultusunda hayatını yaşayamayacağını kabullenmiş olması anlamına gelmektedir.

3.2.6.2. Cinsel Kadınlık Ekseninde Biyolojik Bağın Reddi

Anne olmak ve kadın olmak ayırımına giden katılımcıların hem özel alanda eşleriyle hem de kamusal alanda birlikte çalıştıkları insanlara karşı farklı performanslar sergiledikleri anlaşılmıştır. Bu temsil katılımcıların ifadelerine göre kimi zaman bir koruma kalkanı görevi üstlenmekte kimi zaman ise evliliğin gidişatını renklendirmek yahut kurtarmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda annelik ve kadınlık arasında farklılıkların bulunup bulunmadığı da bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışma hayatlarında karşılaştıkları güçlükler bakımından katılımcıların kendilerine şahsi bir koruma kalkanı yaratma ihtiyacı hissettikleri gözlemlenmiştir. Bu durum hem emek gücü hem de mevki itibarıyla kadınların daha çok çabalaması anlamına gelmektedir. Kadın olmanın dış görünüş anlamında “özenli”, “bakımlı” ve “çekici” olmayı gerektirdiğinden rahatsızlık duyan K21 için anne olmadan önce ve anne olduktan sonra çalışma hayatındaki yöneticilerine karşı sorumluluklarının bile değiştiği belirtmiştir. Ayrıca çalışma arkadaşlarının da bu süreler özelinde kendisine yaklaşımları ve değerlendirmelerinde bariz değişiklikler gözlemlediğini vurgulamaktadır. İçerisinde bulunduğu sektörün çok ağır şartlarda çalışmayı getirdiğini belirtirken, anne olduktan sonra iş yükünün kendisine daha da ağır geldiğini hissetmiştir. Ayrıca anne olduktan sonra çocuklarıyla daha fazla ilgilenmesi gerekirken iş koşullarının buna elvermemesinden dolayı ikinci çocuğunda ücretsiz izne ayrıldığına da altını çizmektedir. Ancak yaşadığı tüm olumsuzlukların aslında kadınları güçlendirici bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. *“Amiriniz var, sorumluluğunuz var ... bunlar bu sektördeki kadınları daha çok kuvvetlendiriyor. Nazik, çitkırıldım olmuyorsunuz. Daha çabalayıcı, tuttuğunu koparan tipler oluyorsunuz”*. Ekmeğin aslanın ağzında olduğunu söylerken bir yandan bu durumun kadınları daha mücadeleci hale getirmekle birlikte daha da çok yıpratıldığını belirtmektedir; *“Çok büyük rekabet var. Bu da çok yıpratıcı mesela, rekabet. Çünkü yükselmeniz gerekiyor bir şekilde. Performansa dayalı bir yükselme sistemi olduğu için bu, performansınızı göstermek için de daha çok çabalıyorsunuz”*. Tüm bu olumsuz bulduğu ifadelerine rağmen kadınların çok güçlü olduğunu dile getirmiştir. Sektör içi yükselmelerin sınavla gerçekleştiğini ve bu sınavlarda da kadınların daha başarılı olmalarını daha çok zorlanmaları ve mücadele etmek durumunda kalmalarıyla ilişkilendirmektedir. *“Her zaman sınav birincisi bayanlar çıkıyor [gülüyor]. Çünkü onlar*

daha çok çabalamak zorunda, kendimizi kanıtlamak adına daha çok çabalamak zorunda kalıyoruz” (K21). Kadınların başarı ve yükselme odaklı uğraşlarının aslında “öteki” olmaktan kurtulmaya yönelik bir çaba olduğu düşünülmektedir.

K7 ise işlerin yetişmesi ve çalışma ortamında sürekli birilerine hesap vermek durumunda kalmanın kadınları ekstra yorduğundan şikâyet etmektedir. Bu durumu adeta kadınlara özel olarak hazırlanmış fazladan bir mücadele olarak değerlendirmektedir. Anne olmanın bu durumu daha da zorlaştırdığını ve zaman zaman yalnızca çalışan bir kadın olmayı özlediğini dile getirmiştir. *“Sadece kadın olmak demek kendinize daha fazla zaman ayırabilmek demektir ama arada çocuk söz konusu olduğu zaman, kendinizden bir şeylerden vazgeçmek zorundasınız”.* Bu durumun kadın açısından gündelik hobilerini dahi kısıtlayıcı bir etken olduğunu vurgulamaktadır. *“Artık çalışma şartlarım da müsait ama zamanımın büyük bir kısmını hemen eve gitmek üzere ayırdım. Ama çocuğum olmasa dışarıda kalabilirim, başka şeylerle uğraşabilirim. Keyfim için herhangi bir şey yapabilirim. Bu da tabii kadına daha fazla bir yük veriyor” (K7).* Kadının kendini var etmesi bakımından anne olduktan sonra kadın, Beauvoir’in (2010, s. 137) de belirtmiş olduğu gibi çocuğun tutsağı konumuna geçmektedir. K7’nin anlatıları anneliğin kadını ötekileştirdiğini gözler önüne sermektedir.

K20 de çalışan kadın olmanın çalışan anne olmaya kıyasla çok daha rahat olduğunu ve kadının kendine özel bir alan ve de zaman yaratabilmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. Dolayısıyla çalışma yaşamındaki mücadele anlamında *“çalışan kadın için nispeten kolay çünkü ona enerji bulabilir, ona enerjisi var ama anneler bu mücadeleyi sürdüremiyor bile” (K20)* ifadesi çalışan kadınların çalışan annelere oranla mücadele enerjilerinin daha fazla olabileceğini vurgular niteliktedir.

Benzer bir şekilde K16 da anne olmanın çalışma hayatını ve çalışma hayatındaki ilişkileri zorlaştırdığını öne sürmektedir; *“Hem çalışma hayatı hem annelik gerçekten zor. Ben şu anda bu kadar zorlanıyorsam yarın bir gün doğurursam işi mişi bırakırım diye*

düşünüyorum açıkçası yetişemem herhalde. Bence kesinlikle çok daha zor işleri çalışan annelerin” (K16). Kadınların bir tercihe mecbur bırakılırcasına yaptırımlarla karşılaştığı fark edilmektedir. Öyle ki iş hayatının koşulları bağlamında kadınların; yalnızca anne olmayı tercih etmeleri hem anne hem eş hem de bakımlı bir kadın olmaları, çalışan bir kadın olarak “özenli”, “bakımlı” ve “cezbedici” olmanın yanı sıra bir yandan da “anne” olmanın sorumluluklarını yerine getirmeleri yahut annelikten vazgeçerek kendilerini çalışma hayatlarına adamalarının beklendiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı annelerin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere; kadınların bu sınırlayıcı duruma karşı geliştirmiş oldukları algı; *“çocuklar küçükse sorun ama okula başladıktan, büyüdükten sonra ben de zaten işe odaklanmış oldum”* şeklindedir. Elbette bu algıya yönelik bazı katılımcıların *“Şimdi işe odaklandık ama bir dakika ya ben kimdim?”* yahut *“Bu soru ağır geldi şimdi”* ifadeleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Kendini sorgulamaya giden katılımcılardan bir kısmı (K22 ve K9) anne olmadan önce ve sonraki yaşantılarını karşılaştırıp kendi çıkarımlarını yaptıktan sonra tamamen kendi istekleri ve beklentileri doğrultusunda hayatlarını sürdürme gayesinde olduklarını dile getirmiştir.

Biyolojik bağın reddini evliliğin gidişatını renklendirmek yahut kurtarmak amacıyla tercih ettiğini yahut edilmesi gerektiğini belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Bekâr olan K3 bu durumu *“Evlendikten sonra zaten beklentiler çok yüksek olacak, çocuk olunca bence erkeğin gözündeki imajı sarsılmamalı kadının. Zaten bunu hissederse asla doğurmamalı diye düşünüyorum”* (K3) şeklinde değerlendirmektedir.

Yine benzer bir şekilde erkeğin beklentilerine değinen K5 ise *“Anne olunca erkeğin beklentileri artıyor bence çünkü öyle kodlanmış bu resmen, kadınların ben hala kadını demesi gerekiyor bence”* (K5) ifadeleriyle kadınların biyolojik bağı reddetmemeleri durumunda (erkeğin) kadınlık algısını zedelemeyecek bir düzen içerisinde yaşamaları gerektiğini öne sürmektedir. Bu noktada K5’in anlatılarından kadının kendini güçlü görmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kadınların “öteki” konumunda

değerlendirilişlerine karşı güçlü olabilmelerinin kendi varoluşlarını kabul edip benimseyerek, hayata uygulamalarıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda kadının kendini (her alanda) güçlü görmesi önem taşımaktadır.

Yaklaşık altı yıldır evli olduğunu belirten K16 için annelik durumunu reddedişi zamana da bağlı olmakla birlikte hem evliliği renklendirmek hem de gidişatı kurtarmak anlamına gelmektedir. Daha önce de değinildiği üzere kişisel menfaatlerinin yanı sıra bu hususta K16 tamamen evliliğinin gidişatını düşünerek karar aldığını ve hayatını buna göre kurguladığını belirtmektedir.

3.2.7. Aile Kavramı ve Kadınlık

Farklı annelik deneyimleri ve aile yapılanmaları sonucunda meydana gelen toplumsal dönüşümler “ideal aile” tartışmasını gündeme taşımıştır. Devletler özelinde bu dönüşüme tepki niteliğinde gelişen bir söylem alanı oluşturulmuştur. Bu söylem yalnızca ideal aile kavramını savunmakla kalmamakta ayrıca “uygun” anne tanımını da dile getirmektedir. Andrea Petö (2014, s. 26), bahsi geçen söylemin yarattığı düzlemi bir baskı alanı ve güçlenmenin yanı sıra alternatif oluşturma alanı olarak kavramsallaştırmıştır. Ona göre; ideal aile tartışması basite indirgenebilecek bir konu olmamakla birlikte hem güç ilişkilerinin yeniden şekillendirildiği hem de mahrem ilişkilerin düzenlendiği bir alanı temsil etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 41. Maddesinde belirtilen “eşler arası eşitlik” hususu gündelik hayata ne şekilde yansımakta ve kadınlar aile kavramını nasıl algılamaktadır? Bu soruların karşılığı Petö’nün değinmiş olduğu baskı alanıyla mı ilişkilidir yoksa kadınlara alternatif, güçlenmeleriyle doğrudan bağlantılı yeni bir alan mı oluşmuştur?

Aile olabilmek adına kadının aile kurumu içerisindeki konumu, görev ve sorumlulukları, yapması gereken şeyler var mıdır? Kimi katılımcılara göre bu durum “kadının doğası”,

“doğanın kanunu” olarak değerlendirilirken; *“Bu kaçınılmaz bir gerçek yani ne kadar eşitlik istiyor olursanız olun yuvayı dışı kuş yapar, doğa bile bunu gösteriyor yani”* (K18), kimi katılımcılar için böylesi bir şey söz konusu dahi olamaz; *“Ev içerisinde yapılacak olan her şey eşittir, paylaşılmalıdır. Ne demek kadın yapacak erkek yayılacak? Oldu! Yok öyle bir şey! Herkes elinden geleni yapmak zorunda hatta yapamıyorum diye bir şey yok insan istedikten sonra her şeyi yapabilir yani”* (K8). Kadın ya da erkek fark etmeksizin her bireyin kendi başına kaldığında gerçekleştirmek durumunda olacağı eylemleri hayatını paylaştığı insanların yanında da bizzat kendisinin uygulaması gerektiği öne sürülmektedir. Ancak kimi evli kadınların bu düşüncelerinin hayatta bir karşılığı olmadığından yakınması da dikkat çekicidir. *“Şimdi bana diyeceksin ki sen yapabiliyor musun? Ben artık bıraktım gerçekten. O bardağı alıp lavabonun yanına bırakıyorsun da niye makineye koymuyorsun diyerek kendimi yormuyorum. En azından artık içtiği yerde bırakmıyor, lavaboya getiriyor [çaresiz bir ifadeyle gülmektedir]”* (K16).

K10 da benzer bir şekilde eşinin kendiliğinden yaptığı şeylere “şükrettiğini” ve asla sesini çıkarmadığını dile getirmiştir. Eğer bu konuda bir tartışma ortamına sebep olursa elindekilerden de olacağını düşünmektedir. *“Ben onu hazırlarım da doyururum da bakarım da. Evet, çok zor her şeyle benim ilgilenmek zorunda olmam ama ne yapayım işten gelince hadi bize yemek yap diyemem ya. Annem hep evlenince idare etmeyi bileceksin derdi. Şimdi anlıyorum. Haklıymış.”* (K10). Bu ifadelerden kadınların bir nevi çaresizlik içinde, olanı kabul etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak diğer taraftan da bu durum kendi düşüncelerine aykırıdır. Kadının anne olduktan sonra kendi annesinin yerini aldığını öne süren Beauvoir’in (2010, s. 124) savı K10’un anlatısında düşünsel anlamda böylesi bir durumun yerleşik kültürel kalıplar aracılığıyla nesillere aktarılabilirliğini göstermektedir. Ancak değişip dönüşen toplum içerisinde varolan birey özellikle teorik manada sorgulamalara gitmektedir. Kendi içinde cebelleşe cebelleşe bir üst aşamaya geçmesi zaman alabilmektedir ancak kuşaksal anlamda bir değişim ve ilerlemenin gerçekleşmeye devam ettiği gözlemlenmektedir.

Hayatta olması gerektiğini düşündüklerinin ve beklentilerinin hayati paylaştıkları insan tarafından bir nebze bile olsa gerçekleşmesi durumunda “buna şükür” diyerek devam etmektedirler. K16 bu noktada ekonomik özgürlüğün kadını rahatlatan bir etki yarattığını belirtmiştir; *“Ben sırf kafamı rahatlatmak ve aslında kendime kalıp düşünebilmek için süpürge yaptığım oluyor. Ama bunun dışında haftada bir gelen yardımcı abla olmasa bu evlilik yürümezdi herhalde. Çok zorlanırdım. İşte bu yüzden de çalışmak zorundayım. Bu tamamen benim irademde”* (K16). Tekrar gerektiren, anlamsız ve sıkıcı olarak tanımladığı “ev işi” Beauvoir’e (2010) göre “kadının kendinden alabildiğine uzağa kaçmasına yardım eder” (s. 57). Alışkanlık şeklinde tekrar edilen işlerin zihni fazla meşgul etmemesinin, kadın(lar) adına evdeki yalnızlığını daha da zor bir konuma getirdiğine değinmektedir. Beauvoir’in öne sürmüş olduğu bu düşüncenin kamusal alana yansımaları ifade eder şekilde kadınların kendilerini var edebilmeleri adına muhakkak çalışma hayatında olmaları gerektiğini dile getiren K16 ev içerisindeki denge ve evliliğin gidişatı bakımından da bunu zorunlu olarak görmektedir. Ona göre kadın(lar), çalıştığı oranda kendi düzenini sağlayabilmekte ve isteklerini gerçekleştirebilmekte yani güçlenmektedir.

Aile olabilmek, kadın olmak ve bu kavramların getirdiği belirtilen eylem ve pratiklere bakıldığında katılımcıların ev içi sorumluluk ve yapılması gerekenlerden bağımsız düşünemedikleri gözlemlenmiştir. Aile kavramı; “en klasik yorumuyla kadın, erkek, evli olmak, çocuk sahibi olmak” (K4, K6, K7, K14, K18, K19) ifadeleriyle tanımlanmaktayken, kendini daha rahat düşünen bir kadın olarak belirten bazı katılımcılar tarafından ise *“aynı haneyi paylaşan bireylerin ortak bir hayat yaşaması”* (K11), *“cinsiyet ayrımı fark etmeksizin bir çiftin mutlu bir hayat sürmesi”* (K9), *“ortak iş bölümüne dayalı bir beraberlik”* (K3), *“ev ile sınırlandırılmaması gereken ve o aileyi oluşturan bireylerin gönül birlikteliği”* (K22) olarak açıklanmaktadır.

Tüm bunlara rağmen katılımcıların kendi kurallarını uygulamak istedikleri de fark edilmiştir. *“Ben bunu kırk yaşımdan sonra fark ettim inanabiliyor musun? Alt tarafı bir bulaşık makinesi yerleştirmek bile aslında tamamen bir ego meselesi. İkizler ya da eşim*

en iyi şekilde yerleştiremez oluyor o zaman da zihnimde” (K22). Ev içerisinde gerçekleştirilmesi gereken pratikler üzerinden örnek verdikten sonra K22 hayatının dönüm noktasından bahsetmiştir. İkizleri üniversiteye başlayıp evden ayrıldıktan sonra kendini amaçsız ve yalnız hissettiğini dile getirmiş ve bunun üzerine kendi olmaya yönelik birtakım girişimlerde bulunmuştur. Amatör anlamda ilgi duyduğu ve kendi kendine deneyimlemeye çalıştığı yoga pratiklerini daha kapsamlı şekilde öğrenmek adına bir yoga stüdyosuna gitmeye başlamıştır. Ardından eşiyile olan iletişimine “güncelleme yaparak” birbirlerini tanıyıp, anlamaya ve daha renkli bir hayat geçirmeye yönelik paylaşımlarda bulduklarını belirtmiştir.

K21 kadınlık kavramına dair kadınlardan çok fazla şey beklendiğini ve bu beklentilerin mevcut tanımlarda karşılık bulamaması durumunda evlilikle bağlantılı olarak ailenin bir nevi ciddi bir tehlikeyle karşılaştığını belirtmiştir. *“Evlilik sonrasında aile olmak, çalışıyor olmak hem ev hem iş yerinizi bir arada idare etmek, eşinize, çocuklarınıza bekledikleri orandaki ilgiyi göstermek... Aslında bunların hepsi kadın için oldukça yıpratıcı” (K21). Bu yıpratıcı etkinin yalnızca hane içerisinde olmadığını aynı zamanda çalışma hayatında da bir yansımanın kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Bu durum sadece hanedeki durumun iş hayatını etkilemesi şeklinde değil, iş hayatında kadından beklenen ekstra performans ve temsiller olarak da karşımıza çıkmaktadır. “Aileyi bir arada tutacaksınız, konfor alanlarınızı sağlayacaksınız ama bu esnada tamamen bakımlı, ilgili, şefkatli ve anlayışlı olmak zorundasınız. Bu da yetmiyormuş gibi aynı “bakım”, “özen”, “titizlik” iş ortamında da bekleniyor. Bir nevi Super Woman’lar olmalıyız sanırım [gülüyor]” (K21). Hegemonik erkekliğin tamamlayıcı parçası olarak K21’in tasvir etmiş olduğu vurgulanmış dişilik, hegemonik erkekliğin iktidarının sallantıya uğramasının önüne geçer (Connell, 2017). Aslında erkeğin iktidarının pekiştirilmesine yönelik bu performans(lar) bir kadının nasıl kadın ve anne olması gerektiğinin de sınırlarını çizmektedir.*

K15 anne olduktan sonra kadının çalışma yaşamından tamamen koparak bütün hayatını çocuğuna adanması gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu düşüncesinin “gerçek hayatta”

bir karşılığının olmadığını altını çizmiştir. Bu durumun bir ikilem yarattığından ve kadınları zorunlu bir seçime sürüklediğinden rahatsızlık duyduğunu belirtmektedir. Aile ve kadınlık kavramlarını birbirinden ayrı değerlendirmesine rağmen kadınlara tanınmamış olanaklar bakımından devlet politikalarına dikkat çeken K15 için kadınlık durumunun yanı sıra sosyal koşulların da kadınları hiçbir şeye mecbur kılmaması gerekmektedir:

“Kadının ve çocuğunun güvencesinin devlete ait olması gerektiğini düşünüyorum. Adam isterse adamdan boşansın, çocuğu büyüteceğim derken kadının bir zorunluluk hissetmemesi gerekiyor. Çocuğunu büyüttükten sonra iş hayatına geri dönmesi, zaman o kadar çabuk ilerliyor ki, teknoloji, gündem o kadar çabuk değişiyor ki tekrar çalışma hayatına dönüp nasıl adapte olabilir? Ne bileyim yani çocuğuna mı bakacak çalışma hayatına mı son sürat devam edecek? Bu kadınlığını yaşamak demek mi oluyor? Böyle bir dünya düzeni içerisinde çocuk yaptığı zaman kadın daha çok ezilecek duruma geliyor. Kadının üstüne ekstra yükler binmiş oluyor. Her türlü yani, mesela kilo almayacaksın, güzel görüneceksin, güler yüzlü olacaksın... Eşinle ilgileneceksin yoksa eşini başka güzel kadınlar, gözü dışarıya kayabilir falan. Kadın o sırada çocuğunu mu, hamileliğini mi düşünecek, o sırada eşi de psikolojik olarak benden koptu mu kopmadı mı, eşini mi düşünecek?” (K15)

Tüm bu karmaşayı; “*Sanki kadınsınız ama kadın olmaya da hakkınız yok yani bir taraftan*” diyerek açıklayan K15 haklarına sahip çıkmak isteyen kadınların “*çok çalışıp, son derece para kazanan bir kadın olmak haline gelmeye*” çabalamaları gerektiğini söylemektedir. Ancak bunun sonucunda da “*erkek gibi yaşayan bir kadın*”a dönüştüğünü ve böylelikle kadın gibi bir kadın olmadığını belirtmektedir. K15’in bu ifadeleri ötekileştirmenin bozuk halleri olarak değerlendirilebilir. Kadının “öteki” konumunun bu bağlamda farklı varyasyonlara büründüğü ve “özne” olarak erkek üzerinden yeni bir varoluş tanımlamasına gittiği gözlemlenmektedir.

K2, K16 ve K18 aslında ortak işbölümünü savunurken özel alana dair kendi dinamikleri bakımından kendi ifadelerine taban tabana zıt bir düzende yaşadıklarını dile getirmişlerdir. “Olması gereken ama yaşadığım” şeklindeki anlatıları bu katılımcıların aile kavramına dair eşitlikçi bir beklenti içinde olduklarını ama gündelik koşullar bakımından bunu elde edemeyip, bu durumu kabullenmek zorunda kaldıklarını

göstermektedir. Ayrıca K2 ve K16 kadınlık kavramıyla ilgili olarak da evlenmeden önce aile ve kadınlık kavramının birbirinden bağımsız olduğunu düşündüklerini ancak aynı evi paylaşmaya başladıktan sonra kadına ekstra sorumluluklar yüklenmiş olması sebebiyle kadınlık kavramının aile içerisinde yok olmaya yüz tuttuğunu ifade etmektedirler. Öyle ki kadın olmaya dair mevcut tanımları yok saydıklarını söyleseler dahi evlilikleri içerisinde kimi dönemlerde bu tanımlamalara uygun hareket etmeye çalışarak eşleriyle olan birlikteliklerinin olumsuz manada değişmemesi için çabaladıkları anlaşılmaktadır.

Özetle; katılımcıların aile kavramıyla bağlantılı olarak kadınlığı evlilik sonrasında yeniden değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Ancak bekâr katılımcılarda (K8, K14, K15) ise her iki kavram birbirinden ayrı olarak değerlendirilmektedir. Çocukları belli bir yaşa geldikten sonra hayatlarını tamamen değiştirdiğini dile getiren katılımcıların (K7, K22) ise bu noktadan sonra zamanlarını kendilerini bulmaya ve keşfetmeye yönelik isteklerini gerçekleştirmeye ayırdıkları gözlemlenmektedir. Kendi arzularının önüne kariyerini getiren katılımcılar (K20, K21) da mevcuttur. Onlar için çocuklarının büyümesi kariyerlerini sürdürebilmek adına bir son çağrı niteliğindedir.

3.2.8. Çocuk ve Aile

Hayatlarının belli bir bölümünde çalışma yaşamında yer almış katılımcıların çocuk bakımı ve aile kavramlarına dair beklenti ve deneyimleri karşılaştırılmıştır. Ayrıca çocuk sahibi olmayan katılımcıların da bu konuya dair kimi düşüncelerinin anne olan katılımcıların doğum öncesi fikirleriyle örtüştüğü tespit edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) 5. Maddesinin b paragrafında yer aldığı üzere devlet; "Ailede verilen eğitimin, toplumsal bir işlev olarak anneliğin gerektiği şekilde anlaşılmasını ve çocuğun büyütülmesinde ve yetiştirilmesinde erkeklerin ve kadınların ortak sorumluluğunun kabul

edilmesini, yani çocuğun menfaatlerinin her durumda öncelik taşıdığını da içermesini” (CEDAW, 1979, s. 5) sağlamalıdır. “Devlet özelinde kadınlara tanınan olanaklar nelerdir? Sadece kadın olmanızdan dolayı tanınmayan olanaklar var mıdır?” sorularına yönelik anlatıları bakımından katılımcıların büyük bir kısmı için kadın olmanın dezavantajlı olmak anlamına geldiği gözlemlenmiştir. Annelik izni, süt izni gibi sosyal hakların kadınlara tanınmış bir hak gibi gösterilip aslında kadınları çalışma yaşamından uzaklaştırmaya yönelik bir hamle olduğunu düşünen katılımcılar bulunmaktadır. K13 kadınlara doğum ve süt izni gibi olanakların sağlanmasının elbette iyi olduğunu ancak günümüzde “iyi anlamda” çok fazla şart konmasıyla birlikte daha değişik algılanabildiğini belirtmiştir. *“Yarım gün çalışsın şu para verilsin, şöyle böyle... Bakarsanız iyi ama o kadını iş hayatından uzaklaştırmak, başka bir şey değil. Kadın gelsin çalışsın, erkeğe ver onu. Ayrımcılık burada zaten. Veriliyormuş, iyilik yapıyormuş, tercih ediliyormuş gibi gösterilip verilmeyen haklar bunlar”* (K13).

Çevresindeki gözlemleri üzerinden bahsi geçen izinlerin esasında kadını iş hayatından koparıp uzaklaştırmaya yönelik olduğunu düşünen K16 ise kadınların bu süreç sonunda çocuktan kopamadıklarını söylemektedir. *“Dört ayın sonunda ben bunu bırakayım diyemiyorlar zaten. Göze alıyor o ücretsiz izni, almayayım para ama çocuğumdan ayrı kalmayayım. O anne sütünü alsın, o bağımsız kuralım bilmem ne. Tamamen olaylara hormonlar giriyor yani”* (K16). Annelik bağı ve hormonların devreye girmesiyle birlikte kadının iş hayatından uzak kaldığını vurgulamakta ve ücretsiz izni belki daha alamadan talep etmesiyle anında işine son verildiğini söylemektedir. Tüm bunların tamamen eve kapatıcı bir unsur olduğunun altını çizmiştir.

Kendi deneyimlerinden yola çıkarak; ilk altı ayın belki çocuğun gelişimi için de faydalı olarak düşünülebileceğini belirten K9, maddi durumlarından dolayı çocuklarına baktıramayan kadınların anneliğe bir sıfır yenik başladıklarını düşünmektedir. Kadınları çalışmaya teşvik eden bir devlet yapısının gelişmesi gerektiğini ileri sürmüştür; *“Her mahalleye kreş açıp o çocukların çok güzel bakılmasını sağlayan bir devlet yapısı, daha mantıklı örneğin. Bütün bunlar kadını eve itmeye, kapatmaya yönelik. Hep geri adım*

atıyoruz işte ya” (K9). Doğum ve süt izinlerini “kadını eve kapatmak için bir yöntem” olarak değerlendirmekle birlikte devlet politikalarının kadın ve çocuk dostu olması gerektiğini vurgulamaktadır.

K14 ise süt iznini bir olanak olarak değerlendirmektedir. Ancak konuşmasına devam ederken zaman konusuna geldiğinde bu fikrinin değiştiği gözlemlenmiştir; *“Kesinlikle bir olanak [...] Belki süre daha geniş tutulabilirdi. Bebek için çok özel bir dönem. Sadece emzirip dönmek için nefessiz bir şekilde oradan oraya koşturman gerekiyor. Herkesin evi işyerinin yanında değil. Belki olanak gibi görünüyor ama bence olanak değil” (K14).* Katılımcı ilk başta devlet tarafından kadınlara tanınan bir olanak olarak düşündüğü süt izni konusunda zaman sınırlamalarını sıkıntılı olarak değerlendirmeye başladıktan sonra aslında bunun bir olanak olmadığına karar vermiştir.

K15 gibi K17 de doğumdan sonra kadının çalışmaması gerektiğini düşünmektedir. Ancak K17 özel sektörde çalışmış olmasından dolayı devlet memurlarına tanınan haklardan yararlanamamasını kabul etmemektedir. Özellikle doğum ve süt izni bakımından ücretsiz izne ayrılmak zorunda kalacağı için devletin kadınlara tanıdığı bir hakkı kendi elinden aldığı vurgulamaktadır. Eşitsizlik olarak değerlendirdiği bu durumun aslında yalnızca kadınlara değil tüm insanlığa yapıldığını düşünmektedir. Ayrıca devletin yapması gerekenlerle ilgili görüşleri; *“Doğar doğmaz çocukları sigortalamalılar. Hepsinin sosyal hakları olmalı, ayırt etmeksizin. Bana göre bir kadının çocuk okula başlayana kadar mesleği anne olarak kalmalı, çalışmamalı. Altı yaşına dek evinde yirmi dört saat çocuğuyla olmalı. Okul yaşına gelince devlet karşılamalı her açıdan” (K17)* şeklindedir. Burada anneliği bir meslek olarak tanımlayışı dikkat çekmiştir. K17’nin anlatıları ötekileştirilmiş özne algısına bir örnek niteliğinde değerlendirilebilir.

Doğum ve süt iznini tamamen bir hak ve hem kendileri hem de çocukları adına büyük bir şans olarak değerlendiren katılımcılar da bulunmaktadır. Örneğin; K21 her iki çocuğunda da altı aylık ücretsiz izne çıktığı için mutluluğunu dile getirmiştir. Ancak bir taraftan da

maddi şartların her zaman buna elveremeyeceğini belirtmektedir. Kendisinin bu zorluğu geçirebildiğini ancak her kadının böylesi bir imkâna sahip olamayabileceğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla hem özel sektörde hem de kamu sektöründe çalışan kadınların özlük hakları olarak doğum ve süt izinlerinde süre ve ücret kısıtlamalarına insani bir düzenleme getirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

K22 de zaman konusunda süre kısıtlılığına değinmektedir ancak özellikle süt izninin anne ve bebeği açısından olmazsa olmaz olduğunu vurgulamaktadır. *“İşten alıkoyma hamlesi diyorlar, ben öyle düşünmüyorum ve bence üç saat az bile. Bir bebeğin var, başka bir canlıya destek olmak zorundasın demek bu, politik bir şeye dönüştürmemek gerek. Ona ihtiyacı olan başka bir canlı var, öyle bakmak gerek”* (K22).

K20 de süt izni ve annelik izninin kadının “normal” bir hakkı olduğunu düşünmektedir. *“Kadın için bir avantaj, olması gereken bir şey bence. Avantaj değil daha doğrusu bu kadının normal bir hakkı. Bu sayede kadın hem bebeğine ilk altı ayda vermesi gereken ilgiyi ve sütü verebiliyor hem de işine devam etme şansı oluyor”* (K20). Süt izni için verilen sürenin *“çocuğun gelişimi ve anne ile olan iletişimi açısından çok kıymetli ve önemli”* olduğunu vurgulamakla birlikte *“bu şekilde kısıtlı zaman dilimlerine indirgenmemesi”* gerektiğini de vurgulamaktadır. *“Gün ortasında süt izni için işten eve koşturmak zorunda kalan kadının verimliliğinin”* de düşeceğini ve bu şekilde anne için bir yarar olmaktan çok sıkıntıya dönüştüğünü belirtmiştir. Finlandiya ve Türkiye’yi kıyasladığında devlet politikaları bakımından büyük farklılıklar olduğunu ve bu sebeple annelerin kısıtlı zaman aralıklarına sıkıştırıldığını ifade etmektedir. *“İş gücü fazla, bir kadın çocuğuma bakacağım, evde kalacağım diye iş yerine ısrar ederse “tamam, hadi eyvallah, bye bye” diyor. İşçi nasıl olsa elinin altında, hazır. Ama orada [Finlandiya’yı kast ediyor] kimse işçisini kaybetmek istemiyor”* (K20). Türkiye’deki iş gücünün fazla olması sebebiyle işverenin kadınların anneliğine yönelik herhangi bir hassasiyet göstermeyeceği gibi devletin de bu konuda anneler için hayatlarını kolaylaştırıcı yaptırımlarda bulunması gerektiğini öne sürmüştür. Ancak bunun yanı sıra annelik izni

ve özellikle de süt izni uygulamasını “*devletin yapmaya çalıştığı bence güzel, zorla da olsa güzel*” (K20) olarak değerlendirmektedir.

“Çocuk ve Aile” başlığı dâhilinde ele almamız gereken bir diğer önemli husus ise çocukla bağlantılı cinsiyet rollerinin (annenin rolü/babanın rolü gibi) olup olmadığıdır. Emzirme haricinde çocuk bakımına dair yapılması gerekenlerin eşler arasında paylaşılması gerektiğini ve kesinlikle annenin rolü babanın rolü gibi tanımlamaların olmadığını ifade eden pek çok katılımcı bulunmaktadır (K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K14, K15, K16, K19, K20, K21). Ancak K21 bu düşüncesinin yanı sıra eşinin çocukları çok fazla düşünen ve seven biri olduğunun altını çizerek bakımla ilgili yapılması gerekenlerin bir “beceri” meselesi olduğunu belirtmiştir. “*Bir çocuğun altı nasıl değiştirilir, nasıl yemek yedirilir, bunları beceremiyor. Beceremediği için de evdeki bu tarz şeyler bana kalmıştı çocuklarımız küçükken. Düşünce olarak mesela onları çok sevdiğini, çok düşündüğünü biliyorum. Ama biraz erkekteki beceri meselesi. Becerebiliyorsa yardım etmeli zaten*” (K21). Çocuk bakımıyla ilgili işlerin tek başına annenin sorumluluğu olmaması gerektiğini ancak kendi örneğinden de görüldüğü üzere yaşanabildiğini belirtmektedir. Konuyu detaylandırıcı sorulara alınan yanıtlardan da anlaşıldığı üzere K21 eşinin; “*ben beceremiyorum, bana hiç bunları yükleme, ben çocuklarımızı çok seviyorum. Her zaman onların oyun arkadaşı olmaya ve ödevlerine yardım etmeye hazırım*” söylemi üzerine eşinin “beceri” olarak adlandırdığı bu pratikleri doğrudan kendi sorumluluğu olarak benimsemiştir. Erkeğin bu konuda becerisinin olmadığı ifadesiyle K21 kendi adına geçerli bir mazeret üretme yolunu tercih etmektedir. Oysaki kendi kendine yemek yiyebilen bir erkek, çocuğunun yemeğini de yedirebilir yahut biberondan sütünü içirebilir. Yemek yedirme örneğinde olduğu gibi farklı pratikler üzerinden erkeğin bu alana yönelik yetisinin olmadığı düşüncesiyle kadın bir noktada kendini telkin etmektedir.

K15 için çocuk bakımındaki sorumlulukların herhangi bir şekilde paylaşılması söz konusu olamayacağı gibi çocuğun her iki ebeveyn ile bir arada büyümemesi ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. “*Bir çocuk annesiz veya babasız kalabilir, ikisi de onu*

kotarmak mecburiyetindedir. Bir şekilde çocuğa bakmak zorundalar. İster anne olsun ister baba. E bu noktada da kim neyi yapabiliyorsa oluyor aslında” (K15). Ancak “*kim neyi yapabiliyorsa”* dedikten sonra K15’in düşünceleri değişmiştir. Psikolojik bir baba rolünden bahsetmekle kalmayıp babanın asıl işlevinin “*para getirmek”* olduğunu da söylemiştir. Bu noktada K15 ile gerçekleştirilmiş olan görüşmenin tamamı dikkate alındığında, iş hayatının zorlukları, ekonomik kazanç gibi unsurların gündelik hayatını yönlendirişinden yakınışı ve bir kadın olarak özellikle çalışma yaşamındaki “yıpratıcı”, “yorucu” mücadelenin sonucunda bir aile olmayı başaramadığını, gerçekleştiremediğini düşündüğünü bir kez daha hatırlamak yerinde olacaktır. K15 örneğinde olduğu gibi çalışma hayatı ve maddi koşulların teori-pratik uyumsuzluğunu ortaya çıkardığı gözlemlenmektedir. K15’in ifadeleri kadının “öteki” konumuna yerleştirilişinin gündelik hayata yansıyan bir örneği niteliğinde değerlendirilebilir.

K17 için “içgüdü” doğrudan annelik anlamına gelmektedir. Çocuk bakımı dendiğinde de “*elbette baba çocuğun altını değiştirebilir ama gece kalk falan... Kadın içgüdüsel kalkar yani. Mamasını da hazırlar. Mesela ben çocuğumu kocam için değil, kendim için doğuracağımı düşündüğüm için, o yüzden ben bakarım çocuğuma”* (K17) ifadesinden de anlaşıldığı üzere, erkeği bir “artı”, bir “joker” olarak değerlendirmektedir. “*Erkeği bir uzuv olarak görüyorum. O ihtiyaçları karşılarsın yeter”* (K17) ifadesiyle K15 ile benzer bir bakış sergilemekte ve erkeğin para kazanması, evin maddi sorumluluklarını üstlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. K17’in anlatıları eril aklın kadının hayatına ve düşün dünyasına yansması niteliğindedir.

K13, özellikle 3-6 yaş aralığında çocuğun (cinsiyetine bağlı olarak) anne ve babadan farklı cinsiyet rollerini öğrendiğini düşünmektedir. Ona göre “*kadınlarla, anneye, kız arkadaşlarla vakit geçiren bir erkek çocuk iyi değil”*dir. “*Muhakkak baba figürünün ve daha çok erkeklerin yaptığı eylemlerin içinde olması”* gerektiğini öne sürmektedir. Kız çocukların her halükârda anneye vakit geçiyor olmasından dolayı herhangi bir sorun yaşamadıklarını ancak erkek çocuğun mutlaka babayla vakit geçirmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Net bir ayırım yapılmaması gerektiğini düşünmesinin yanı sıra kendi deneyiminde belli bir noktadan sonra oğlunun yalnızca babasını oyun arkadaşı olarak görmesi K19'u rahatsız etmiştir. Ancak bu noktaya gelmelerinden de yine kendisini sorumlu tutmaktadır: *“Eşim çok yoğun çalışıyordu ve oğlumuzun bakımıyla ben ilgileniyordum. Akşam çok yorgun olduğum için eşim işten döndükten sonra oğlumuzla oyun oynamasını ben istemiştim. Fakat işler benim adıma olumlu gelişmedi. Ben bakıcı oldum, baba oyun arkadaşına dönüştü. Bu doğru değil”* (K19). Bu farkındalığı yaşadktan sonra çocuğuyla oyun oynamaya başladığını söyleyen K19 kendisine sunmuş olduğu gerekçelerle düşüncesini pratiğe dönüştürememiştir. Ancak çocuğunu gözlemlemesi sonucunda belli bir noktadan sonra bu durumu değiştirmek adına çabaladığını belirtmiştir. *“Evet, iş işten geçti ama en azından oğlum daha bilinçli yaş itibariyle de bu zamanların kıymetini bilip tadını çıkaralım istiyorum. Bakım konusunda eşim yardım edemedi belki ama biz iletişimi güçlü bir aile olma yolundayız bundan sonrasında”* (K19). Eşinin işi sebebiyle ev içerisinde yapılması gerekenlerde muaf görülebilmesi K19'u bir yandan rahatsız etmiş ama bunu çok çabuk kabullenerek kendi içine aile düzenini sağlamaya dönüştürdüğünü ifade etmiştir. *“Hane içerisinde huzur olmadıktan sonra kimin ne yaptığı hiçbir önem taşıyor”* diyerek kendi yaşantısına uygulayamadığı düşünce yapısını aile olmak ve çocuk-ebeveyn iletişimine uyarlamaya çalışmaktadır.

K4 her şeyi annenin yapması gerektiğini ve babaya çok fazla sorumluluk düşmediğini belirtmiştir. Bu durumun aslında kadınlara yakıştırılmasından kaynaklandığını ve istem dışı birtakım sorumluluklar yüklenilmesi şeklinde sonuçlandığını düşünmektedir. Hatta bu sebeple bazen eşinin yapmak istediği şeylere izin vermediğini bile dile getirmiştir. *“Baba yardımcı olabilir ama hayır, sen annesin, senin görevinmiş gibi. İstem dışı üstleniyorsun kendine. Her şeyin en iyisini sen bilirsin, o yapamaz, onun yaptığı yanlış gibi. Bu içten gelen bir şey. Her anne öyle midir bilmiyorum ama ben öyleyim”* (K4).

K22 çocuk bakımını birincil olarak annenin üstlenmesi gerektiğini, erkeğin ise anneye destek olabileceğini düşünmektedir. Anne ve çocuk arasında içsel bir bağ olduğunu ve bu

sebeple babanın ister istemez ikinci planda kalacağını dile getirmiştir. *“Anne ile çocuk arasında babayla çocuk arasında olamayacak kadar derin bir bağ var. Bu bağın sağlam olması, güçlü olması gerekir ve bence babanın görevi anneye destek olmaktır”* (K22). Anneliğe ve anne ile çocuk arasındaki iletişime yönelik bu yaklaşımıyla K22 geleneksel bir düşünceyi savunmaktadır.

Bazı katılımcıların çocuk gelişimi üzerinden tanımladıkları cinsiyet rollerinin olduğu gözlemlenmiştir. Yukarıda K13’ün bu konuyla ilgili düşüncelerine yer verilmiştir ancak kız çocuk-anne, erkek çocuk-baba arasında farklı bir iletişim olması gerektiğini düşünen tek katılımcımız K13 değildir. Bir erkek çocuğun babasıyla paylaşacağı şeyler ile bir kız çocuğun annesiyle paylaşabileceklerinin farklı olduğunu düşünen K4 bir kız çocuğunun olması durumunda eşinin kızıyla paylaşabileceği şeylerin sınırlı olduğunu vurgulamıştır. Kişisel bakım veya bir kızın bir erkekle paylaşacağı konularda annenin bilgilendirmesi gerektiğini düşünmektedir. Toplumda kadın erkek ayrımı olduğunu altını çizerek; *“Ne yaparsan yap ne kadar gelişmiş bir aile yapınız olursa olsun, eğitim seviyeniz ne kadar yüksek olursa olsun o sınırlar var. Her şeyi konuşamıyorsun”* (K4) demiş ve kendi oğluya olan paylaşımının da temel bakım ve belki yalnızca oyundan ibaret olacağını düşündüğünü belirtmiştir. K17 ise bu süreci tamamen Oedipus ve Elektra Kompleksi ile ilişkilendirmektedir.

K15 ne yazık ki ebeveyn ile çocuk arasındaki iletişim konusu üzerinden homofobik bir yaklaşım sergilemiştir. Anne ve baba olmaya dair düşünceleri de bu tutumunu destekler niteliktedir. Öyle ki baba kavramını doğrudan maddiyat ile ilişkilendirmesinin yanı sıra çalışan birey temsiliyeti de öncelikli olarak babada kabul edilmektedir. Çocukların hane içerisinde bir baba stereotipi görmeleri ve bununla birlikte babanın muhakkak çalışması gerektiğini dile getirmiştir. *“Babanın çalıştığını da görecekler, babayı da görecekler. Çünkü çocuklar içselleştiriyor. Yani bir erkek çocuğu herhalde annesinden öğrenecek hali yok nasıl erkek olunuru. Altı yaşa kadar kişilikleri oluşuyor, o zaman da kadınsı erkekler çıkıyor ortaya”* (K15). Benzer bir yaklaşım K13’te de karşımıza çıkmıştır; *“Babadan öğrenecek tabi ki erkek olmayı. Annesinin kadınlar gününde vakit geçirmek*

zorunda kalan bir oğlan çocuğundan ne beklersiniz? Baba ona rol model olacak ki çocuk erkekliği öğrensin. Görmüyor muyuz etrafta erkekten bozma tipler dolanıp duruyor iyice” (K13). Ancak bu ifadelere karşı bir görüş ileri süren K11 bu yaklaşımın artık tarihte kaldığını ve aksinin bin kez ispat edildiğini belirterek cinsiyet odaklı ebeveyn rolü gibi bir şeyin günümüzde söz konusu dahi olamayacağını vurgulamıştır.

K5 aile tanımıyla bağlantılı olarak ebeveynlerin her konuya hâkim olması ve çocuk bakımıyla alakalı olarak da anne ve babanın her şeyi bilmesi gerektiğini belirtmiştir. Tıpkı hane içerisinde gerçekleştirilmesi gereken sorumluluklarda olduğu gibi çocuk bakımı konusunda da bireylerin ortak payda da buluşması gerektiğini düşünmektedir. Öyle ki herkes her şeyden sorumlu olmalıdır ve bu minvalde her şeye hâkim olmaları gerekir, kadının yahut erkeğin sorumluluğu şeklinde bir yaklaşımı kabul etmemektedir. *“Akli başında bireylerden oluşan mantıklı bir toplumda kız çocuk babasıyla da uyuyabilir, babası kız çocuğunun banyosunu da yaptırabilir. Bunların aksini düşünenler kirli zihinli insanlardır”* (K5). Bu şekilde yetiştirilen çocukların da *“mevcut toplumsal yozlaşmanın önüne geçecekler”*ini düşünmektedir.

Benzer bir noktaya temas eden K14 ise bu durumu bedene karşı yabancılaşma olarak kodlamıştır; *“Bir kız çocuğunun vücuduna bu kadar yabancılaşamaz bence otuz, kırk yaşlarındaki adam. Ya da yirmi beş yaşındaki insan diyelim. Fark etmez. Bir baba tabi ki de kız çocuğunu banyo ettirebilir”* (K14). Bu konunun hep kız çocuk-baba örneği üzerinden ele alındığını ancak aynı şeyin erkek çocuk-anne örneğinde de geçerli olduğunu belirtmiştir. Ona göre esas üzerinde durulması gereken husus (özellikle yetişme çağındaki çocuklar açısından) çocukla ilgilenecek birilerinin olması gerektiğidir.

Deutsch, *“Equally Shared Parenting”* (2001) başlıklı makalesinde değişen toplumsal düzen ile beraber yeni annelik ve babalık eylemlerinden bahsedebileceğimizin altını çizmektedir. Günümüzdeki kimi ailelerde, babaların çocuk bakımına günden güne daha çok dahil olduklarını söylemektedir. Bahsetmiş olduğu babaların eşlerine yardım etmenin

ötesinde, eşit derecede sorumluluk almaya başladıklarını vurgulamaktadır. Ona göre, eşlerin çalışma vardiyalarını ve çocuk bakımıyla ilgilenmeye yönelik detayları karşılıklı olarak organize etmeleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bir hassasiyete sahip olmaları, çocuğun geleneksel değerleri esas alan bir aile ortamından yetişmesi ile kıyaslandığında geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (Deutsch, 2001, s. 25). Ancak katılımcıların ifadeleri doğrultusunda günümüz kadınının bu düşüncüyü benimsemekle beraber eyleme geçirme noktasında hane içi iş bölümünü aşmaya yönelik hiçbir adım atmadığını ve hatta çocuk yetiştirme sürecine de bu durumu yansıttığını gözlemlenmiştir. Dolayısıyla kadın kendi hayatına yönelik daha çok şeyden vazgeçmek durumunda kaldığını fark edememektedir. Kimi katılımcıların eşlerinin kendilerine çok destek olduğunu söylemeleri yalnızca bir iç ferahlatma niteliğinde görülmektedir.

3.2.9. Deneyimler Bağlamında Kadınlık Serüveni ve Cinsiyete Bağlı İzler

Araştırma konusunun temelinde katılımcıların öznel anlatılarına verilen önemin yanı sıra kadınların kendilerini gerçekleştirmeleri ve gündelik pratikleri bakımından hayal ettikleri, planları ve bunların ne şekilde sonuçlandığı ele alınmıştır. Öyle ki kadın olmak, birey olmak ve çalışan bir kadın ve anne olmak bakımından katılımcıların kendilerine dair hayatlarındaki kritik olarak tanımladıkları dönüm noktalarında yaşadıkları, hayallerini ne kadar gerçekleştirip gerçekleştiremedikleri ve gerçekleştirilmeme sebeplerini dile getirmişlerdir. Ayrıca bu konunun kendilerine yöneltilmesinden dolayı özellikle mutlu olduğunu dile getiren pek çok katılımcı bulunmaktadır. Bir kısmı için bu durum hayatları boyunca hiç düşünmedikleri, akıllarına dahi gelmemiş yahut üzerini örttüklerini dile getirdikleri bir nevi farkındalık aşamasına dönüşmüştür. Bu farkındalık evresini hayatının geri kalanına uygulamak isteyen, kendine dönmeyi tercih eden, gerçekleştirmediği hayallerinin peşinden giderek bir nevi içsel mücadeleye girmek istediğini belirten katılımcılar bulunmaktadır.

Bu bölüm katılımcıların kendi ifadelerinden esinlenilerek “terapi seansı” olarak da değerlendirilebilir. Geçmişte hayal edilen hayat kurgularının nasıl olduğu ve bugüne

yansımaları ele alınmış ardından çalışan bir birey ve kadın olma bağlamında düşünceylem birlikteliğinin nasıl yürütüldüğü ve farklı alanlardan hayatlarında bir değişim olup olmadığı aktarılmıştır.

İlk olarak kariyer odaklı planlamalar ele alınmıştır. Yirmili yaşlardaki katılımcıların ortak hayalinin çalışma hayatına dair olduğu gözlemlenmiştir. Yalnızca K10 yeni evli olduğunun da altını çizerek artık isteklerinin değiştiğini ve çalışma hayatının da kendisini hayal kırıklığına uğratmış olmasından dolayı kurduğu tüm hayallerin ve arzularının eşiyle ve yuvasıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Çalışma hayatına başlamadan önce kariyer odaklı planlarının olduğunu ancak yalnızca birkaç ay çalışmanın bile bu hayallerini alt üst etmeye yettiğine değinmektedir. *“Üniversiteye girerken, mezun olmadan önce hep iş hayali kuruyorsunuz ister istemez ama işte çalışmaya başladıktan sonra idealize ettiğiniz her şey bir hayal kırıklığından ibaret oluyor. Ne yazık ki. O yüzde ben vazgeçtim. İstemiyorum kariyer falan. Mutlu bir yuva istiyorum”* (K10). Başlarda idealist olduğunu ve güzel hayallerinin bulunduğunu belirtmekle birlikte iş hayatına girdikten sonra kariyer yapma fikrini bir hayal olarak görmeye başladığını vurgulamaktadır. Artık iş ile ilgili düşüncelerinin tamamen duygusal olduğunu dile getirmiş ve *“ay sonu geldi mi, paramı alıyorsam, geçimimi sağlıyorsam tamamdır”* modunda olduğunu belirtmiştir. Ancak bu durumla övünmediğinin özellikle altını çizmektedir; *“Böyle olsun istemezdim. Maalesef iş hayatı çok acımasız”* (K10). Çalışmanın bugün doğrudan özgürlük anlamına gelmediğini belirten Beauvoir (1981) kadınların çalışma hayatına katılmalarına rağmen geleneksel kadın dünyasından kurtulamadığını ve çalışmalarının karşılığını gerek kamusal alanda gerek özel alanda alamadıklarını vurgulamıştır. Günümüzde bu durumun kadınların eğitime katılımıyla beraber değiştiği düşünülebilir ancak Beauvoir’in değindiği yerleşik kültürel kalıpların yanı sıra artık küresel kapitalist kıskaç içindeki çalışan kadın mevcut uygulamaların insafsız boyutlara ulaştığını gözler önüne sermektedir. Beauvoir’in yetmiş yıl önce dile getirmiş olduğu; kadınların *“çalışmalarının karşılığında, hakları olan ruhsal ve toplumsal kazançları alamadıkları için, bunları birer angarya”* (Beauvoir, 1981, s. 131) olarak görmeye başladıkları düşüncesi günümüzde asgari düzeyde hayat koşullarını karşılayabilmeye dönüşmüştür. Eğitim hayatına katılım ve kariyer hedefleriyle yola çıkan genç kadınların özellikle iş arama sürecindeki yıpranışlarının yanı sıra çalışma hayatına katıldıktan sonra yıldırıcı uygulamalarla

karşılaştıkları gözlemlenmiştir. Ay sonunda faturaları ödemeye ancak yetecek maaşı alma mecburiyetiyle ödeyebilmek için bir işte çalınma zorunluluğuyla katıldıkları çalışma hayatı kadın olarak varoluşlarında bir karşılık bulmamaktadır.

Akademik kariyer odaklı planlar yapan K14 için lisans döneminden sonraki gidişat daimî bir değişkenlik göstermiştir. Bu durumu sistem üzerinden açıklayan K14 her an her şeyin olabileceğini ve bu sebeple her türlü ihtimali düşünüp hazırlıklı olmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Ancak bunun yanı sıra Türkiye sınırlarında kaldığı için pişman olduğunu da dile getirmiştir. Hayatında değiştirmek istediği bir şey olmadığını ancak daha iyisini yapmak için çabalayabileceğini görmektedir. Geçmişe dair *“daha iyisini yapmalıymışım”* demektedir. Bu anlamda daha rahat olabileceği bir ortamda yaşamayı, toplumsal bağlamda yaptığı işlerin daha görünür olmasını dilemekte ve özellikle de mesleğinde *“çünkü sen kızsın, gelme”* söylemiyle artık karşılaşmak istemediğini vurgulamaktadır. *“Erkek bir toplumuz. Dolayısıyla biz sahaya indiğimizde çok rahatsız edecek bir şey gibi görünmüyor erkek, normal. Bu şekilde karşılıyor özellikle küçük yerlerdeki insanlar. Kadınların daha rahat gezip dolaştığı, çalışabildiği, kimsenin yaftalamadığı bir ortamda yaşamayı çok isterim”* (K14). Kamusal alanı erkeklerin temsil ettiğini ve bunun gayet normal karşılanmakla beraber adeta tek temsilcisi gibi değerlendirildiğini düşünmektedir. Erkeklerin görünür olabileceğini ancak sadece kadın olmak sebebiyle herkes tarafından yaftalanıp, sorgulanıp, sınırlandırılacağını dile getirmektedir. Bu noktada K14 isteklerinin ülke değiştirmekle gerçekleşebileceğini dile getirmiştir. Devletin yaptırıcı uygulamalar getirmediği sürece erkeğin görünür olmaya devam ettirileceğini ve bu durumun toplumsal anlamda olması gereken olarak değerlendirileceğini belirtmiştir.

K5 bugüne dek isteği her şeyi gerçekleştirdiğini yalnızca yaşı itibarıyla henüz yolu olduğunu belirtmekle birlikte maddi koşullar doğrultusunda kendi iş yerini açmayı planladığını belirtmiştir. Ailesinin eğitimli insan olduğunun altını çizerek şu ana dek her kararında ona destek olduklarını vurgulamıştır. İleride kendi stüdyosunu açmak isteyen K5 maddi zorlukların farkında olduğunu ancak ileride bir şekilde bu hayalini de gerçekleştireceğini düşünmektedir.

K8 eğitim hayatı boyunca farklı mesleklere ilgi duymuş doktorluk, muhabirlik derken en sonunda mühendislikte karar kılmıştır. Şu anda mühendis olmaktan dolayı çok mutlu olduğunu belirtmesinin yanı sıra *“iyi ki bilgisayar mühendisi olmuşum”* demektedir. Bir inşaat, makine yahut maden mühendisinin hayatta kalma koşullarının kendisine oranla çok daha güç olduğunu dile getiren K8, bu alanlarla kıyasladığında içerisinde bulunduğu sektörün neredeyse hiç cinsiyetçi ayırım unsuru barındırmadığını ileri sürmektedir. Bu sebeple hem üniversite dönemini rahat geçirdiğini hem de çalışma hayatında cinsiyet odaklı hiçbir zorlukla karşılaşmadığını belirtmektedir. Erkeklerin kendi aralarında özel bir iletişim kurduklarını ve kendi dilleri olduğunu öne süren K8 çalışma hayatında erkekleri görmezden gelmek durumunda kalmaktadır. Özellikle seksist söylem ve kodlamalara maruz kalmaktan şikâyet etmekte ve erkekleri *“dışarıdan ne konuştuklarının anlaşılmadığını düşünecek kadar uçarı”* bulmaktadır. *“Bayan olduğum için dikkat ediyorlar, erkek olsam etmezler. Sözde gizli konuşuyorlar. Yok işte hamama gittin mi falan. Ben biliyorum o hamamın ne demek olduğunu ama haberleri yok”* (K8). İnternet üzerinden her şeyin öğrenilebildiği bir çağda yaşadığımızı düşünen K8 erkeklerin kendi aralarındaki iletişiminin kodunu kırdığını ve erkeklerin aleni bir şekilde en özel konuları dahi konuşabildiklerini ayıplar bir tutumla eleştirmiştir. Kadın bedeni üzerinden yapılan konuşmalardan, bireylerin kişisel tercihlerine dek pek çok hususta dedikodu yapmayı sevdiğini gözlemlediğini belirtmiştir. Örneğin; *“İnternette sözlük okurum. Oradan biliyorum ben de. Hamama gittik diye anlatmaya başlıyor sabah iş yerine geldiğinde birisi. Diğeri de aa üzerimde dolar kalmış diyor, gülüyorlar. Ne kadar seviyesizsiniz diye suratlarına tükürmek istiyorum işte o anda”* (K8). Erkeklerin bu tarz *“iğrençlikleri”* olmasından ve artık sırf bu yüzden neredeyse küfürlü konuşmalarına bile katlanabilecek duruma geldiğinden yakınmıştır. Kendine dair değiştirmek istediği ancak dış etkenlere bağımlı kaldığı için bu durumun çok da kendi elinde olmadığını düşündüğü bir diğer husus ise aile ve izin konularıyla alakalıdır. *“Neredeyse 27 yaşında olmama rağmen hala toplum tarafından dayatılan kız çocuk akşam geç oldu mu eve gelir gibi kuralları ailemi üzmemek için çok kırmaya çalışmıyorum. Bu sebepten bir yerlere gitmek istediğimde yalan söylemek istemediğimden o isteğimi yerine getirememiş oluyorum”* (K8). Bu konuda yapacak bir şey olmadığını düşünmektedir. Ailesini karşısına almak yahut üzmemek yerine kendi isteklerinden vazgeçmeyi tercih etmektedir. Bu durum kadın erkek

ayrımının ailesiyle birlikte yaşayan kadınları sınırlayıcı etkisi olarak okunabilir. Öyle ki K8'in de belirtmiş olduğu gibi böylesi bir durum bireyin karar alma mekanizmasını doğrudan etkileyebileceği gibi bireysel hareket etme özgürlüğüne de kısıtlayıcı bir etkide bulunma ihtimali bakımından bireyin kendini var etmesi ve deneyimlemesine doğrudan bir müdahale olarak kadını “öteki” konumuna yerleştirmektedir.

Otuzlu yaşlardaki katılımcıların da hayallerinin çalışma hayatı ve kariyer odaklı olduğu gözlemlenmiştir. K17 mesleğini icra etmek istediğini ve bunu başardığını dile getirmiştir. Ancak belli bir noktadan sonra çalışma koşullarının da etkisiyle “*sırf çalışmak için yaşadığımı fark ettim*”, “*niye çalışıyorum ki ben?*”, “*deli gibi çalışmak için uyumamalıyım ben*” gibi sorgulamalara gittikten sonra kendisine “*yaşamak için, güzel yaşamak için çalışmalıyım*” yanıtını vermiştir. Bu noktadan sonra öğretmenliğe ara verdiğini belirtmiştir. Şu anda yeniden çalışmak istemekte ve iş aramaktadır ancak henüz kendi kriterlerine uygun bir iş bulamamıştır.

K15 de eğitim sürecinde kendi eczanesini açmak istemiştir. Bugün kendi eczanesini açmış olmaktan dolayı çok mutlu olduğunu ancak eczacılık politikaları sebebiyle istediği maddi konuma erişemediğini belirtmektedir; “*Geçmişte hayal ettiğim şeyler şu nokta hariç gerçekleşti; devletin eczacılık politikası çok değişti. İstedğim maddi konumda değilim ama istediğim şekilde kendi iş yerimi kurdum, çalışabiliyorum, o hayallerim gerçekleşti*” (K15). Daha iyi maddi koşullarda yaşamak istediğini belirten K15 için bu koşulun gerçekleşmesi doğrudan kendisine olan güvenini de olumlu yönde etkileyecektir. Hatta kendine güven kazanması sonucunda istediği evliliği gerçekleştirebilme ihtimalinin de artacağını düşünmektedir. Evlenmek ve anne olmak istediğini dile getiren K15 ne yazık ki hayatında bir şeyleri başaramadığını düşünmekte ve yaşam koşullarının buna sebep olduğuna inanmaktadır. Daha iyi maddi koşulların daha huzurlu bir zihin getireceği ve daha rahat bir insan olmasına katkı sağlayacağını böylelikle de farklı insanlarla bir araya gelip kendi düşünce yapısına uygun bireylerle tanışabileceğini dile getirmiştir.

K2 hayata her açıdan olumlu yaklaşmamız gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Öyle ki hayatında sağlık sebebiyle hayali olan mesleği yapamadığını, üniversitede hiç aklında olmayan bir bölümde okumak durumunda kaldığını ancak buna rağmen çalışma hayatına katıldığı günden bu yana asla pişmanlık duymadığını ve yaptığı her işi kendisi için eğlenceli hale getirebildiğini belirtmiştir. Bu noktada her bireyin farklı motivasyon kaynakları bulunduğunu dile getirmektedir. *“Kimi çok para kazanıp sevmediği bir iş yapıyordur ama çok para kazanıyordur mesela o onu motive ediyordur. Ben belki bugün inanılmaz paralar kazanmıyorum ama kendimi iyi hissediyorum. Günüm güzel geçiyor, kafama çok düşünceler takılmıyor. Huzurluyum, en önemlisi de bu”* (K2). Bu bakış açısıyla birlikte K2'nin kendini sürekli geliştirmeye ve olumlamaya çalışan bir birey olduğu gözlemlenmektedir. Kişisel gelişimin kitaplar yardımıyla ve kişisel çaba sonucu başarılabilirliğini düşünmektedir. Farkındalık üzerinde durmamız gerektiğini ve kendisinin de farkında olarak yaşamaya çalıştığını belirtmiştir. *“İçgüdüsel, acımla ya da öfkemle değil de öyle düşünerek birazcık farkındalıkla yaşamaya çalışıyorum”* (K2). Bu şekilde hayatımızı kendi irademizle kontrol ediyor olacağımızı ve olumsuz duygulardan beslenmek yerine her konuya daha pozitif yaklaşabileceğimizi vurgulamıştır. Hayatının her alanında çok özverili olduğundan şikayetlenmekle birlikte ailesine karşı bu özverili yaklaşımdan kopamadığı gözlemlenmektedir. *“Bazen çok özverili oluyorum. Herhalde öyle olmak da biraz insanı yoruyor, belki o biraz daha eşit dağılsın isterdim. Mesela kendi ailem içinde. Ama işte bu da benim değiştirebileceğim bir şey değil. Genel olarak memnunum hayatımdan”* (K2). Ailesine karşı korumacı ve kendi tabiri ile “özverili” yaklaşımının yorucu ve bütün hayatını kuşatıcı etkisinden bahsetmesinin yanı sıra K2 görüşmemizin sonunda bu durumu reddedip, kendi yapabileceği bir şey olmadığına kanaat getirerek hayatından memnun olduğunu söylemiştir. Bu noktada anne, baba ve kardeşlere karşı üstlenmiş olduğu korumacı, sahiplenici ve bir yerde de kontrol edici rolden sıyrılmadığı yahut bir şekilde sıyrılmak istemediği gözlemlenmektedir. Ailesinin ablalık tanımını çok daha ileri bir özveri konumuna taşıyan K2'nin aslında bu konumdan hoşlanmıyor gibi görülmesine rağmen diğer taraftan da içselleştirdiği ortaya çıkmaktadır.

Otuzlu yaşlarındaki annelerin geleceğe yönelik hayal ve isteklerinin çalışma yaşamıyla bağlantılı olmakla birlikte önceliğin çocuklarla ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin;

K20'nin artık küçük bir çocuğun annesi olmak istemediği ve çocuğunun bir an önce kendi kendine temel ihtiyaçlarını giderebileceği yaşa gelmesiyle birlikte yeniden çalışma hayatına katılmak istediği ortaya çıkmıştır. Evlendikten sonra Finlandiya'ya yerleşmiş olmasının yanı sıra ailesi Türkiye'de olduğu için yılın birkaç ayını Türkiye'de geçirmek durumunda kaldığını belirten K20 çocuklarının doğumuna kadar kısa süreli ve geçici işlerde çalışmak durumunda kaldığını ve artık *“gerçek, ciddi anlamda iş hayatına atılmak”* istediğini dile getirmiştir. Ergenlikle birlikte çocuklarının kendisinden kopacağını ve aileye bağımlı olmak istemeyeceklerini düşünerek bu noktadan sonra kendisinin de eşinin de kendilerine odaklanmaları gerektiğini düşünmektedir; *“O noktadan sonra insanın kendisine odaklanması lazım. Çocuklar büyüyecek, artık çocuksuz bir hayata, özellikle yaşadığımız ülkede çocuklar on altı, on yedi yaşında pat diye evden ayrılabilir. Sen de böyle kalakalıyorsun”* (K20). Bu duruma karşı bir önlem alması gerektiğini düşünerek yeniden Finlandiya'da üniversiteye başlamış ve kendisine kalıcı ve çalışmaktan memnun kalacağı bir iş bulmayı hedeflemiştir. Türkiye'de bu durumun *“aa çocuğum gitti, ne yapacağım ben şimdi?”* şeklinde yaşandığını, özellikle de çalışmayan kadınların bu modda olduğunu ancak kendisinin buna göz yummak istemediğini vurgulamıştır. *“O yüzden çocuksuz hayata, evimde çocuk bakmadan yaşayacağım hayata artık atılmak istiyorum. Yani o hayatın başlangıçlarını yapmam lazım bu da işe girerek olacak”* (K20). Çocukları yanında olmadan, yaklaşık otuz sene çalışma zorunda olduğunu ve artık çocuklarından sonraki hayatına başlamak için o temeli oturtma vaktinin geldiğini düşünmektedir. *“O temele başlamak istiyorum. Bu da çalışma hayatına atılmak olacak, mümkünse yükselebileceğim bir işte çalışmak olacak. Bunun için şu anda okula gidiyorum Finlandiya'da. Buradaki okuldan sonra master bile yapmak istememiş ben tekrar dört senelik okula başladım”* (K20). Çocuklardan sonra değişik bir hayatının olacağını düşünerek böyle bir karar aldığını belirtmektedir. Bu sebeple düzgün bir iş bulması gerektiğine inanmaktadır; *“Sürekli iş değiştirerek, ıvır zıvır işlerde çalışarak bunu bu şekilde yapamam. O yüzden düzgün bir iş, stabil bir iş bulabilecek şekilde ileriki hayatımın başlangıcına atılmak istiyorum”* (K20).

Üniversite hayatındaki tercihlerini sınava hazırlık sürecinin belirlediğini düşünen K4 kendi yaptıklarının sonucunu yaşadığına inanmaktadır. Üniversite sonrasında yüksek

lisans yapmayı hayal etmiştir. Ancak çalışma hayatına erken atıldığı ve o yaşta para kazanmaya başlamanın etkisiyle paranın büyümesine kapılarak kendi kendine engel olduğunu düşünmektedir. Para kazanmaya başladıktan sonra önüne çıkan fırsatları değerlendiremediğini dile getirmektedir. Çalışma hayatına başladığı dönemlerdeki heves, tutku ve isteği artık kaybetmiştir. Eskisi kadar yoğun yaşamadığını vurgulamaktadır. Hırslarını törpülemeye çalıştığını çünkü hem çalışma hayatında hem de özel hayatında hırsın kendisine kaybettirdiğini gözlemekte ve bunun için çabalamaktadır. Özellikle ev hayatına dair takıntılı olduğu konuları kendisine sıkıntı haline getirmemeye çalıştığını belirtmiştir. *“Takıntılı olduğum için olmayacak şeylere sıkıntı yapıp öfke patlamaları yaşayabiliyorum. Bunları frenleyip durdurmaya çalışıyorum. Çünkü artık oğlum büyüyor, beni böyle görmemesi gerekiyor”* (K4). Çalışmaktan eskisi gibi keyif almadığını hala para kazanma konusunda hırslı olsa da hedef odaklı bir işte çalışmak istemediğini vurgulamaktadır. Ancak konuşmanın ilerleyen dakikalarında aslına dinlenmek istediğini ve çalışmak istemeyebileceğini söylemiştir. *“Genel olarak baktığında çalışmak istemem yani. Dinlenmek istiyorum. Kendimi oğlumla ilgilenemediğim için suçluluk psikolojisi içerisinde hiss ediyorum. Aslında onun için çalışıyorum ama onun en güzel anlarında yanında olamıyorum”* (K4). Çalışmaya dair ikileminin aslında oğluyla birlikte vakit geçirmeyle bağlantılı olduğu gözlemlenmiştir. Hayattan beklentilerinin ve planlarının artık tamamen oğluyla bağlantılı olduğu ancak çalışma koşullarından dolayı oğlunun gelişimine ilk olarak kendisinin tanık olamadığını düşündüğü anlaşılmaktadır.

K20 çocukları büyüdükten sonra ne yapacağını düşünerek kendisine yeni bir eğitim yolu çizmişken K4 çocuğuyla daha çok zaman geçirebilmek ve birebire çocuğunun büyüme sürecini yaşamak adına çalışmamayı düşünebilmektedir. Bu noktada annelerin karar mekanizmalarını doğrudan çocuklarının şekillendirmeye başladığı tesit edilmektedir.

Kırkılı yaşlardaki katılımcıların çalışma hayatına başlamadan önceki hayallerinin meslek ve kariyer odaklı olduğu gözlemlenmektedir. Ancak çalışmaya başladıktan sonra yıllar içerisinde git gide bu hayallerinin değiştiği ve çalışma hayatından uzaklaşmaya başladığı ortaya çıkmıştır. Artık daha az çalışmak istemekte yahut emekliliğin hayalini

kurmaktadırlar. Zamanlarını daha çok kendilerine ve yeni hayallerine ayırmak istemektedirler. K1 “*yalakalık yapabilen, insanların arkasından konuşan*” bir insan olmadığı için hayallerini gerçekleştiremediğini dile getirmiştir. Çalışma hayatına başladığında yönetici olmak istediğini ancak bahsettiği sebeplerden dolayı bunu asla elde edemeyeceğini ve artık böyle bir isteğinin de kalmadığını belirtmektedir. Artık gelmiş olduğu konumda rahata alıştığını “*insanların emeğinin karşılığını elde etmek adına birbirlerinin arkasından iş çevirmesini*” doğru bulmadığını vurgulamaktadır. Bundan sonrası için hayatını değiştirmek istemektedir. Artık burada yaşamak ve çalışmak istememektedir. Çalıştığı kurumu vurgulayarak aslında çocukluk hayalinin gerçekleştiğini söylemiştir; “*Küçükken bir marketim olsun isterdim, kocaman bir marketim oldu [gülüyor]. Ama artık hayallerim değişti. Daha küçük bir yerde yaşamak ve kendime küçük bir yer açmak istiyorum. İnsanlar beni evlendirmek istiyor ama ben hayat kurmak istiyorum*” (K1). Mutfak işiyle uğraşmayı sevdiğini ve hayatını kuracağı yeni, küçük yerinde bir kahvaltı dükkânının olmasını hayal ettiğini dile getirmiştir. Yeni bir hayat kurmak dendiğinde özellikle ailesi başta olmak üzere konuştuğu herkesin evliliği sorguladığını ancak kendisi için bu kavramın tamamen yeni bir başlangıç anlamına geldiğini belirtmiştir. Kendi kararları doğrultusunda yaşayacağı yeni hayatına başlamak için emekli olmayı beklemektedir. Emeklilik ikramiyesi ile kendi hayatına yatırım yapacağını büyük bir sevinçle anlatmıştır.

Geçmişte hiçbir şey hayal etmediğini ve tam bir nihilist olduğunu ifade eden K11 özellikle üniversiteye hazırlık döneminden bugüne kadar oldukça yol kat ettiğini dile getirmiştir. O yaşlardaki K11’i “*öf ya yaşamaya ne gerek var*” bakış açısına sahip bir depresif olarak tanımlamaktadır. İlkokulda yapılan anketlerde bile ileride “*çöpçü olacağım*” yazdığını gülerek anlatmıştır. Depresif olduğunu ve ideallerinin olmadığını şimdi şimdi anlamaya başladığını belirtmiştir. Çalışma hayatına da hiç olumlu başlamadığını ve ilk dönemlerin “*adeta savaş gibi*” geçtiğini düşünmektedir. Çalışma hayatına başlar başlamaz yaşamış olduğu “*sarkıntılık durumu*” ile birlikte kadın erkek temsillerinin ne kadar “*çeşitli ve rahatsız edici*” olduğunu gözlemlemiştir. Türkiye’den ayrıldıktan sonra kimliğini gizlemeye başlamış ve bu şekilde “*cinsiyetsiz bir kimlik*” yaratmıştır. Üniseks bir ismi olduğu için kendini çok şanslı hissetmektedir. Amerika gibi

bir ülkenin eşitlikler beşiği olmasının beklendiğini ama gerçeğin Türkiye koşullarından daha kötü olduğunu dile getirmiştir. Erkek hegemonyasının her yerde egemen olduğunu ve erkeklerin genel olarak kadınlara yakıştırılanın aksine çok daha kompleksli bireyler olduklarını düşünmektedir. Bu şartlar altında çalışmanın ekstra bir bezdirici etkisi olduğunu ve artık daha rahat koşullarda çalışmak istediğini vurgulamıştır. *“Yeter ya köpek gibi çalıştırıyorlar insanı. İş yükledikçe iş veriyorlar yani, Amerika’da öyle. Bir de zaman yetmiyor, yetişemiyorum gibi hissediyorum. Mesela haftada iki gün işe gidelim, geri kalan herkes evde olsun, işini yapsın”* (K11). Zaman kavramının değişmesini isteyen K11 için hem çalışma hayatının yoruculuğu hem de görev yükü bakımından daimî bir koşturmaca içerisinde bulunduğu da göz ardı edilmemelidir. Zamana yetişememekle başa çıkmak adına meditasyon yaptığını ancak buna bile ayırarak zamanı bulmakta işten dolayı zorluk çektiğini belirtmiştir. Fakat bütün bu anlatılarının sonunda aslından elinde hiçbir şey kalmadığını hissetmiş ve kendi içinde *“toplantılar, işler, koşturmaca derken ne yapıyoruz ki?”* sorgulamasına gitmiştir.

Üniversitede kendi tercih ettiği bölümle ilgili bir meslek yapamamasını Türkiye şartlarına bağlayan K16 için çalışma hayatı çok farklı sektörlerde edindiği tecrübelerden oluşmaktadır. Suudi Arabistan ile bağlantılı herhangi bir iş bulamaması sonucunda satış sektöründen, radyo djliğine, otel personelinden pilates eğitmenliğine kadar birbirinden farklı alanlardan çalışmak durumunda kaldığını belirtmiştir. Şu anda yapmakta olduğu mesleği olan pilates eğitmenliği ile ilgili de eşinin desteği olmasa asla bu alana yönelemeyeceğini, çünkü böylesi bir şeyi çocukluğundan beri hayal dahi edememiş olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada da ailesinin eksikleri olduğunu dile getirmiştir. *“On beş yaşına kadar lisanslı yüzücüsün, kızım BESYO’ya (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu) yönel demedi biri de”* şeklindeki yakınmasıyla aslında uzun bir aradan sonra kendisi için en doğru alanı bulmasına eşinin ön ayak olduğunu söylemektedir. *“Hayata tutunmak ve bununla bağlantılı olarak da para kazanmak”* durumunda olduğu *“için bir şekilde her şeye eyvallah demek”* zorunda kaldığını ve özellikle üniversite sonrasında çalışma hayatına atılacağı yaşlarda *“yol yordam bilmeme”*’sinden dolayı doğru bir yönlendirmeye çok daha fazla ihtiyaç duymuş olduğunu vurgulamıştır. Yirmili yaşlarında çok patavatsız olduğunu ancak zamanla yavaş yavaş kendini törpülediğini ve

hayatının her alanında bu törpülemeyi başaramamış insanlarla uğraşmak durumunda kaldığından dolayı çaresiz hissettiğini belirtmiştir. Geçmiş ile bugününü karşılaştığında yalnızca eğitimle alakalı tercihlerini değiştirmek istediğini ve BESYO okuması gerektiğini düşünmektedir. Ancak gelmiş olduğu noktadan dolayı hem kişisel gelişimi açısından hem de hayatını yaşayış şekli bakımından çok memnun olduğunu vurgulamaktadır.

Özellikle çalışma hayatından çok mutlu olduğunu dile getiren K21 bu konuda elinden gelen her şeyi yaptığını ve istediği konuma kendi çabasıyla gelmiş olduğunu belirtmiştir. Mesleki gelişim anlamında (İngilizce ve meslek içi eğitimler, programlar bakımından) eksikleri bulunduğunu düşünmekte ve belki de vaktiyle bu konularda eğitim alması gerektiğini dile getirmektedir. Çalışma hayatına dair isteklerini, planlarını gerçekleştirmiş olmakla birlikte eline bir şans daha geçse yine aynı şeyleri dileyeceğini söylerken özel hayatına dair bazı değişkenlikler gözlemlenmiştir. Toplumun kuralları ve doğrularından yakınmakla birlikte çocuklarını yetiştirme konusunda oğluna tanıdığı olanakları kızına sunamayacağını açıkça belirten K21'in evlilik konusunda da düşünceleriyle eylemlerinin çatışması söz konusudur. Konuşmanın başlangıcında evliliğin birlikte karar alma, hareket etme ve paylaşma anlamına geldiğini öne sürerken düşünce ve eylemlerle ilgili konuşmaya başladıktan sonra aslında evlilik sebebiyle kendine dair yapmak istediği her şeyi gerçekleştiremediğini itiraf etmiştir; *“İnsanın toplumda zorlandığı, kalıplara uymak zorunda kaldığı durumlar var. Evlilikte sadece bireysel davranamıyorsunuz. Eğer bir evlilik yürütüyorsanız eşinizin de duygularına, kararlarına saygı göstermek zorunda kalıyorsunuz. Bireysel çıkışlar çok fazla yapamıyorsunuz. Tek başına tatile gidiyorum diyebilir misiniz? [gülüyor]”*. Özellikle doğumdan sonraki dönemlerde çok bunaldığını ve değişiklik aradığını dile getiren K21 *“benim canım sıkıldı, akşam çıkıyorum”* diyememekten dolayı yakınmaktadır.

K22 yirmi yıl sonrası için kendisini bugün bulunduğu konumda görmediğini dile getirmiştir. Bireyin kendisine dair hayallerinin ve kendinde geliştirmek istediği şeylerin asla bitemeyeceğini ve bu sürecin daimî bir devinim halini alması gerektiğini

düşünmektedir. Artık işe gitmek istemediğini ve mesainin bitmesini beklediği bir zaman geçirmektense huzurlu ve sevdiği, istediği, ilgi duyduğu konularla ilgilenebileceği günleri yaşamak istemektedir.

Kırk yaş grubundaki katılımcıların hayatlarında çalışma tempoları ve hayallerini gerçekleştirmeye dair değişim istedikleri gözlemlenmiştir. Öyle ki kişisel gelişimin yanı sıra rekabet odaklı çalışma hayatının acımasızlığından rahatsız olduğu için artık kendi huzurlu işini yaratma girişiminde bulunmayı planlayan bireyler de mevcuttur. Ayrıca çalışma hayatından uzaklaşmak yahut kısa süreli bir çalışma planı oluşturmak hayattan temel beklentileri haline gelmiştir.

Ellili yaşlardaki katılımcılardan K12'nin kişisel zevkleri doğrultusunda bir işte çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda aslında hayalini yaşadığını ancak daha iyi koşullarda ve belki de daha yüksek bir konumda olmayı dileyebileceği fark edilmektedir. Ancak bunun dışında hayallerini tamamen gerçekleştirmiş olduğunu düşünmektedir. Daha iyi bir maddi gelir ve daha büyük bir operada başrol oynamayı isteyebileceğini ancak bunun için gerekli olan çalışmayı sergilemediğinden dolayı aslında bugün bulunduğu konumu da yine kendisinin yarattığını vurgulamıştır. Ayrıca büyük bir operada şarkı söylemenin zor bir şey olduğunu da belirtmiştir; *“Kimi düşüncelerimi hiçbir zaman eyleme geçiremiyorum. Mesela en basitinden daha büyük bir operada şarkı söylemeyi hayal ederim ama bunu gerçekleştiremiyorum. Çünkü bu çok zor bir şey yani. Yurtdışına gitmek, orada kendini göstermek, zor bir şey yani bu. Cesaret edemedim”* (K12). Bu konuda kendinden daha genç yaştaki insanların artık daha cesur olduklarını düşünmektedir. Günümüz koşullarında da bu cesareti göstermenin kolaylaştığı fikrindedir. Artık herkesin uluslararası olduğunu ve her an her istediğine ulaşabilecek koşullara sahip olabileceğini ileri sürmüştür. Daha büyük bir operada ve de başrol olarak şarkı söyleyebilseydi bugün hoşnut olmadığı ekonomik durumunun da çok daha iyi olacağını tahmin etmektedir. *“Bu standartların biraz daha üstünde daha kolay yaşayabilmek, daha rahat düşünerek, gelecek kaygısı olmadan yaşayabilmek... Sağlığım yerinde olsun, sıkıntı çekmeden isteklerim yerinde olsun, böyle bir yaşam. Ama bir tık*

daha rahat ve refah içinde yaşamak olabilirdi belki” (K12). Bunun için artık elinden bir şey gelmediğini ve emekliliği beklediğini ve hayatına dair başka herhangi bir hayalinin ya da planının bulunmadığını belirtmektedir.

Ailesinin endişeleri ve “spor: kilo vermek” algısından dolayı jimnastiğe büyük bir ilgisi olan K5, ailesinin sağlığından endişe etmelerinde dolayı engellemeleri sebebiyle sporcu olma hayalinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Ancak iş hayatına dair tüm planlarını gerçekleştirdiği için çok mutludur. Ayrıca eşi ile uzun yıllar birlikte çalıştıklarının altını çizerek çalışma hayatında edindiği öğretiler sayesinde çok mutlu bir beraberlik yürüttüğünün de altını çizmektedir. Çocukluğunda annesinin günlerinde dinlediği kadın anlatılarından duyduğu rahatsızlık üzerine kendisine bir söz vermiştir; *“Ben o kadınlar gibi eşimi kandırmayacağım, ondan asla hiçbir şeyi saklamayacağım dedim ve yaptım da. Üstüne üstlük bu annemin gününde kalmadı. Ne yazık ki bu tarz şeyleri iş hayatında da çok fazla gördüm” (K5). İnsanların bir şeyler saklamaya başladıktan sonra koca bir dağ sırtlarında taşımak durumunda kaldıklarını hissetmesi üzerine kendi hayatında böylesi bir duruma asla ortam hazırlamamıştır. Eşinin de aynı şekilde her konuyu kendisiyle paylaştığını ifade etmektedir. Hayatında hala aşmaya çalıştığı ve çevresindeki insanlarla iletişim açısından çok sıkıntı çektiği bir konu ise “hayır” diyememekten bahsetmektedir. *“İnsanlara insan gibi davranmayı kendime prensip edindim”* diyen K5 için bu yaklaşım karşısındakini gücendirmemek adına kendisinin kırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durumu aşmak için çok çaba sarf ettiğini ancak hala özellikle de aile bireylerine karşı bu huyunu yenemediğini dile getirmiştir. *“Çok zor hayır diyebiliyorum. Ben hep şeye inanıyorum, insanlara insan gibi davranmak. Bu benim ciddi prensibimdi diyebilirim. O zaman da insanlara hayır demekte zorlanıyorsunuz. Hep kırmayayım, gücendirmeyeyim, sonra bir baktım ben kırılıyorum, ben güceniyorum. Artık hayır diyebiliyorum, kısmen” (K5).**

K7 kardeşlerine tanınan olanakların kendisine sunulmadığını ve geleceğine dair *“benim olup olacağım bu”* diyerek fazla hayal kurmadığını fark etmiştir. *“Yani kendimi demek ki daha yükseklerde görmemişim diyeyim adına. Ben ancak bu kadar yapabilirim deyip*

kendime ket vurmuşum belki de” (K7). Kendisini daha iyi yönlendirecek birilerinin olması durumunda daha iyi yerlere gelmiş olabileceğini düşünmektedir. “Hatta en küçük çocuk olmanın handikabı mı acaba diye çok düşünmüşümdür. Ailemin herhalde bana gelene kadar hevesi bitmiş, artık pek üstelememişler. Bu da böyle gitsin işte ya fazla uğraşmayalım gibi bakmışlar diye de çok aklıma geldiği olmuştur” (K7). Yalnızca abisi ve kendisinin üniversiteyi tamamladıklarını diğer kız kardeşlerinin okuyamadığını belirtmiştir. Özellikle üniversite yaşlarında doğru yönlendirme yahut yol gösterici fikirler sunulmasının doğrudan bireylerin hayatını etkilediğini düşünmektedir. “Kendi kızım da ne kadar başarılı olabilmişimdir bilemiyorum tabi ama bireylerin hayatına müdahale etmeden ama ufak dokunuşlarla yönlendirmeye çalışmak gerekir” (K7). K12 gibi K7 de mesleki anlamda daha iyi bir gelir elde etmek istediğini vurgulamıştır. Ayrıca geçmişe dair daha fazla kabul görmüş bir meslek sahibi olabilmeyi istemektedir. “Hayatımda en çok mesleğimin daha iyi para getiren bir meslek olmasını isterdim. Daha fazla kabul görmüş, daha fazla kazanç sağlayabileceğim bir meslek olmasını isterdim” (K7).

K7 gibi K19 da geleceğine dair çok fazla hayal kurmamış olduğunu dile getirmiştir. Geleceğini planlamadığını ve kendisiyle ilgili çok büyük hayaller kurmamış olduğunu belirtmiştir. Ancak yapmış olduğu tercihlerden de pişmanlık duymamıştır. Buna karşın yapmış olduğu mesleğin de kesinlikle kendi hayali olmadığını ve bir noktada buna mecbur tutulduğunu vurgulamıştır. Geçmişini sorguladığında ve bugünkü isteklerini göz önünde bulundurduğunda ise sosyal bilimlerden ziyade pozitif bilimlere yatkın bir birey olduğunu fark etmekte ve bu alanda bir meslek edinmiş olması gerektiğini düşünmektedir. K19 toplumsal, küresel, sosyal ve coğrafi anlamda daha bilinçli olduğunu ve daima kendini geliştirmeye çalışarak, dünyada ve ülkesinde kadın ve çocuklar konusunda çok daha bilinçli olduğunu düşünmektedir. Hayat boyu öğrenmeye inandığını ve bu doğrultuda aşamadığı önyargılarının farkında olmasına rağmen bir ömür çaba göstermeye ve kendini aşmaya devam edeceğini dile getirmiştir. Yaşı itibarıyla mümkün olmadığını ancak bir kez daha anne olmayı çok istediğini vurgulamasının yanı sıra hayata ve insanlara daha fazla katkıda bulunmak amacıyla yeniden çalışmak ve projeler üretmek istemektedir.

Küçüklüğünde mesleki ya da akademik başarı gibi bir hayalinin olmadığını ancak bütün hayatının mutluluk üzerine kurulu olduğunu belirten K9 gençlik dönemi olarak nitelediği zamanlarda evlilik gibi hayaller kurulmadığını belirtmiştir. *“Ben mutlu bir insanım, mutlu olmayı da seven bir insanım, gülmeyi de severim zaten. Benim bütün hayatım mutlu olmak üzerine kuruluydu. Bir de insan biriktirmek, hayvan biriktirmek, insanlara nasıl yardımcı olurum, bir şeyler öğretilim tarzıydı. Hep öyleydim hala öyleyim”* (K9). Hayattaki tek pişmanlığının sosyoloji anabilim dalında master yapma hayalini gerçekleştirememek olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu konunun da kendine dair bazı olumsuz yönlerini aşmasına vesile olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki yurtdışından almış olduğu temel sosyoloji okumaları ile kendini bu alanda *“amatör olarak”* geliştirdiğini düşünmektedir. Bu azmini hayatının her alanında uygulamaktadır; *“Eskiden söylediğimi yap yaptığımı yapma tarzı çok davranışım vardı. O hepimizde oluyor tahmin ediyorum. Ne zaman ki kendime karşı dürüst olmaya başladım, kırk yaş, aslında o kadınlığının farkına vardığım, esas farkına vardığım dönem, eylemlerimle söylemlerim iyice yaklaştı birbirine”* (K9). Geçmişe yönelik değiştirmek istediği tek bir şey olduğunu ve bunu da kızını yalnız bıraktığını düşündüğü için dile getirdiğini söylemiştir; *“Bir tane daha çocuğum olsa isterdim. Onu biraz bencillik ettik galiba. Madden çok olanağımız yoktu o dönem ikinci bir çocuk için. Kızımı yalnız bıraktım gibi geliyor. Değiştirebilsem bi onu değiştirirdim herhalde”* (K9). K19 gibi K9 da insanlara yardım etmek ve insanlar adına bir şeyler üretme isteğinin yanı sıra ikinci bir çocuğunun olmasını dilemiştir.

Altmış beş yaşındaki K13 ise sağlık durumlarından dolayı erken yaşta emekli olmuş ve uzun yıllardır emeklilik hayatının sıkıcılığı içinde bir başına yaşamaya çalışmaktadır. Annesinin vefatından sonra tek başına yaşamaya başlayan K13 gerçekleştiremediği en büyük hayali olan enstrüman çalma konusunda kendisini suçlamaktadır. *“Hayatta herkesin bir hobisi olmalı”* dedikten sonra *“mutlaka hırs olması lazım. Yani idealinizi yerine getirmek istiyorsanız hırsınız olacak mutlaka”* ifadesiyle ailesinin ilgilenmemesini de vurgulamakla birlikte esas sorumluluğun kendisinde olduğunu söylemiştir. Özellikle emekli olduktan sonra *“insanın kendisi için bir şeyler yapması lazım. Hobi olarak bir şeyiniz olmalı, herksin kendine göre değişik değişik olabilir tabii”* (K13) düşüncesinin zihnini kapladığını ve geçmişe dair büyük bir pişmanlık duyduğunu belirtmiştir.

Hayat şartları ve çalışma hayatının kendisini yormuş olduğunu hisseden K6 artık vaktini ailesine ve kendine ayırmak istemektedir. Artık sakinliğe ihtiyacı olduğunu ve mesleğiyle alakalı hiçbir konuya dâhil olmak istemediğini vurgulamaktadır. İlgi alanları ve istekleri doğrultusunda kendisine yeni uğraşlar edinmekte ve kendini geliştirmeye yönelik faaliyetlerde yer almaktadır. Örneğin; telefon ile daha fazla haşır neşir olduğunu ve kızı sayesinde bir Instagram hesabı açarak sosyalleşmeye devam ettiğini belirtmiştir. Sağlığından endişe etmekle birlikte bu durumu kendisi için eğlenceli hale getirmiş olduğunu vurgulayarak emeklilikte yeni bilgiler öğrenmenin Alzheimer’i önlediğini ifade etmiştir. *“Biraz İngilizcem vardı zaten ama şimdi iyice geliştirdim. Türklerle değil, Instagram’da yabancılara paylaşıyorum. Onlarla hep İngilizce yazıyorum. Tanıyanlar soruyor sen niye İngiliz oldun diye [gülüyor]. İlaç niyetine diyorum”* (K6).

K18 bugün bulunduğu konumdan mutlu olduğunu ancak geçmişte bugüne dair hiçbir hayalinin olmadığını belirtmiştir. Bunun sebebini çevresinde bir rol modelin bulunmamasına bağlamaktadır. Öyle ki ne annesi ne de etrafındaki başka bir kadının çalışıp üretmeye, kendi hayallerinin peşinden gitmeye dair kendisine ilham verici bir tutum sergilememiştir. Çocuk sahibi olduktan sonra çalışma hayatından uzaklaşmış olmayı istemediğini ancak şartlar sonucunda hayatının bu şekilde ilerlediğini dile getirmiştir. *“İleriye dönük hiç hayalim olmadı yani ya da bize empoze edilen evlenirsin, çocuğun çocuğun olur, belki de hayal olarak buydu, o doğrultuda gittik. Çünkü o zamanlarda çalışan ya da benim hayranlık duyduğum, şunun gibi olayım dediğim bir kimse yoktu”* (K18). Bugünkü bilinciyle geçmişe döndüğünde ailesinin söylediklerini yerine getirmek durumunda kalmış ve kendini ifade edememiş olduğunu fark etmekte ve bundan dolayı üzüntü duymaktadır. Ancak kendi kendine *“Tamam artık, geçmişe hayıflanıp bugünü kendine zehir etmenin hali yok. Bugünü güzel kılmaya bakacağız ne yapalım. Ben kızıma da hep bunu anlatmaya çalıştım ve onu mümkün olduğunca rahat bıraktığımı düşünüyorum bu anlamda”* (K18) demektedir. Yaşadığı ve hissettiklerinin farkındalığıyla kızına daha iyi bir yaşam sunmaya çalışmıştır. Kendi ailesinde gördüğü erkek çocuk kız çocuk ayrıcalıklarının çocuklarına yaşatmadığını dile getirmektedir. Kendi kararlarını uygulamaları bakımından ilk olarak eğitim konusunda çocuklarına destek

olmaya ve onlara yol göstermeye çalışmıştır; “Eğitimimi yarım bırakmamak isterdim. Onların eğitimlerini hiçbir zaman aksatmamaları konusunda elimden geleni yaptım. O yönde çaba sarf ettim. Onlar da tamamladılar” (K18). Üniversite hayatından ayrılmak durumunda kalmasının tüm hayatını etkilediğini düşünmektedir. Çocuklarının çalışma hayatına katılmasının ardından kendi ilgi alanlarını keşfetmeye ve hobiler edinmeye başlamıştır.

Altmış yaş sonrasında bireylerin (özellikle de emeklilikten sonra) kendilerini meşgul etmek amacıyla bir uğraş arayışında oldukları yahut o güne dek bir hobi edinememişler ise bu duruma hayıflandıkları gözlemlenmektedir. Bireyin her yaşta kendine özel birtakım ilgi ve uğraşlarının olması gerektiğini düşünmektedirler. Annelerin gerçekleştiremedikleri hayalleri yahut kendilerinde yaşadıkları pişmanlıkları çocuklarının yaşamamaları adına özen göstermiş oldukları da dikkat çekmektedir.

Yalnızca kadın olması sebebiyle kendisine dair yapmak istedikleri eylemleri ve planlarını gerçekleştirememiş olan katılımcılarda (K5, K6, K9, K15, K17, K18, K19) ailelerin baskın yaptırımları dikkat çekmektedir. Üniversite tercih sürecinde yahut çalışma hayatına katılma konusunda yol gösterici olmanın ötesine geçerek çocuklarının hayatlarını belirledikleri ve bu noktada katılımcıların ailelerine müdahale etme şanslarının bulunmadığı anlaşılmaktadır. K15 ve K17 haricindeki diğer katılımcıların elli yaş ve üzeri bireyler olmasının yanı sıra yirmili yaşlardaki bireylerin de tamamen kendi isteklerini yerine getirmiş olmaları ve ailelerinin bu anlamda kendilerini desteklemesi dikkat çekmektedir. K18’in de belirtmiş olduğu gibi bireyin kendi yaşantısına dair hayal dahi kuramadığı bir dönemden artık ailelerinin desteği ve onayını yanına almış ve tamamen kendi karar mekanizmalarını devreye sokarak hayatını kurgulayan kadınların dönemine gelmiş olduğumuz ortaya çıkmaktadır.

4. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

Toplumsal cinsiyet rollerinin kadının gündelik yaşam pratiklerini doğrudan etkilemesi bağlamında, kadınların çalışma yaşamına katılımı ve bu anlamda kamusal alanda mevcudiyetlerini temsil etme biçimleri ile kadınlıkla doğrudan özdeşleştirilmiş olan annelik rolünün öznenin hayatına etkilerinin araştırılması gerektiği düşüncesiyle birlikte bu çalışma gün yüzüne çıkmıştır. Anne olma durumunun kadının çalışma hayatına katılımını genelde olumsuz şekillerde etkilediğini öne süren pek çok çalışma bulunmaktadır. Cinsel işbölümünü ilk olarak ailede ve ardından toplumsal üretim amacıyla kamusal alanda deneyimleyen kadın, kapitalist toplumun döngüsüne bir şekilde ayak uydurmak durumunda bırakılmıştır. Aile içerisinde ev işi yapmak ve çocuk bakmak, kamusal alanda ise ücret karşılığı çalışarak, erkeğin yapmış olduğu şekilde üretim sürecine dahil olmaktadır. Küresel boyutta kadının kapitalist toplum düzlemindeki ezilmiş konumunun merkezinde bu ikili emek süreci bulunmaktadır (Ecevit, 1985, 72-73). 1990'lar ile 2000'li yıllarla birlikte erkek istihdamının bir durgunluk sürecine geçtiği belirtilmektedir. Ancak bu süreçte artan kadın istihdamının niteliği kadınlar adına bir avantaj olmaktan çok uzaktır. İyi ücretli, düzenli, sosyal güvence sağlayan işlerde çalışmamaktadırlar. Kadınlara geçici ve belirsiz işler layık görülmektedir. Dolayısıyla kadın istihdamındaki artış niteliği bakımından makul olarak değerlendirilemez. Böyle bir istihdamın kariyer gelişimi, sosyal olanaklar yahut daha iyi bir gelir elde etme gibi imkanlardan yoksun olduğu aşıkardır. Bahsi geçen olanaklar çoğu zaman sınırlı bir şekilde tanınmakta yahut hiç var olmamaktadır. Ayrıca bu şekilde gelişmiş olan istihdam şekli belirsizlik ve kayıt dışılığı tetiklemektedir (Hirata, 2011, s. 90). Kadın ve erkeğin istihdamı üzerinden, sosyal görevleri bulunan ve sosyal imkanlardan yararlanma durumunun vatandaşlıkla örtüşmesi üzerinden tanımlanan modern vatandaşlık kavramı bağlamında kadınlar, erkeklere göre ikinci sınıf ve bağımlı vatandaşlar olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca kadınların bu sosyal olanaklardan faydalanabilmesi için yine erkeklere muhtaç bırakıldıkları da gözden kaçırılmamalıdır. Kadın hakları mücadelesi bu anlamda erkeklere tanınmış olan vatandaşlık haklarının kadınlar tarafından da elde edilmesini sağlamıştır (Dedeoğlu, 2012, s. 212). Artık kadınların kamusal alanda

mevcudiyetlerini temsil edebilmelerinin feminizm bakımından önemi değişmektedir. Kadınların “politik özne haline gelmelerini mümkün kılacak kamusal alan biçimleri ve kamusal ilişkilere doğru bir kayma” (Acar-Savran, 2013, s. 134) olduğu gözlemlenmektedir. Yasal düzenlemelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınması, eşitlik, istihdam ve işgücü piyasasında kendiliğinden gelişmesini sağlamamaktadır. Eşitliği sağlamak için; ekonomik ve sosyal kalkınma süreçleri, refah rejimi, istihdam artışının toplumsal bir hedef olarak kabul edilmesi, nitelikli işlerin yalnızca erkekler değil aynı zamanda kadınlar adına da erişilebilir kılınması ve buna yönelik bir büyüme stratejisinin benimsenmesi ile kamusal anlamda bakım hizmetlerine yönelik bir altyapı hizmetinin sunulabilmesi gerekmektedir (Toksöz, 2012b, s. 107-108). Ne yazık ki günümüzde hala sosyal hakların tanındığı nitelikli ve tam zamanlı işlerin artmasına yönelik ve kadınların da istihdama erkeklerle eşit koşullarda katılabileceği gibi işgücü piyasasına yönelik bir hedef bulunmamaktadır (Toksöz, 2012a, s. 252). Bahsi geçen hususlar özelinde, bu tez kapsamında kadınların, çalışma hayatına katılımları ile özel hayatlarının etkileşimi ve birer özne olarak kendilerini nasıl var ettikleri, “kadın” olmak, “anne” olmak, “kamusal-özel alan” kavramları ile kendilerini nasıl ilişkilendirdiklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Hayatının belli bir döneminde çalışma yaşamına katılmış ve kadınlar için çalışmanın, toplumsal hayata katılım ile ekonomik bağımsızlığı temsil ettiğini (Eyüboğlu, Özar ve Tanrıöver, 2000), çalışma hayatı ile anneliği birlikte götürmekle beraber anneliğin kariyer sürecini (çoğunlukla olumsuz) etkilediğini ve eğitimin bu konuda doğrudan önemli bir rol oynadığını (Dudu Karaman ve Doğan, 2018), özgürlük mücadelesi olarak okunmaya başlanan kimlik tanımlamaları üzerinden annelikle bağlantılı olarak kadınlığa yönelik özcü bir yaklaşımı temsil edecek söylemlerin yeniden yeniden üretildiğini (Hançer, 2018), annelikle çalışma yaşamının sorumluluklarını birlikte yürütmekte yaşanan temel problemlerden birinin zaman sıkıntısı olduğunu, işlerinden ayrılmak istemeyen kadınların aynı zamanda “iyi” bir anne olmak istediklerini (Akyol, 2018), kadınların siyasal alanda annelik rolleri ile temsiliyetini (Kazak, 2009), modernleşme sürecinin, kadınların hane içerisindeki konumları ve annelik rolü üzerindeki etkilerini (Bora, 1998) ve kadınların ebeveynliğin getirdiği sorumlulukları hayatının birinci sırasına koyarken erkekler için bu

durumun yalnızca eşi tarafından mecbur bırakılması durumunda sonradan ve (genellikle) isteği dışında gelişen bir “görev” şeklinde kabul edildiğini (Deutsch, 2001) ortaya koyan pek çok çalışma mevcuttur.

Kadın algısının çalışan kadınlar üzerindeki yansımaları; annelik ve özel alan – kamusal alan kavramlarıyla bağlantılıdır. Bu anlamda bu tez bağlamında; toplumsal cinsiyet rolleri göz önünde bulundurulmak suretiyle günümüzdeki kadın imgesinin kadınlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı, kabul gördüğü varsayılan bu imgenin nasıl ve hangi araçlarla pratiğe geçirildiği, kadının nasıl performatif tavırlar sergilediği, pratiğe geçirilme evresinde bahsi geçen imgenin bireysel anlamda nasıl algılandığı ve kadının bu süreci içsel olarak nasıl anlamlandırıldığı, ayrıca bu imgenin kabul görmemesi halinde eril normlara yönelik bir direnç gösterme durumunun söz konusu olup olmadığı, günümüzde kadın imgesinin herhangi bir değişe uğrayıp uğramadığı ve değişim söz konusu ise kadınlar üzerinde bir tahakküm oluşturup oluşturmadığı, annelik kavramının kadının kendini gerçekleştirme ve çalışma hayatındaki temsiliyeti anlamında bireye olumlu ya da olumsuz bir etkide bulunup bulunmadığı, ev içine yönelik yapılması gerekenler ve çocuk bakımı söz konusu olduğunda, kadınla erkeğin hangi pratikleri birlikte uyguladığı, kadınların çalışma hayatı ile evdeki kadınlık/annelik durumunu yaşamlarında nasıl deneyimledikleri ve annelik kavramının, kadının varoluş sebebi olup olmadığı sorularına yanıt aranmıştır. Ayrıca kadınların, kadınlığı kendilerinde nasıl deneyimledikleri ve ifade ettiklerine de özel olarak değinilmiş ve tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında farklı yaş gruplarından olmak üzere, birbirinden farklı meslek kollarında çalışan/çalışmış 22 kadın ile derinlemesine görüşme formu uygulanarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada kadınların çalışma hayatına katılım, annelik perspektifinden kadın algılarına yönelik bulgular elde edilmiştir. Ancak sosyodemografik özellikleri bakımından ekonomik durum özelinde alt ve üst sınıflarda da bu tür çalışmalar yapılmalıdır. Farklılık olup olmadığını anlamak adına bu anlamda araştırma konusuna

sınıfsal olarak yaklaşılabılır. Bu araştırma dahilinde görüşülen kadınlar orta sınıfı teşkil etmektedir.

Postmodern feminizm gibi kimi feminist kuramlar anneliği överken bazıları anneliğin kadını ötekileştirdiği görüşündedir. Çalışma kapsamında da kadınların öteki konumunu farkında olmadan içselleştirdiği gözlemlenmiştir. Bu anlamda araştırma öznelinin bir nevi “öğrenilmiş çaresizlik” temsiliyetinde bulduklarını söylememiz mümkündür. Simone de Beauvoir’e karşıt görüşte olan varoluşçu feminist kuramcıların kadınlar hakkında öne sürdüğü görüşlerin günümüz koşullarında geçerli olduğu ve kadınlar tarafından benimsenerek yeniden üretildiği anlaşılmıştır. Oysa Beauvoir’in böyle bir düşüncesinin olmadığı aksine eleştiride bulunduğunu belirtmek gerekir. Mevcut kültür açısından kadınlar, ötekiliği kabul etmekte, kadınlığı; “dişilik” rolü ve cezbedicilik olarak algılamakta ve kadınsı güzelliği ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra erkeğin üstünlüğünü ve kamusal alanı temsiliyetini kabul ederken, kadının ister istemez edilgen konuma geldiğini belirtmektedirler.

Bu araştırmanın sonucuna göre; “kadın olmak” kavramının kadınlar tarafından iki ayrı hat üzerinde inşa edildiği anlaşılmıştır; “özgürlük” ve “kölelik”. Ancak her iki bakış açısının temelinde de erkeğin “özne” olarak kabul edilmesi yatmaktadır. Kadın, kendi özgürlüğünü de köleliğini de erkeğin “özne” konumunda oluşu üzerinden yorumlamaktadır. Bu anlamda erkeklere tanınan haklardan dolayı kadın olarak doğmamış olmayı tercih eden yahut bu düzene boyun eğmekten başka çare olmadığını düşünen kadınlar söz konusudur. Biyolojik anlamda karşı cinsin varlığı üzerinden değerlendirilen kadınlık algısının erkeğin üstünlüğüyle özdeşleştiği saptanmıştır.

Gündelik yaşam pratikleri bakımından kamusal alanda kadınlığın yaşanış biçimlerine baktığımızda, kadın olmanın gündelik işleri yoluna koymada bir avantaj olarak değerlendirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada da toplumsal cinsiyet rollerinin verili olarak kabul edildiği tespit edilmiştir. Özellikle çalışma hayatında kadın

olmanın dezavantaj yaratmasını önlemek adına “dişil” olarak tanımlanan niteliklere bürünmesi gerektiğini ve kadınlığın bu anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Annelik durumunda da dişil cazibenin ön plana çıkarılması gerektiği düşünülmektedir. Çalışma hayatının rekabet odaklı şartları altında anne olmasından dolayı işini kaybetme riskini taşıyan kadının, yeniden kadın kimliğini ön plana çıkarması gerektiği kabul edilmektedir. Toplumsal alandaki ihtiyaçlar konusunda da kadının erkek üstünlüğünü kabul ettiği ve kadın olduğu için alt sınıfa mensup olduğunu kabullenerek mücadele yolları arayışına girdiği anlaşılmaktadır.

Özel alanda yapılması gerekenlere yönelik cinsiyet rollerinin kadını bir nevi boyun eğmeye zorladığı tespit edilmiştir. Öyle ki hane içi işbölümü anlamında herkesin eşit sorumluluğa sahip olması gerektiğini öne süren tüm katılımcıların gündelik hayatları içerisinde bu durumu asla gerçekleştiremedikleri saptanmıştır. Annelik söz konusu olduğunda ise çocuklar özelinde de bu durumun gerçekleşmeye devam ettiği ve annelerin, çocukların bu şekilde büyümeleri sonucunda ileride kendi hayatlarında da benzer deneyimleri tecrübe etmek durumunda kalacaklarını düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu bakış açısı adeta Zygmunt Bauman’ın (2018) “özgül ve tartışmaya kapalı bir yer ve zaman ama aynı zamanda (bizim seçmediğimiz) ebeveynler tarafından önceden belirlenmiş belli bir toplumsal pozisyonun içine” doğduğumuz düşüncesinde olduğu gibi “yapabileceğimiz/makul tercihlerin sayısını büyük oranda” (s. 150) sınırlandırdığı görüşünü destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan kadınların bir kısmı geleceğe yönelik tercihlerini tamamen kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirmişken azımsanmayacak bir çoğunluk ise aileleri ve yakın çevrelerinin yönlendirmeleri sonucunda bugün buldukları konuma gelmişlerdir. Bu noktada ailenin bireye yaklaşımı ve kendi kararlarını hayata geçirme konusunda destekleyici bir tutumda olması kadının kendi hayatının sorumluluğunu genç yaşlarında üstlenmesi bakımından önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Elbette kendi istekleri doğrultusunda hareket etmiş olmasına rağmen yapmış olduğu tercihlerden

pişmanlık duymuş bir katılımcı da söz konusudur. O da bu noktada ailesi tarafından doğru bir yol göstericiliğe ihtiyaç duyduğunu dile getirmiştir.

Anne olmuş ve anneliği deneyimlememiş katılımcıların “anne olarak kadınlık” kavramına bakış açıları farklılık göstermektedir. Özellikle bu soruyla karşılaşma anında anneliği deneyimlememiş olan katılımcıların büyük bir çoğunluğu soruyu duyar duymaz şaşkınlık göstermiştir. Öyle ki anneliğe dair kendi görüşlerinin alınmasını başlangıçta yadırgadıklarını dile getirmişlerdir. Anlatıları sırasında da daimî olarak “dışarıdan bakınca” demek ihtiyacı duymaları dikkat çekicidir. Anneliği deneyimlemiş bireylerin çocuğa yönelik adeta bir sorumlulukmuşçasına tanımladıkları “koruyup kollamak” ve “besleyip büyütme” ifadelerinden anlaşıldığı üzere; anneliğin bir noktada kadının kendini çocuğa adanması anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu noktada Ruddick’in (1989) “muhafaza etme” tutumu olarak tanımladığı yaklaşımın kadın adına bir uyumlanma süreci olduğu doğrulanmaktadır. Anneliği deneyimlememiş kadınlarda ise “fedakârlık” ve “mucize” şeklinde ifade edilen annelik daha kutsi bir anlamda kullanılmıştır.

Annelik ile kadınlık arasındaki bağlantı kimi katılımcılarda kadının kendinden vazgeçmesi ve çocukları adına kendi önceliklerini yok sayması anlamına gelirken kimi katılımcılar için de çocuk yapmaya engel olmak anlamı taşımaktadır. Araştırmaya katılan kadınlardan bir kısmı çalışmakta oldukları iş sebebiyle anneliği deneyimleyemeyeceğini ve eşlerine karşı bunu bir bahane olarak sunmak durumunda kaldıklarını ifade etmiştir. Kadının çocuk yapmaya karar verme aşamasında gerekçe sunmak durumunda kalması katılımcıların büyük bir kısmı bakımından kadın üzerinde baskı oluşturan bir unsur olarak kabul edilmektedir. Anneliği kendi isteğiyle yaşadığını ancak çocukları üniversiteye başladıktan sonra kendi hayatının farkına varabildiğini dile getiren kadınlardan birkaçı artık kendi hayatını yaşamak istediğini belirtmiştir. Çalışma hayatının son yıllarında olduğunu vurgulayan bu kadınlar, kariyer anlamında geç kaldıklarını ancak hayatlarını yaşama konusunda geç kalmak istemediklerini söylemişlerdir. Genel anlamda katılımcıların kadınlara yönelik bakımlı olmak, erkeğe karşı ilgili ve baştan çıkarıcı davranmak, anne olduktan sonra erkeğin ilgisini üzerinde tutabilecek “hamlelerde

bulunmak” ve bunun yanı sıra “iyi bir anne” olmak gibi söylemleri içselleştirememiş oldukları anlaşılrsa da gündelik hayatlarında sıralamış oldukları bu “görevlerin” hemen hepsini yerine getirdikleri saptanmıştır.

Çalışma hayatı bağlamında annelik ve kadınlığın hem bir ayrımı temsil ettiği hem bu sebepten kadınlığın yeniden keşfedilmesi gerektiğine yönelik bir görüş hakimdir. Bu anlamda katılımcılar üzerinde, annelikten sonra çalışma yaşamına dönen kadının “dişil” imgeleri ön plana çıkarması gerektiği görüşü etkisini göstermektedir. Annelik dolayısıyla uzak kaldığı çalışma yaşamına dönen kadın hala aynı olduğunu ispat etmek istercesine böylesi bir yol izlemektedir. Ancak bu esnada cinsiyetçilik ve toplumsal cinsiyet rollerine hizmet eden eylemlerde bulunduğu farkına varamamaktadır. Çalışan annelerin iş hayatı ve ev hayatını bir arada sürdürmeyi çok zor buldukları anlaşılmaktadır. Öyle ki çifte mesai kavramının dahi yaşadıkları tempoyu tam anlamıyla ifade etmek için yetersiz kaldığını öne sürmektedirler. Anneliği deneyimlememiş bireylerin evlendikten sonra erkeklerin beklentilerine yönelik düşünceleri, kendilerini “öteki” konumuna indirgemelerinin önüne geçememektedir. Ancak kadının kendini her alanda “güçlü” görmek istemesi bir bakıma umut vadedebilir. Elbette bu gücü nasıl tanımladıklarına bağlı olarak değişkenlik söz konusu olabilir. Tüm bunların yanı sıra kimi annelerin eğer çocuklarına karşı sorumlulukları olmasa kendi hayatlarını diledikleri gibi yaşayabileceği vurgusu da söz konusudur. Aynı zamanda iş yerinde yapması gereken işin tamamlanması adına kadının, kendi olmamasını gerektiren durumlar karşısında tüm kimliklerinden sıyrılması (*incognito*) gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır.

Aile olabilmek adına kadınların kendilerine biçtikleri (ancak farkına varamadıkları) bazı spesifik roller söz konusudur. Öyle ki ailenin düzeni, sorumluluğu, gündelik ihtiyaçları ve bunların planlanmasından kadın kendini sorumlu kılmaktadır. Elbette ev içerisinde yapılacak olanların paylaşılması gerektiğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak onlar da hemen her şeyi kendi üstlerine aldıklarının farkına varamamıştır. Ev içerisinde yapılacak olan işleri en iyi kendisinin yaptığını düşünen ve bu konuları birer egosal meseleye dönüştürdüğünü ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra

yalnızca ev işi yaparken kendi kendine kalabildiğini düşünen ve bu sebeple erkek katılmak istese dahi onu bu paylaşımından alıkoyan katılımcılar da. Belli bir süreden sonra bunların ayırdına varıp değiştirmeye çalıştığını dile getiren katılımcılar da olmuştur. Ancak onların da cinsiyet rollerini pekiştirici pek çok eylemde bulunmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Kadınların kendilerine atfedilmiş rollere önce karşı çıktıkları ardından nasıl içselleştirmiş olduklarını fark etmeksizin bunları rutine dönüştürdükleri saptanmıştır. Bu bakımdan katılımcıların birden çok konu başlığında queer bakış açısını özellikle eşitlikçi yaklaşım açısından taşıdığına gözlemlenmesine karşın bu düşünüş biçimini gündelik yaşam pratiklerine geçiremedikleri anlaşılmıştır. Teori-pratik ilişkisi bakımından ataerkil yerleşik kültürel kalıpların baskın çıktığı gözlemlenmiştir.

Araştırma bulguları sonucunda çocuk bakımına yönelik görev ve sorumlulukların cinsiyetlendirildiği ve erkeğin bu alandan nasıl münezzeh olduğu tespit edilmiştir. Üstelik kadınların bir kısmı bu durumu anneliğe bağlamaktadır. Yani kadının çocuk ile arasındaki bağın, baba ile çocuk arasında söz konusu dahi olamayacağını dile getirmektedirler. Ayrıca kimi anneler, erkeklerin çocuk bakımına yönelik detaylardan hoşlanmamaları yahut bünyelerinin bunları kaldıramamasını kendilerine anlamlı kılmaktadır. Her ne kadar katılımcıların neredeyse tamamı annenin rolü veya babanın rolü gibi bir sınıflandırmanın söz konusu dahi olamayacağını dile getirirse de yine bu katılımcılardan birçoğu erkeğin neyi yapamayacağını belirtme ihtiyacı hissetmelerinin yanı sıra annenin her şeyin üstesinde nasıl geldiğini yüceltmeyi tercih etmiştir.

Çalışma hayatına yönelik kanunlar özelinde incelediğimiz zaman, annelik sürekli iş kanunlarına entegre edilmekte ve bu yolla anneliğin pekiştirilmesine sebep olmaktadır. Kadınların yalnızca belirli bir kısmı bu değişiklikleri kendileri için avantaj olarak değerlendirirken azımsanmayacak bir çoğunluk ise bir avantaj gibi değerlendirilmesinin mümkün olmayacağını yanı sıra bu şekilde, kadınların hane içerisine hapsedilmeye çalışıldığını, çalışma hayatından uzaklaştırılmalarının hedeflendiğini ve kadını yalnızca annelik üzerinden tanımlamayı getirdiğini vurgulamaktadır.

Günümüz koşullarında kadınlar tarafından daha çok annelik imgesinin benimsendiği anlaşılmıştır. Elbette kimi katılımcıların bu görüşü savunmamakla beraber henüz anneliği tecrübe etmemiş olmalarını da gözden kaçırmamız gerekmektedir. Özellikle anneliği deneyimlemiş bireylerin anne olmama gibi bir düşünceyi zihinlerinde canlandıramadıkları gözlemlenmiştir. Daha “eşitlikçi” görüşlere sahip olduğunu dile getiren annelerin bakış açısına göre bir kadının anneliği tahayyül edememesi yahut deneyimlemek istememesi gibi bir şey söz konusu dahi olamaz. “İçgüdüsel” olarak tanımlamasalar bile her kadının içinde buna yönelik bir istek, bir kıpırtı olacağını düşünmektedirler. Bu anlamda Beauvoir’in (2010, s. 145) annenin çocuğa yönelik tavrının, toplumdaki konumu itibarıyla anneliği nasıl üstlendiğine bağlı olduğunu dile getirişiyle ne demeye çalıştığını daha iyi anlamış bulunuyoruz. Günümüzde anneliğin postmodern feminist perspektif çerçevesinde kutsandığını söyleyebiliriz. Postmodern kadın algısının günümüzde geçerli olan toplumsal cinsiyet pratiklerini doğrudan beslediği ve bu durumun kadını yalnızca ötekileştirmeye hizmet ettiği görülmektedir.

Beauvoir’in (1981) de belirttiği üzere kadının varlığının; “iktisadi durumu değiştirmekle tepeden tırnağa değişeceğini ummamak gerekir elbet; bu etken, her zaman için evrimin en önemli ögesidir; ancak bu etkenin haber verdiği ve beklediği ahlaki, toplumsal ve kültürel sonuçlar elde edilmedikçe, “yeni kadının” ortaya çıkması olanaksızdır” (s. 191). Araştırma öznelerinin kadınlık ve annelik kavramlarına dair zihinlerinde iki kategori olduğu anlaşılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre kadınlık ve annelik ya ötekilik anlamına gelmekte ya da eşitliği çağrıştırmaktadır. Ancak eşitlik çoğu zaman yalnızca bir düşünceden ibaret kalmakta ve kadınların hayatlarında eyleme dönüşmemektedir. Kadınların annelik ve kadınlığa dair mevcut kalıp yargıları teorik anlamda aşmaya çalıştığı gözlemlenmekle beraber pratikte bu öğretileri yeniden yeniden üretmek pekiştirdiği tespit edilmiştir. Beauvoir’in dediği gibi, kadının öteki konumundan kurtulamadığı ve günümüzde varoluşunu hala annelik üzerinden anlamlandırma yolunu tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2018) Madde 48 cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkesin, dilediği alanda çalışma hürriyetine sahip olduğunu, Madde 49 çalışmanın cinsiyet ayrımı olmaksızın herkesin hak ve ödevi olduğunu ve Madde 50 ise kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmayacağını belirtmektedir. Madde 50 ayrıca kadınların (küçükler, bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar gibi) çalışma şartları bakımından özel olarak korunduğunu vurgular. Anayasada açıklanan bu ifadelerin kadının çalışma hayatına katılımını sınırlamadığı görülmektedir. Ancak özellikle Madde 50’de olduğu gibi kimi ifadelerin ucu açık kaldığı anlaşılmaktadır. Kadınların çalışma hak ve özgürlüklerine yönelik anayasa maddelerinin yeniden düzenlenmesi olası engellemelerin önüne geçilebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu minvalde toplumsal alanda meydana gelecek değişimler kadının hayatını doğrudan etkileyecek ve kendine dönmesini, kendini yeniden var edebilmesini mümkün kılacaktır. “Günümüz kadını, geçmişle gelecek arasında bocalayıp durmaktadır [...] Kendine yeni bir deri yaratması, sonra da oturup buna göre bir giysi dikmesi gerekmektedir. Bunu da ancak toplumun evriminden sonra başarabilir” (Beauvoir, 1981, s. 191). Bu noktada toplumsal evrim vurgusu ile Beauvoir, sosyalist toplumun kuruluşuna göndermede bulunmaktadır. Ancak böylesi bir dönüşümün kadınlar adına kurgulamış olduğu olumlu tabloyla sonuçlanmadığına daha sonraki çalışmalarında değinmektedir.

Kadınların gündelik yaşam deneyimleri bağlamında kadınlığa dair çeşitli çıkarımlarla hayata başladıkları ancak ortak kesişim noktalarında bir araya geldikleri anlaşılmaktadır. Öyle ki çalışma hayatına dair üniversite öncesi ve sonrası dönem ile bilfiil kamusal alana katılarak iş yaşamını deneyimlemeleri bakımından kadınların genelinin bir hayal kırıklığına uğradığı tespit edilmiştir. Birçoğu bunu doğrudan dile getirmiş bir kısmı ise bunu kabullenmek istemediğini belirtmiştir. Umut dolu hayaller ile çıktıkları yolculukta çalışma hayatının hayallerindeki gibi olmaktan çok uzakta durduğunu düşünmektedirler. Bu durumu kabullenenler, karşılıklarına çıkan her türlü olumsuzluğu içselleştirmeye gitmiştir. Karşı çıkanlar ise bir müddet sonra hayat koşullarından dolayı bir şeylere illa ki boyun eğmek durumunda bırakılmış olduklarını öne sürmektedir. Toplumsal alanda görünürlük, çalışma hayatına katılım ve hatta eğitim süreci kapsamında kadınların görünürlüğünün yok sayıldığını düşünen katılımcılardan bir kısmı özellikle başarıları ile

gündeme gelmek istediklerini ve yapmış oldukları işlerin altına imzalarını atacak olmalarından dolayı büyük mutluluk ve özgüven duyduklarını ifade etmişlerdir. Fakat pek çok alanda kadınların çaresiz olduğunu düşünen katılımcılar ise her şeyden vazgeçerek kadınların kendilerini anneliğe adanması gerektiğini ve tamamen ev içerisinde kendi alanlarını yaratabileceklerini öne sürmektedir. Anneler özelinde ise görüşmeye katılan kadınların tamamı, çocuklarının kendi yaşadıkları hayattan çok daha iyi koşullarda bir yaşam sürdürmelerini hedeflemekte ve bunun için çabalamaktadır (hatta yaşamaktadır).

Yaş temelli incelendiğinde de yirmili ve otuzlu yaşlardaki kadınların kariyer odaklı hayallerinin bulunduğu ve hayatlarının büyük kısmını iş yaşantılarının oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kırk yaşlarındaki katılımcıların emeklilik hayali kurduğu, ellili yaşlardaki kadınların ise kişisel ilgi alanlarına yönelmeye çalıştığı, altmış yaşındaki bir katılımcının ise artık sağlığını daha çok düşünmeye başladığı tespit edilmiştir. Hangi yaş aralığında olursa olsun annelerin ise bütün bu istekleri ve planlarından önce çocuklarının geldiği gözlemlenmiştir.

“Genel Değerlendirme ve Tartışma” başlığı altında üçüncü bölümde ele alınan araştırma bulgularının literatürle olan bağlantısı kurulmuştur.

SONUÇ

Araştırma kapsamında; kendini özellikle bir kadın olarak tanımlama ihtiyacı hisseden, kadın olmayı annelikle ilişkilendiren, biyolojik ayrıma yönelik ifadeler aracılığıyla toplumsal alanda kendine daha “güvenli” bir alan yarattığını dile getiren, mevcut tanımlama ve kısıtlamalara karşı çıktığını dile getirmekle beraber eyleme geçme noktasında teori-pratik uyumsuzluğu sergileyen, herkesin birbirine göre “Öteki” olduğunu düşünen, cinsiyet ayrımını en güçlü iktidar silahı olarak değerlendiren, küresel anlamda kadını ve öznel yaşamında kendisini “Öteki” olarak kabul etmemekle beraber erkeği mutlak, “Özne” konumu haricinde düşünemeyen yahut bu şekilde kabul etmek mecburiyetinde olduğunu dile getiren kadın anlatılarına tanıklık edilmiştir. Katılımcılar, kendilerine yönlendirilmiş olan sorular karşısında zihinlerinde yeni sorular oluşmaya başladığını belirtmiş ve sorgulamaya başlamışlardır. Bu anlamda katılımcılara yönlendirilen sorularla karşılaşmalarının ardından, kadın konularına sahip çıkacak düşüncelere ulaşacakları düşünülmektedir. Beauvoir’in de değindiği üzere kadın-erkek arasındaki toplumsal ayrım, eşitsizlik doğrudan kadın anlatılarında karşılık bulmakla kalmayarak belki de katılımcıların yanı sıra bu çalışmadan yolu geçen herkesin zihninde bir sorgulama mekanizmasının fitilini ateşleyecektir. Kendimizi, tanımlanmış ve cinsiyet ayrımına işaret etmiş kavramların dışında tutarak, insan oluşun/var oluşunun bütünlüğünden hareketle alternatif yaklaşımlar/çözümler yaratabiliriz. Kadının kaçınılmaz derecede kendini annelik üzerinden kabul edişi ve pratiğe dökmesi ile ataerkinin yeniden üretimi söz konusudur. Bu bakımdan yapısal anlamda bireysel yeni politikaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu araştırmada kendilerini orta sınıf ekonomik düzeyde gören kadınlarla görüşme yapılmıştır. Tüm toplumsal sınıfları kapsayacak şekilde, alt ve üst sınıftan kadınlarla da bu konunun çalışılması önerilmektedir. Ayrıca bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için önemli bir alana dikkat çekilmiş ve literatüre “sürdürülebilir kadınlık” kavramı kazandırılmıştır.

Tüm katılımcıların deneyimleri incelendiğinde her bir bireyin heteronormativiteyi benimsediği tespit edilmiştir. Kadınların farklı meslek dallarını, farklı ekonomik ve toplumsal sınıfları ve farklı kadınlık biçimlerini temsil etmeleri bakımından deneyim ve görüşlerinin çeşitli olacağı üzerinden giderek araştırma yürütülmüştür. Ancak sonuç itibarıyla yerleşik toplumsal cinsiyet algısının tüm katılımcılar için geçerli olduğu ve kadınlığın-anneliğin kutsandığı ortaya çıkmıştır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda yapısal ve bireysel politikaların uygulanması ve bu amaçla uluslararası sözleşmelerin (CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi gibi) hayata geçirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlarla birlikte yerel yönetimler düzenli olarak toplumsal cinsiyet konularında belirli aralıklarla konferans ve seminerler düzenlemelidir. Özel sektör ve kamusa sektörü bağlamında da iş yerlerinde toplumsal cinsiyet farkındalığını yaratacak toplantı ve seminerler verilmelidir.

Yukarıda değinilmiş olan önerilerin hayata geçmesi durumunda araştırma kapsamında içsel sorgulamalara giden kadınlar bu anlamda kendilerini gerçekleştirme ve aşma yolunda ilerlemeye devam edebilirler. Ayrıca daha pek çok kadının yaşadığı yahut çalıştığı alanda bu gibi uygulamalarla karşılaşması farkındalığın ve içsel sorgulamanın kitlelere yayılmasını ve hatta cinsiyet ötesi bir boyuta ulaşmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*. İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Acar-Savran, G. (2013). *Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Materyalizm İçin*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Adkins, L. (1995). *Gendered Work: Sexuality, Family and the Labour Market*. Buckingham: Open University Press.
- Akyol, A. (2018). *Anneliğin Çalışan Kadınlar Üzerine Etkileri: Yorumsamacı Bir Alan Araştırması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Alkan, A. (2017). Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek. A. Alkan içinde, *Cins Cins Mekân* (s. 7-35). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Anderson, M. (1980). The Relevance of Family History. *The Sociological Review*, 28, 49-73. doi: 10.1111/j.1467-954x.1980.tb03259.x
- Bachofen, J.J. (1997). *Söylence, Din ve Anaerki*. (N. Şarman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?* (A. Ekmekçi, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bağdatlı Vural, N. (2016). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 103-119). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bakırcı, K. (2015). İstanbul Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 133-204.
- Bakış, Ç., Burduroğlu, R., Çakır, B. ve Şeker, M. (2017). İstanbul'da İstihdam-Eğitim

İlişkisi. İstanbul: İNGEV.

Barrett, M. (1986). *Women's Oppression Today: Problems in Marxist Feminist Analysis*.

London: Verso.

Bauman, Z. ve Raud, R (2018). *Benlik Pratikleri*. (M. Ekinci, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beauvoir, S. (1971). *Kadın: "İkinci Cins I" Genç Kızlık Çağı*. (B. Onaran, Çev.)

İstanbul: Payel Yayınevi.

Beauvoir, S. (1981). *Kadın: "İkinci Cins III" Bağımsızlığa Doğru*. (B. Onaran, Çev.)

İstanbul: Payel Yayınevi.

Beauvoir, S. (2010). *Kadın: "İkinci Cins II" Evlilik Çağı*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul:

Payel Yayınevi.

Bell, H.R. (2003). *Erkek İşi // Kadın İşi: Dünyanın En Eski Kültüründe Cinsiyetin Tinsel Rolü*. (M. Erkemen, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Bem, S. L. (1981). Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing.

Psychological Review, 88(4), 354-364.

Berktaş, F. (2009). Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik. Ş. Öztürk içinde,

Cogito: Feminizm, (58), 57-72.

Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

Berlant, L. ve Warner, M. (1998). Sex in Public. *Critical Inquiry*, 24(2), 547-566.

Best, S. ve Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Birkalan-Gedik, H. (2011). Türkiye'de 2000'li Yıllarda Farklılık, Cinsel Kimlikler ve

- Kimlik Politikalarının Yönetimi. Ş. Öztürk içinde, *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, (65-66), 340-352.
- Birkök, C. (1998). Modernizmden Postmodernizme: Yeni Problemler. *Yeni Türkiye*, (19-20), 525-537.
- Blades, J. ve Row-Finkbeiner, K. (2006). *The Motherhood Manifesto: What America's Moms Want – And What to Do About It*. New York: Nation Books.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Bora, A. (1997). Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet – Özgürleşme İkileminin Ötesi. *Toplum ve Bilim*, (75), 85-93.
- Bora, A. (1998). *Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (73759).
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat ve G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Eril Tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Brady, S. (2006). All About Eve? Queer Theory and History. *Journal of Contemporary History*, 4(1), 185-195.
- Brush, L. D. (1996). Love, Toil and Trouble: Motherhood and Feminist Politics. *Signs*, 21(2), 429-454.
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma Düşüncesi*. (F. Man, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Butler, J. (2009). Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri. Ş. Öztürk içinde, *Cogito:*

Feminizm, (58), 73-92.

Butler, J. (2011). Maddeleşen/Sorunlaşan Bedenler (Bela Bedenler). Ş. Öztürk içinde,

Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram, (65-66), 52-86.

Butler, J. (2014a). *Bela Bedenler*. (C. Çakırlar & Z. Talay, Çev.) İstanbul: Pinhan

Yayıncılık.

Butler, J. (2014b). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.)

İstanbul: Metis Yayınları.

Calasanti, T. M. ve Bailey, C. A. (1991). Gender Inequality and the Division of

Household Labor in the United States and Sweden: A Socialist-feminist Approach. *Social Problems*, 38, 34-53.

Chiappori, P. A. (1997). Introducing Household Production in Collective Models of

Labor Supply. *Journal of Political Economy*, 105(1), 191-209.

Chodorow, N. J. (1999). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the*

Sociology of Gender. Berkeley and Los Angeles, California: University of Columbia Press.

Chodorow, N. J. (2000). Reflections on *The Reproduction of Mothering* – Twenty Years

Later. *Studies in Gender and Sexuality*, 1(4), 337-348.

doi: 10.1080/15240650109349163

Cixous, H. (1988). Sorties. D. Lodge içinde, *Modern Criticism and Theory: A Reader* (s.

287-293). London: Longman Group UK Limited.

Colebrook, C. (2011). Queer Kuramın Olasılığı Üzerine. Ş. Öztürk içinde, *Cogito: Cinsel*

Yönelimler ve Queer Kuram, (65-66), 213-227.

Connell, R.W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (C.

- Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cowan, C. P. ve Cowan, P. A. (1992). *When Partners Become Parents: The Big Life Change for Couples*. New York: Basic Books.
- Crittenden, A. (2001). *The Price of Motherhood: Why the Most Important Job in the World Is Still the Least Valued*. New York: Metropolitan Books.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan Ü. (2016). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Daly, M. (1985). *Beyond God the Father*. Boston: Beacon Press.
- Dedeoğlu, S. (2012). Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren içinde, *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 211-229). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delaney, C. (2012). *Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji*. (S. Somuncuoğlu ve A. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delice, S. (2012). Bir An Durup Düşünmek: Dayatılan Kimlikler ve Temsil Siyasetinin Bedelleri – Deniz Kandiyoti ile Röportaj. C. Çakırlar ve S. Delice içinde, *Cinsellik Muamması: Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet* (s. 131-161). İstanbul: Metis Yayınları.
- Densmore, D. (1972). On the Temptation to be A Beautiful Object. R. L. Salper (Ed.). *Female Liberation: History and Current Politics* içinde (s. 203-208). New York: Knopf.
- Deutsch, F. M. (1999). *Having It All: How Equally Shared Parenting Works*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Deutsch, F. M. (2001). Equally Shared Parenting. *Current Directions in Psychological Science*, 10(1), 25-28.
- Direk, Z. (2009). Simone de Beauvoir: Abjeksiyon ve Eros Etiği. Ş. Öztürk içinde, *Cogito: Feminizm*, (58), 11-38.
- Direk, Z. (2012). Queer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı. C. Çakırlar ve S. Delice içinde, *Cinsellik Muamması: Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet* (s. 72-92). İstanbul: Metis Yayınları.
- Direk, Z. (2014). *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Direk, Z. (2018). *Cinsel Farkın İnşası: Felsefi Bir Problem Olarak Cinsiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. (A. Bora, M. Ağduk Gevrek ve F. Sayılan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Douglas, S. J. ve Michaels, M. W. (2004). *The Mommy Myth: The Idealization of Motherhood and How It Has Undermined All Women*. New York: Free Press.
- Dowling, C. (2006). Sindrella Kompleksi: Çağdaş Kadında Bağımsızlık Korkusu. (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Dökmen, Z. Y. (1999). Bem Cinsiyet Rolü Envanteri Kadınsılık ve Erkeksilik Ölçekleri Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri. *Kriz Dergisi*, 7(1), 27-40.
doi: 10.1501/Kriz/0000000139
- Dudu Karaman, E. ve Doğan, N. (2018). Annelik Rolü Üzerine: Kadının “Annelik” Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1475-1496.

- Durhan, G. (2015). John Stuart Mill Felsefesinde Kadının Toplumdaki Yeri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 135-148.
doi: <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.93765>
- Durmaz, Ş. (2016). İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 37-60.
- Ecevit, M. (1985). Üretim ve Yeniden-Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emegi. *Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, (9), 72-93.
- Ecevit, M. (1993). Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (1), 9-34.
- Ecevit, M. (2011). Feminist Duruş Kuramı. Y. Ecevit ve N. Karkıner içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 47-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Elçik, G. (2016). Beden, İki Nokta Üst Üste. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 187-212). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Elshtain, J. B. (1981). *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Ennis, L. R. (Ed.). (2014). *Intensive Mothering: The Cultural Contradictions of Modern Motherhood*. Toronto: Demeter Press.
- Eyüboğlu, A., Özar, Ş. ve Tanrıöver, H. (2000). *Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-ekonomik ve Kültürel Boyutları*. Ankara: KSSGM.
- Felman, S. (1975). Women and Madness: The Critical Phallacy. *Diacritics*, 5(4), 2-10.
doi: 10.2307/464958

- Felski, R. (1995). *The Gender of Modernity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Folbre, N. (1991). The Unproductive Housewife: Her Evolution in Nineteenth-Century Economic Thought. *Signs*, 16(3), 463-484.
- Foucault, M., Gutman, H. ve Hutton, H. P. (2001). *Kendini Bilmek*. (G. Çağalı Güven, Çev.) İstanbul: Om Yayınevi.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Cinselliğin Tarihi*. (H. Uğur Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geltmaker, T. (1992). The Queer Nation Acts Up: Health Care, Politics, and Sexual Diversity in the County of Angels. *Environment and Planning D: Society and Space*, 10(6), 609-650.
- Gilman, C.P. (1898). *Women and Economics: A Study of the Economic Relation Between Men and Women as a Factor in Social Evolution*. Boston: Small, Maynard & Company.
- Gilman, C.P. (1903). *The Home: Its Work and Influence*. London: William Heinemann.
- Gilman, C.P. (2016). *Kadınlar Ülkesi*. (S. Özbay, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Glesne, C. (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.

- Guy, M.E. & Newman, M.A. (2004). Women's Jobs, Men's Jobs: Sex Segregation and Emotional Labor. *Public Administration Review*, 64(3), 289-298.
doi:10.1111/j.1540-6210.2004.00373.x
- Gül, H., Yalçinoğlu, N. ve Atlı, Z. C. (2014). Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadının Konumu ve Sorunları. *TAF Prev Med Bull*, 13(2), 169-176.
- Günsoy, G. ve Özsoy, C. (2012). Türkiye'de Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkisinin VAR Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 21-40.
- Hançer, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak "Annelik" Kimliğine Eleştirel Bir Bakış. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 177-202.
- Haraway, D. (1988, Fall). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-599.
doi:10.2307/3178066
- Harding, S. (1987). Is There a Feminist Method?. S. Harding içinde, *Feminism and Methodology: Social Science Issues* (s. 1-14). Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Hartsock, N. (1983). The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism. S. Harding & M. B. Hintikka içinde, *Discovering Reality* (s. 283-310). Boston: D. Ridel Publishing Company.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hesse-Biber, S. N. (Ed.). (2014). *Feminist Research Practice: A Primer*. Thousand-Oaks,

California: Sage Publications.

Hirata, H. (2011). Esnek Çalışma ve Ücretli Kadın Emeği. H. Hartmann, J. Gardiner, H.

Hirata ve G. Acar-Savran içinde, *Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacında Kadın* (s. 89-96). İstanbul: Sosyalist Feminist Kolektif.

Holmes, C. (2006). *Born to Do It? The Social Construction of Motherhood*.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Simon Fraser University, Canada.

Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. (E. Aydın, B. Kurt, Ş.

Özgün ve A. Yıldırım, Çev.) İstanbul: BGST Yayınları.

Jung, C.G. (2016a). *Feminen: Dişillığın Farklı Yüzleri*. (T. V. Soylu, Çev.) İstanbul:

Pinhan Yayıncılık.

Jung, C.G. (2016b). *Maskülen: Erilliğin Farklı Yüzleri*. (D. G. Erdinç, Çev.) İstanbul:

Pinhan Yayıncılık.

Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar: Kimlikler ve Toplumsal*

Dönüşümler. İstanbul: Metis Yayınları.

Kawash, S. (2011). New Directions in Motherhood Studies. *Signs*, 36(4), 969-1003.

doi: 10.1086/658637

Kaya, Ö. (2008). *Mothering Experiences of Professional Women in Turkey: Child*

Bearing, Child Caring and Child Rearing (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Kazak, S. (2009). *Anneliğin Siyasal Alandaki İnşası, Türkiye’de Annelik ve Siyaset:*

“Makbul” Anneler ve “Sözde” Anneler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kellner, D. (2004). Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası. *Doğu Batı*, (15),

188-219.

Kristeva, J. (1994). Kadınların Zamanı. *Defter*, (21), 7-29.

Küçük, N. (2006). John Stuart Mill’de Kadın Sorunu. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (9), 91-110.

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*.

İstanbul: Bağlam Yayınları.

Lauretis, T. (1991). *Queer Theory. Lesbian and Gay Sexualities: An Introduction*.

differences: A Journal of Feminist Cultural Studies, 3(2), iii-xviii.

Lupton, D. ve Barclay, L. (1997). *Constructing Fatherhood*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Massey, D. (2001). *Space, Place, and Gender*. Cambridge: Polity Press.

Memiş, E., Öneş, U. ve Kızılırmak, B. (2012). Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren içinde, *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 159-182). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mies, M. (2014). *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*. London: Zed Books.

Miller, T. (2010). *Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler*. (G. Tunçer, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Millett, K. (2011). *Cinsel Politika*. (S. Selvi, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.

Myrdal, A. ve Klein, V. (1956). *Women’s Two Roles: Home and Work*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Nagl-Docekal, H. (2009). Feminist Felsefenin Geleceği. Ş. Öztürk içinde, *Cogito*:

Feminizm, (58), 219-226.

Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*.

1.Cilt (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

O'Reilly, A. (2002). *Mothers and Sons: Feminism, Masculinity, and the Struggle to Raise Our Sons*. New York: Routledge.

O'Reilly, A. (2006). *Rocking the Cradle: Thoughts on Motherhood, Feminism and the Possibility of Empowered Mothering*. Toronto: Demeter Press.

O'Reilly, A. (Ed.). (2010). *Encyclopedia of Motherhood*. Canada: York University.

Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.

Özkazanç, A. (2015). *Feminizm ve Queer Kuram*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Özkürallı, İ. (2016). Queer Teori. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 213-229). Ankara: Dipnot Yayınları.

Öztaş, E. (2015). Kutsal Çatı Olarak “Yeni Türkiye’de Aile”. *Feminist Politika*, (26).

Öztaş, E. (2016). Feminist Araştırmalar ve Yöntem. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 271-289). Ankara: Dipnot Yayınları.

Petö, A. (2014). İdeal Aile: Algı ve Feminist Tartışmalar. N. Boztekin içinde, *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?* (s. 26-32). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.

Punch, K. F. (1999). *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*. London: Sage Publications.

Rabuzzi, K. A. (1982). *The Sacred and the Feminine: Toward a Theology of Housework*.

New York: Seabury Press.

Ramazanoğlu, C. (1989). *Feminism and the Contradictions of Oppression*. London:

Routledge.

Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin elişkileri*. (M. Bayatlı, ev.) İstanbul:

Pencere Yayınları.

Rich, A. (1976). *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York:

W. W. Norton & Company Inc.

Rigel, N., Batuş, G., Yücedoğan, G. ve oban, B. (2005). *Kadife Karanlık: 21.Yüzyıl*

İletişim ağını Aydınlatan Kuramcılar. İstanbul: Su Yayınevi.

Rosaldo, M. (1974). Woman, Culture and Society: A Theoretical Overview. M. Rosaldo

ve L. Lamphere içinde, *Woman, Culture and Society* (s. 17-42). Standford: Standford University Press.

Rubin, G. S. (2013). Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of

Sexuality. *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies: A Reader*. (s. 143-178) London: Routledge.

Ruddick, S. (1989). Maternal Thinking. *Feminist Studies*, 6(2), 342-367.

doi:10.2307/3177749

Ruddick, S. (2009). On “Maternal Thinking”. *Women’s Studies Quarterly*, 37(3/4), 305-

308.

Ruether, R. R. (1975). *New Woman, New Earth: Ideologies and Human Liberation*. New

York: Seabury Press.

Russell, L. M. (1974). *Human Liberation in a Feminist Perspective – A Theology*.

Philadelphia: Westminster Press.

- Sartre, J.P. (2003). *Varoluşçuluk*. (A. Bezirci, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. (A. Güçlü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Saydam, M.B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci: "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Scott, J.W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. (A.T. Kılıç, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology of the Closet*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Smith, A. (2006). *Milletler Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şahbaz Kılınç, N. (2015). Küresel Eğilimler Çerçevesinde Kadın İstihdamı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 120-135.
- Şentürk, L. (2017). Eril Kente Dönüş. A. Alkan içinde, *Cins Cins Mekân* (s. 36-62). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1995). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin Bender, M. (2009). Varoluşçuluk ve Jean Paul Sartre Örnekleme. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (4), 23-33.
- Toksöz, G. (2007). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler. *Çalışma ve Toplum*, 4(15), 57-79.
- Toksöz, G. (2012a). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.

- Toksöz, G. (2012b). Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emegi. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren içinde, *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 103-126). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tong, R. (2006). *Feminist Düşünce*. (Z. Cirhinlioğlu, Çev.) İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Urhan, B. (2016). Kadın Emegi ve Toplumsal Cinsiyet. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 121-151). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Walby, S. (2016). *Patriyarka Kuramı*. (H. Osmanağaoğlu, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Walzer, S. (1998). *Thinking About the Baby: Gender and Transitions into Parenthood*. Philadelphia: Temple University Press.
- White, J. B. (1994). *Money Makes Us Relatives: Women’s Labor in Turkey*. Austin: University of Texas Press.
- Wittig, M. (2009). Kadın Doğulmaz. Ş. Öztürk içinde, *Cogito: Feminizm*, (58), 193-201.
- Wittig, M. (2013). *Straight Düşünce*. (L.S. Darıncıoğlu ve P. Büyüktaş, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Wollstonecraft, M. (1833). *A Vindication of the Rights of Woman: With Strictures on Political and Moral Subjects*. New York: A. J. Matsell.
- Wylie, A. (2012, November). Feminist Philosophy of Science: Standpoint Matters. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 86(2), 47-76.
- Yardımcı, S., Güçlü, Ö. (2013). *Queer Tahayyül*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Yazıcı, Ç. (2016). Felsefede Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm. F. Saygılıgil içinde,

Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları (s. 67-83). Ankara: Dipnot Yayınları.

Young, I.M. (2009). Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve

Öznellik Üzerine Düşünceler. Ş. Öztürk içinde, *Cogito: Feminizm*, (58), 39-56.

Young, M. ve Willmott, P. (1957). *Family and Kinship in East London*. Great Britain:

Routledge & Kegan Paul.

İnternet Kaynakları

CEDAW (1979). Erişim Tarihi: 11 Nisan 2019

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/cedaw.pdf>

GGGR. (2018). Erişim Tarihi: 26 Mart 2019

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf

KA.DER. (2017). Erişim Tarihi: 28 Haziran 2019

<http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf>

KA.DER. (2018). Erişim Tarihi: 26 Mart 2019

http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/istatistik_02.04.2018.pdf

KA.DER. (2019). Erişim Tarihi: 28 Haziran 2019

<http://ka-der.org.tr/>

KEİG. (2019). Erişim Tarihi: 26 Haziran 2019

<http://www.keig.org/wp-content/uploads/2019/01/Kriz-Kadinlar-Kadin-Emegi-Forumu-Raporu.pdf>

OECD. (2018). Erişim Tarihi: 3 Nisan 2019

<https://www.oecd.org/employment/oecd-labour-force-statistics-23083387.htm>

TÜİK. (2017). Erişim Tarihi: 26 Mart 2019

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27687>

TÜİK. (2018). Erişim Tarihi: 26 Mart 2019

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30677>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (2018). Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2019

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

YÖK. (2019). Erişim Tarihi: 26 Mart 2019

<https://istatistik.yok.gov.tr/>

EK 1. ARAŞTIRMA GÖRÜŞME FORMU

- Yaşınız?
- Eğitiminiz?
- Mesleğiniz?
- Çalışma yaşamınıza nasıl başladınız, ne tür bir iş yapıyorsunuz, kısaca bahsedermisiniz?
- Kendinizi genel olarak eğitim durumunuz, mesleğiniz, ekonomik güvenceniz, yaşam tarzınız, tüketim alışkanlıklarınız bakımından karşılaştırdığınızda hangi sınıfa ait hissediyorsunuz?
- Anne ve babanızın eğitim durumu ve mesleği nedir? Ailenizin gelir durumu nedir?
- Ailenizle birlikte en uzun süre geçirdiğiniz (il, ilçe, köy vb.) yer neresidir? Çocukluğunuzun sizde kalan izleri nelerdir? Kardeşler arasındaki iletişim nasıldı? Kardeşler arasında ayrımcı davranışlar oldu mu? Bu süreçte nasıl bir çocukluk dönemi geçirdiniz?
- Cinsiyet kavramı size ne ifade ediyor? Aklınıza ilk gelenleri söyler misiniz?
- Peki, toplumsal cinsiyet kavramını duydunuz mu? Kimden, nereden duydunuz? Ne anlama geldiğini kendi cümlelerinizle tanımlar mısınız?
- “Kadın olmak” terimi size ne ifade etmektedir? Sizce kadınlık kimliği doğuştan mı gelir?
- Kendinizi tanımlarken “kadın” olmaya yönelik vurgu yapar mısınız? Yani ne gibi durumlarda kendinizi bir kadın olarak tanımlama ihtiyacı duyarsınız? Kadın olmaktan mutlu musunuz? Neden? Kendinizi bir kadın olarak nasıl tanımlarsınız? Yaşınıza göre önceden nasıl, şimdi nasıl tanımlarsınız?
- Kadın olmanın olumlu ve olumsuz yönleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- Kadın olduğunuz için yapmak durumunda olduğunuz herhangi bir iş, görev, sorumluluk vb. var mıdır? Var ise bunlar nelerdir? Anlatır mısınız?
- Size göre devlet, toplum ve aile özelinde kadınlara tanınan olanaklar nelerdir? Sizce sadece kadın olmanızdan dolayı tanınmayan olanak/imkân var mıdır?

- Eğitim hayatınızı göz önünde bulundurduğunuzda, yapmış olduğunuz tercihlerin hangileri tamamen sizin isteğinizle gelişti? Dışarıdan etki eden oldu ise kimlerin etkisi/yönlendirmesi oldu? Bugün bulduğunuz yeri dikkate aldığımızda, geçmişte kendinizle alakalı neler hayal etmişsiniz? Bunlar ne kadar gerçekleşti ve gerçekleşmediğini düşündüğünüz şeylerin sebebi nedir?
- “Ev” ve “iş” kavramları size ne ifade etmektedir? Bu iki kavramı kendi cümlelerinizle tanımlayabilir misiniz?
- Sizce kadının ve erkeğin kendini ait hissettiği özel bir mekân var mıdır? Yani kadın şu şu konumda iken kendini daha huzurlu ve mutlu hisseder dediğiniz yerler mevcut mu?
- Özel alana yani ev içine yönelik gerçekleştirilmesi gerekenler yalnızca kadının işi midir? Kadın tarafından mı yapılmalıdır?
- Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bakımından erkek kamusal alanla ilişkilendirilirken kadın yalnızca özel alan dâhilinde tanımlanmaktadır. Erkeğin özel alan içerisindeki görev ve sorumlulukları hakkında siz ne düşünüyorsunuz?
- İş yaşamına, kamusal alana katılma fikri size ne hissettiriyor?
- Çalışan bir kadın olmak, ev ve iş yaşantısı bakımından sizce iki ayrı noktada da (ev ve çalışma hayatında) sorumluluk doğurmakta mıdır? Bu konuda çalışan bir kadın olmaya dair hisleriniz/düşünceleriniz nelerdir?
- Çalışan bir kadın olmak ile çalışan bir anne olmak arasında sizce bir farklılıklar var mı? Anne olduktan sonraki çalışma hayatınızla anne olmadan önceki çalışma hayatınız arasında bir farklılık var mı? Varsa nelerdir?
- Anne olmak tanımı sizin için ne anlama gelmektedir? Kendi cümlelerinizle açıklar mısınız? Küçükken anne olmayı hayal eder miydiniz? Bu durumu zihninizde canlandırır mıydınız? Canlandırdıysanız eğer nasıl ve neler düşlediniz? Şimdi bunları nasıl yorumluyorsunuz?
- Anneliğe karar vermek kim tarafından belirlenir? Siz, eşiniz/partneriniz, aileniz, çevreniz vb. Bu konuda ne düşünüyorsunuz, biraz anlatır mısınız?
- Anne olmanın özel hayatınıza getirdiği herhangi bir görev veya sorumluluk var mıdır? Varsa nelerdir? Anlatır mısınız? Çocuğun bakımından kim veya kimler sorumludur?

- Bir annenin asla yapmaması gereken şeyler hakkında siz ne düşünüyorsunuz? Ayrıca sizce bir anne kesinlikle şunları şunları yapmalıdır diye düşündüğünüz davranışlar nelerdir? Sizce çocuk bakımındaki sorumluluklar cinsiyet odaklı olarak, annenin rolü ve babanın rolü şeklinde ikiye mi ayrılmaktadır? Bu konuda sizce babanın rolü nedir?
- Çalışma yaşamınız ve gündelik pratiklerinizi göz önünde bulundurduğunuzda düşünceniz ile yaptıklarınız/eylemlerinizi arasında bir farklılık olduğunu düşünüyor musunuz? Çalışan bir birey ve kadın olarak kendinizde neleri değiştirdiniz ya da değiştiremediniz? Halen değiştirme konusunda çabalarınız var mı? Şu anda yaşamınızda farklı olmasını istediğiniz şeyler var mı?

ARAŞTIRMA GÖRÜŞME FORMU (ANNELER)

- Yaşınız?
- Eğitiminiz?
- Mesleğiniz?
- Çocuk sayısı ve cinsiyet/leri
- Çalışma yaşamınıza nasıl başladınız, ne tür bir iş yapıyorsunuz, kısaca bahseder misiniz?
- Kendinizi genel olarak eğitim durumunuz, mesleğiniz, ekonomik güvenceniz, yaşam tarzınız, tüketim alışkanlıklarınız bakımından karşılaştırdığınızda hangi sınıfa ait hissediyorsunuz?
- Anne ve babanızın eğitim durumu ve mesleği nedir? Ailenizin gelir durumu nedir?
- Ailenizle birlikte en uzun süre geçirdiğiniz (il, ilçe, köy vb.) yer neresidir? Çocukluğunuzun sizde kalan izleri nelerdir? Kardeşler arasındaki iletişim nasıldı? Kardeşler arasında ayrımcı davranışlar oldu mu? Bu süreçte nasıl bir çocukluk dönemi geçirdiniz?
- Cinsiyet kavramı size ne ifade ediyor? Aklınıza ilk gelenleri söyler misiniz?
- Peki, toplumsal cinsiyet kavramını duydunuz mu? Kimden, nereden duydunuz? Ne anlama geldiğini kendi cümlelerinizle tanımlar mısınız?
- Kendinizi bir kadın olarak nasıl tanımlarsınız? Yaşınızı ve anne olmanızı göz önünde bulundurduğunuzda önceden nasıl, şimdi nasıl tanımlarsınız? Sizce kadınlık doğuştan mı gelir yoksa sonradan mı öğrenilir? Kendinizi tanımlarken “kadın” olmaya yönelik vurgu yapar mısınız? Yani ne gibi durumlarda kendinizi bir kadın olarak tanımlama ihtiyacı duyarsınız? Kadın olmaktan mutlu musunuz? Neden?
- Kadın olmanın olumlu ve olumsuz yönleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- Kadın olduğunuz için yapmak durumunda kaldığınız herhangi bir iş, görev, sorumluluk vb. var mıdır? Örneğin; ev içinde şunları şunları yaparken, dışarıda yahut iş yaşantınızda neleri yapmanız gerekmektedir?

- Size göre devlet, toplum ve aile özelinde kadınlara tanınan ve tanınmayan olanaklar nelerdir?
- Eğitim hayatınızı göz önünde bulundurduğunuzda, yapmış olduğunuz tercihlerin hangileri tamamen sizin isteğinizle gelişti? Dışarıdan etki eden oldu mu, oldu ise kimlerin etkisi/yönlendirmesi oldu? Bugün bulduğunuz yeri dikkate aldığınızda, geçmişte kendinizle alakalı neler hayal etmişsiniz? Bunlar ne kadar gerçekleşti ve gerçekleşmediğini düşündüğünüz şeylerin sebebi nedir?
- “Ev” ve “iş” kavramları size ne ifade etmektedir? Bu iki kavramı kendi cümlelerinizle bize tanımlayabilir misiniz?
- Sizce kadının ve erkeğin kendini ait hissettiği özel bir mekân var mıdır? Yani kadın şu konumda iken kendini daha huzurlu ve mutlu hisseder dediğiniz yerler mevcut mu?
- Özel alana (ev-içine) yönelik gerçekleştirilmesi gerekenler yalnızca kadının işi midir? Kadın tarafından mı yapılmalıdır?
- Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bakımından erkek kamusal alanla ilişkilendirilirken kadın yalnızca özel alan dâhilinde tanımlanmaktadır. Erkeğin özel alan içerisindeki görev ve sorumlulukları hakkında siz ne düşünüyorsunuz?
- İş yaşamına (kamusal alana) katılma fikri size ne hissettiriyor?
- Çalışan bir kadın olmak, ev ve iş yaşantısı bakımından iki ayrı noktada da sorumluluk ve yoğun bir çalışma hayatını beraberinde getirmekte midir? Bu bağlamda çalışan bir kadın olmaya dair hisleriniz/düşünceleriniz nelerdir?
- Çalışan bir kadın olmak ile çalışan bir anne olmak arasında sizce bir farklılık var mı? Var ise ne gibi farklılıklar bulunduğunu söyler misiniz?
- Anne olmak tanımı sizin için ne anlama gelmektedir? Kendi cümlelerinizle açıklar mısınız? Küçükken anne olacağınızı hayal eder miydiniz? Bu durumu zihninizde canlandırır mıydınız? Canlandırdıysanız eğer nasıl ve neler düşlerdiniz? Şimdi bunları nasıl yorumluyorsunuz?
- Anneliğe karar vermek kim tarafından belirlenir? Siz, eşiniz/partneriniz, aileniz, çevreniz vb. Bu konuda ne düşünüyorsunuz, biraz anlatır mısınız? Anne olmak için hangi süreçlerin tamamlanmasını beklediniz? Bu düşüncenizi çevrenizdekilerle paylaştınız mı?

- Size göre anne olmaya dair özel sorumluluklar/görevler bulunmakta mıdır? Varsa bu sorumluluklar/görevler sizce nelerdir? Çocuk bakımında annenin rolü hakkında siz ne düşünüyorsunuz? Bu bakımı tamamen kadın mı üstlenmelidir? Bir annenin asla yapmaması gereken şeyler hakkında siz ne düşünüyorsunuz? Ayrıca sizce bir anne kesinlikle şunları şunları yapmalıdır, diye düşündüğünüz davranışlar var mıdır?
- Sizce çocuk bakımındaki sorumluluklar cinsiyet odaklı olarak annenin rolü ve babanın rolü şeklinde ikiye mi ayrılmaktadır? Bu konuda sizce babanın rolü nedir? Neler söylersiniz?
- Anne olduktan sonra hayatınızda herhangi bir değişim oldu mu? Oldu ise olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir, söyleyebilir misiniz?
- Çocuğunuzu/Çocuklarınızı içinde bulunduğunuz kültürel değerlere/kendi kültürel değerlerinize yönelik mi yetiştiriyorsunuz/yetiştirdiniz? Bu konuda eşitlikçi bir tutuma sahip olduğunuzu söyleyebilir misiniz?
- Kendinizde fark ettiğiniz “keşke”leri ya da değiştirmek istediğiniz şeyleri göz önünde bulundurarak, çocuklarınızı bu konular bakımından nasıl yönlendirdiniz/yetiştirdiniz? Anlatabilir misiniz?
- Çalışma yaşamınız ve gündelik pratiklerinizi göz önünde bulundurduğunuzda düşünceniz ile yaptıklarınız/eylemleriniz arasında bir farklılık olduğunu düşünüyor musunuz? Çalışan bir birey ve kadın olarak kendinizde neleri değiştirdiniz ya da değiştiremediniz? Halen değiştirme konusunda çabalarınız var mı? Şu anda yaşamınızda farklı olmasını istediğiniz şeyler var mı? Anlatır mısınız?

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 03/10/2019

Tez Başlığı: ANKARA'DA ÇALIŞAN KADINLARDA KADIN VE ANNELİK ALGISININ TEZAHÜRLERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 157 sayfalık kısmına ilişkin, 03/10/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %1'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09.10.2019
Mine Öztekin
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Mine ÖZTEKİN
Öğrenci No: N17134283
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Programı: Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Aylin GÖRGÜN BARAN

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIOLOGY DEPARTMENT

Date: 03/10/2019

Thesis Title: THE MANIFESTATIONS OF WOMAN AND MOTHERHOOD PERCEPTION IN WORKING WOMEN IN ANKARA CITY

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 03/10/2019 for the total of 157 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 1%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

09.10.2019
Mine Öztekin
Date and Signature

Name Surname: Mine ÖZTEKİN

Student No: N17134283

Department: Sociology

Program: Master of Arts in Women and Gender Studies

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Aylin GÖRGÜN BARAN

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 12.10.2018 14:50
Sayı: 35853172-300-E.00000279367
E.00000279367

Sayı : 35853172-300
Konu : Mine ÖZTEKİN Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 03.10.2018 tarihli ve 12908312-300/00000254923 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji (Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları) Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencilerinden **Mine ÖZTEKİN**'in **Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN** danışmanlığında yürüttüğü "**Çalışan Kadınlarda Postmodern Kadın Algısı: Ankara Örneği**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **9 Ekim 2018** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup,etik açıdan uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 200511232440279051-8059810266 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLFRİ

